

Zonguldak Havzasının Tarihi Gelişimi

Sina ÇILADIR

GENEL MADEN-İŞ YAYINLARI

Sina Çıladır

Zonguldak Havzasının Tarihi Gelişimi

Maden Şehitlerinin Anısına

İÇİNDEKİLER

BİRKAÇ SÖZ
GİRİŞ VE MATERYAL

BİRİNCİ BÖLÜM

I. Kömürün bulunuşu ve işletmeye açılışı
II. İlk işletmeci: İngiliz sarrafları
III. Kırım savaşı sırasında havzanın İngiltere'ye teslim edilmesi
IV. Yöre eşrafının maden işletmeciliğine kayması ve havzanın yönetiminin bahriye nezaretine geçişi.
V. 1848-1865 yılları arasında maden işçilerinin çalışma şartları ve genel durumu.

BİR DEĞERLENDİRME

İKİNCİ BÖLÜM

I. "Dilaver Paşa Nizamnamesi".
II. İlk kapitalist devlet işletmeciliği.

BİR DEĞERLENDİRME

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. Havzaya yabancı büyük sermaye akını.
II. "Amele buhranı" ve mükellefiyetin kaldırılması.
III. Yeni gelişen düzende sınıfsal kutuplaşma.

BİR DEĞERLENDİRME

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. "Ereğli Şirket-i Osmaniyesi".
II. Yabancı-yerli sermaye çelişkisi ve temerküz.
III. 1865 - 1908 yılları arasında maden işçilerinin çalışma şartları ve genel durumu.
IV. Havzada bilinen ilk işçi hareketi.
V. Alman sermaye gruplarının havzayı ele geçirme girişimi.
VI. "Ereğli Şirketi"ne tanınan yeni imtiyazlar.
VII. Çarlık sermayesinin havzaya sızma girişimi.
VIII. Almanya'nın hegamonyası: "Harp Kömür Merkezi".

IX. Siyasi koloniler ve havzanın işgali.
X. Direniş.
A- Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri.
1- Zonguldak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
2- Bartın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
3-Devrek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
4-Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
5-Safranbolu, Çaycuma, Alaplı, Kurucaşile, vb.
Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri
B-Kuvayi Milliye Teşkilatları.
C- Alemdar Olayı.

BİR DEĞERLENDİRME

BEŞİNCİ BÖLÜM

I. İlk iş yasası.
II. 1908- 1923 yılları arasında maden işçilerinin çalışma şartları ve genel durumu.
III. 1923 grevleri.
IV. Devlet tarafından organize edilen "İşçi Teşkilatları".
V. Havzada bilinen ilk "gizli servis" provokasyonu.
VI. Kağıt üzerinde kalan işçi hakları.
VII. Üst yapı reformları.
VIII. İş Bankasının ve İtalyan sermayesinin havzaya girişi.
IX. Tefeci-tüccarların doğuşu.
X. İlk devletleştirme girişimi.
XI. Kültürel hegamonya.
XII. Tam devletleştirme veya füzyon (fusion).
XIII. 1923-1940 yılları arasında maden işçilerinin çalışma şartları ve genel durumu.
XIV. İkinci mükellefiyet.
XV. İlk sendika.

BİR DEĞERLENDİRME

SONUÇ

EKLER
Bibliyografya.
Yararlanılan diğer kaynaklar.

BİRKAÇ SÖZ

Elinizdeki kitap, Zonguldak Havzasının tarihi üzerine yirmibeş yıldır yaptığım araştırmaların son ürünüdür.

Zonguldak Havzasının Tarihi, aslında iki kitap olarak planlanmıştı. Birinci kitap, kömür madeninin işletmeye açıldığı 1848 yılı ile tümüyle millileştirildiği 1940 yılı arasındaki zaman dilimini kapsıyordu. Bu devreyi ele alan birinci kitabın ilk çalışmasını 1970 yılında(*). ikinci çalışmasını da 1977 yılında(**) yayımlamıştım. İkinci kitap, 1940 sonrasını ele alacaktı. Bu devreyle ilgili materyali de önemli ölçüde toplamış ve kitabı yazmağa koyulmuştum.

Şu var ki, 1970'li yıllarında başlarında esmeye başlayan ve kısa süre içinde fırtınaya dönüşen anti demokrasi rüzgarları, **Zonguldak Havzasının Tarihi**'nin ikinci kitabının materyalı ile son şekli verilmiş müsveddelerinin büyük bir bölümünü de önüne kattı, sildi süpürdü. Sekiz klasörden oluşan bu çok değerli materyal ile kitabımın müsveddelerini bir daha ele geçirme imkanı bulamadım. Onca yılın emeği, belki de Selimiye Kışlasının çöp fırınında, belki de benim gözlerimin önünde kül oldu gitti! 1970'li yılların başlarında, Selimiye Kışlasının avlusundaki çöp fırınında, hemen her gün romörklerle getirilen "yasak yayın"lar yakılarak "İmha" edilirdi. Çöp Fırını, Selimiye Askeri Tutukevinin tam karşısındaydı. Zaman zaman ben de, tutukevinin koridor pencerelerinden yakılan kitapları görür, iç geçirirdim.

Zonguldak Havzasınının tarihi'nin 1950 sonrasını yeniden yazmayı düşünüyorum. Tabii biraz zaman alacak bu.

Elinizdeki çalışmayı bir bakıma bu nedenle yaptım. Havza tarihinin yüz yıllık ilk dilimini, yeni veriler ve değerlendirmelerle genişleterek daha az eksik bir bütünlüğe kavuşturayım dedim; daha sağlam bir temel yaratayım dedim. Bu tür nehir çalışmalarda temel sağlam olursa, gerisi nasıl olsa gelir.

Kitabı, yeni bir bütünlüğe kavuştururken, sadece çok gerekli ayrıntıları dikkate aldım. Yoksa, eldek. bütün tarihi-teknik verileri kitaba doldursaydım, beş-altı yüz sayfalık bir hacme ulaşabilirdim. Ama bu, çalışmamın içeriğine bir şey katmayacağı gibi, metnin akışını da ağırlaştıracaktı. Zaten kolay okunan bir çalışma değil bu.

Sina ÇILADIR

(*) S. Çıladır, ***Zonguldak Havzasında Emperyalizm,*** *Aydınlık Yayınları, 1970*
(**) S.Çıladır, ***Zonguldak Havzasındaki İşçi Hareketlerinin Tarihi,***
Y. Maden İş Yayınları, 1977.

GİRİŞ VE MATERYAL

Türkiye'nin yarı-sömürgeleşmesi tarihi, Batı kapitalizminin madenlerimizi ve demiryollarımızı yağmalaması tarihi ile eş anlamlıdır.

Osmanlı devletinin Batı'lı kapitalistler tarafından fiilen parçalanıp yok edilmesine girişildiği devrenin başlangıç yılında, 1914'te, ülkemizdeki yabancı sermaye yatırımları başlıca üç alanda; tekel maddeleri ile ulaşım ve maden alanlarında odaklaşıyordu. Aynı yıl, maden sektöründeki toplam yabancı sermaye yatırımları içinde, **Zonguldak Havzası**, yüzde 60'lık payı ile emperyalizmin başlıca sömürü bölgelerinden birisi durumundaydı..

Peki bu noktaya nasıl gelinmişti? Ayrıca, Kurtuluş Savaşımızdan sonra yabancı sermayenin maden kömürü bölgemizdeki sultasına son verebilmiş miydi? Verilemediyse niçin?

Elinizdeki çalışmada bu soruların karşılıkları aranmaktadır.

Tarihsel kesit olarak 1848,1948 devresi esas alındı. Daha açık ve tam bir ifadeyle; Zonguldak havzasının işletmeye açıldığı yıl'la tümüyle devletleştirildiği ve organize hale getirildiği yıllar arasındaki zaman dilimi..

Çalışmada, kömür işletmeciliğinin tarihine atıfla, Ereğli-Zonguldak yöresinin yaklaşık olarak yüz yıllık toplumsal gelişim ve değişim süreci de incelenmeye çalışıldı. Zonguldak yöresinin, 1848-1948 devresindeki yapısal gelişim ve değişimini belirleyen temel kuruluş durumundaki kömür işletmeciliğinin, bu zaman dilimi içinde esas olarak yabancı sermaye tarafından güdümlenmesi, yer yer genellemelere yönelmemize imkan tanıdı. Denilebilir ki, Zonguldak havzasının tarihi, Türkiye'nin yarı-sömürgeleşmesi sürecini çok berrak şekilde yansıtan bir ayna niteliğindedir.

★★★

Zonguldak havzasının **uzak** tarihine ilişkin esas verileri; bu konuda yapılmış ilk derli-toplu çalışma olan, **Ahmet Naim**'in (1904-1967) **Zonguldak Havzası-Uzun Mehmet'ten Bugüne** (*) ismindeki eseri ile, Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası'nın 1933 yılında yayınladığı **Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak ve Maden Kömürü Havzası** (**)ismindeki "salname"den (yıllıktan) sağladık. Zaten, Zonguldak havzasının tarihine ilişkin (taradığımız) bütün çalışmaların (makale, broşür, kitap,vb.) esas kaynağı, Ahmet Naim... **Cumhuriyetin**

(*) Ahmet Naim, Zonguldak Havzası, Hüsnütabiat Matbaası, 1934, İstanbul
(**) Cumhuriyetin On Yılında ..., Sanayi-i Nefise Matbaası, 1933, İstanbul.

On Yılında ..'nın da Zonguldak havzasının tarihine ilişkin bölümlerini Ahmet Naim yazmış. Bu nedenle, Ahmet Naim'in anılan eseri hazırlarken kullandığı kaynaklar önem kazanıyor. Yazar, çalışmasını hazırlarken esas olarak şu "me'hazlar"ı (kaynakları) kullanmış:

KİTAP, GAZETE VE MECMUALAR

Bassin d'Heraclee:Mühendis Ralli, Bir Müstemleke Oluş Tarihi: Hüseyin Avni, Abdülhamid'in Hayat'ı Hususiye ve Siyasiyesi II c., Sait Paşa'nın Hatıratı, Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak ve Maden Kömürü Havzası: Zonguldak Ticaret Odası.

Osmanlı gazeteleri kolleksiyonları-"Zonguldak" gazetesi kolleksiyonu, cilt:1, no:1-48- Fransızca mecmualar-Bolu salnamesi-Türk Maden Mühendisleri Cemiyeti salnamesi.

VESİKALAR VE NOTLAR

Havzaya ait eski vesaik: Esbak Havza-i Fahmiyye Müdür-ü Umumisi Hüseyin Fehmi Beyin notları, Esbak Zonguldak Kaymakamı ve Kars valisi Cevdet Beyin notları, Maden Kömürü İşleri Şirket-i mes'ul müdürü Salim Beyin notları, Kozlu Amalebirliği Tabibi Reşat Beyin notları.

İSTATİSTİKLER

Kömür ve Gümrük istatistikleri, Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak ve Maden Kömürü Havzası, Zonguldak Ticaret Odası kaza istatistikleri, 927-929 Maden Mecmuası. 931 ila 932 Mühendis Nermi beyin notları.

★★★

Ahmet Naim, anılan eserinin önsözünde şöyle diyor:

"..Eğer bu esercik, Zonguldak Kömür Havzasını yazacak olan bir zata, bizim bu kitabı hazırlarken binbir müşkilat içinde yoksulluğunu acı acı anladığımız rehberliği yapabilirse kendimi çok bahtiyar sayacağım.

Benim bütün emeklermin, karşılaştığım güçlüklerin manevi karşılığını işte ancak böyle bir haz ödeyebilecektir." (S.4)

Açıkça beritmemiz gerekirse, Zonguldak havzasının tarihini yazarken, Ahmet Naim'den başka "rehber" bulamadık. Havza tarihi üzerine çok dağınık bilgi var; dolayısiyle çok "kaynak" var; ama bugün bile bunların en derli-toplusu Ahmet Naim'in eseri. Diğer çalışmalar, Ahmet Naim'in çalışmasının "sulandırılmış" birer kopyası olmaktan öte gidemiyor.

Yeri gelmişken, Hüseyin Fehmi İmer'in **Ereğli Maden Kömürü Havzası Tarihçesi** (*) ismindeki eserinden de belirli ölçüde yararlandığımızı belirtelim.

Kaynak olarak kullandığımız diğer sözü edilebilecek eserleri Bibliyografya bölümünde gösterdik.

Çalışmamızın içindeki "Osmanlıca" metinlerin sadeleştirilmesi tarafımızdan yapıldı.

(*) Hüseyin Fehmi İmer, Ereğli Maden Kömürü Havzası Tarihçesi, Zonguldak.

BİRİNCİ BÖLÜM

I– MADEN KÖMÜRÜNÜN BULUNUŞU VE İŞLETMEYE AÇILIŞI

Tarihimizdeki "İlk Batılılaşma Hareketi" olarak anılan üst yapı reformlarının özellikle II. Mahmut döneminde yoğuğunlaştığını biliyoruz."İlk Batılılaşma Hareketi", öncelikle, Batı'nın etkisini en çok hissettirdiği bir alanda, askeri alanda kendisini göstermiştir. Bu devrede orduda birtakım "ıslahat" hareketlerine girişilmiş; askeri fabrikalar kurulmuş, bu arada donanmanın güçlendirilmesi düşünülmüştür. Özellikle, Osmanlı donanmasının yakılıp yok edildiği 1827 **Navarin** yenilgisinden sonra bu çabalara hız verilmiştir. Aynı yıl, İstanbul'a deneme amacıyla ilk buharlı "tenezzüh" (gezi) teknesinin getirilmesi (*) bu düşüncenin romantik bir ürünü sayılabilir. Doğaldır ki bütün bu çabalar **yakıt** sorununu da gündeme getirmiştir. Böylece, İngiltere'den satın alınan kömürler için devlet bütçesine daha büyük rakamlar eklemek zorunluluğu doğmuştur.

Ahmet Naim; ..Memlekete çok pahalıya mal olan kömür derdinden kurtulmak için -demektedir- hayli düşünülmüş, nihayet, birkaç bahriye ümerasının fikir ve teşvikiyle, İkinci Mahmut; **'Memalik-i şahane dahilinde siyah nesnenin taharrisi esbabının istikmali** ..'ni irade eylemiştir. Türkçesi, kömürün aranmasını ve sonucun kendisine bildirilmesini istemiştir (**).

Resmi tarihe göre; Türkiye'de taşkömürü ilk kez, 1829 yılının 8 Kasım günü Kdz.Ereğli'sinin Köseağzı mevkiinde bulunmuştur. Kömürü bulan, Kestaneci köyünden **Uzun Mehmet** isminde bir yoksul köylüdür. Kömürün bulunuş öyküsü ise, gene resmi tarihe göre, özetle şöyledir:

II. Mahmut'un fermanından sonra, kömürün bulunması için çocukça sayılabilecek bir arama yöntemi uygulanmıştır. Donanmada görevliyken terhis olan bahriye erlerine kömür numuneleri gösterilerek, memleketlerinde bu "yanan taş" lardan aramaları istenmiştir. Kendisine kömür numunesi gösterilen erlerden birisi de Ereğli'li **Uzun Mehmet** 'tir (***).

(*) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Buğ Gemisi, Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: 2, Mart 1968, S. 23.

*(**) II. Mahmut'un sözkonusu fermanının orjinali nerdedir bilmiyoruz. Ancak fermanın metni, **Ahmet Naim'in Celâl Edip'**le birlikte kaleme aldığı Uzun Mehmet ismindeki oyunun içinde var. (**Ahmet Naim ve Celâl Edip**, Uzun Mehmet, Ulus Basımevi, Ankara, 1938, S: 13-14)*

*(***) Kömürün bulunuş tarihi ile Uzun Mehmet öyküsü, 1932 yılında; **Ahmet Naim** (Çıladır), **Hüseyin Fehmi** (İmer) ve **Tahir Karaoğuz'dan** oluşan bir Halkevi Komitesi tarafından saptanmıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak ve Maden Kömürü Havzası**, İstanbul Sanayii Nefise Matbaası, 1933, S.148).*

Bu öyküye ve kömürün bulunuş tarihine itirazlar vardır.(*). Şu var ki, bu itirazlar, soyut tarihçi kaygılarının ötesinde bir anlam ifade etmediği için burada üzerinde durmayacağız.

★★★

Zonguldak kömür madeninin işletmeye açılışı, Osmanlı İmparatrluğunu genel olarak Batı kapitalizminin, özel olarak İngiliz kapitalizminin boyunduruğu altına sokan **1838 Ticaret Antlaşması**'dan on yıl sonraya rastlar (**). Oysa, -belirtmiştik- resmi tarihe göre taşkömürü 1829 yılında bulunmuştur. Ahmet Naim'in ifadesiyle, "o kadar ehemmiyet ve tehallükle (istekle) ararnan kömür madeni, bulunduktan sonra sanki kıymetten düşmüştür. Memleketin ihtiyacını karşıladıktan başka halka ve devlete bir kazanç kapısı açacak olan servet damarları topraklarımızda saklı dururken en kısa zamanda istifade yolları düşünülmemiştir. Bu suretle donanma ve fabrikaların mahrukatı (yakacağı) için ondokuz sene daha memleketin milyonları fuzuli olarak yabancılara kaptırılmakta devam olunmuştur.(1)

Niçin?

Elimizdeki tarihi veriler bu soruya tam ve kesin bir karşılık getirebilmemize imkan tanımıyor. Bu yüzden meseleye genel (soyut) bir yaklaşımda bulunmaya çalışacağız? Kömür madeninden hemen yararlanma (***) yoluna gidilmemesinin sebepleri şunlar olabilir:

Birincisi, II. Mahmut'un kapitalist (gelişme) yolunu açma amacını güden reformlarının henüz tamamlanmamış olması...

ikincisi, dış ticaret evresindeki batı kapitalizminin , özellikle İngiliz kapitalizminin ,1838 Ticaret Antlaşması ile açık pazar haline getirdiği Osmanlı toplumunun , kömür madenini de ele geçirmek için yaptığı (iktisadi ve siyasi) engellemeler. (Ki , Osmanlı Devleti o tarihlerde kömür ihtiyacını İngiltere'den satın alarak karşılıyordu.)..

*(*)Ayrıntılı bilgi için bkz.: Necdet Saka, **Tarihi Yerleşen Hayal: Uzun Mehmet,** Tarih ve Toplum dergisi, Sayı: 10, Ekim 1984*

*(**) 2 Recep 1259 (28 Temmuz 1843) tarihli ve Sadaretten (Sadrazamlıktan) Saraya (Padişaha) yazılan bir **Arz Tezkeresi**'nde. Ereğli ve Amasra'da "zuhur eden" (bulunan, çıkarılan) kömürlerin satılması (işletilmesi) için **Takvim-i Vekayi**'e (II. Mahmut döneminde yayınlamaya başlayan ilk resmi gazete) ilan verilmesi önerilmektedir. (Necdet Saka, Uzun Mehmet, Tarih ve Toplum Dergisi, Ekim 1984). Buna göre, Ereğli ve Amasra'daki kömür damarlarının **bu tarihten önce** bulunması gerekiyor. Gene bu tezkereye göre, Ereğli ve Amasra'da 1848 öncesi, en azından numune çıkartmak için küçük çapta kömür üretimi yapılıyordu.*

*(***) Burada **yararlanma** kavramını soyut anlamda, **madenin işletmeye açılması** karşılığı kulanıyoruz. Yoksa Osmanlı devleti, maden işletmeye açıldıktan sonra da ondan geçek anlamda yararlanamamıştır. Bu değerlendirmenin kapsamını, Cumhuriyetin ilk onüç yılını içine alacak şekilde genişletmek mümkündür.*

Üçüncüsü Avrupa devletlerinin silahlı saldırıları: Balkanlardan inen Çarlık ordularının Edirne'yi alıp İstanbul' a yürümesi : (1829) . İngiliz ve Fransızların kışkırtmasıyla Mısırlı M. Ali Paşa 'nın Kütühyayı ele geçirip İstanbul'u tehdit etmesi.Bunun üzerine II. Mahmut'un Çarlık ordularından yardım istemek zorunda kalışı: (1833) Kısaca şavaşların ve yoğun diplomasi trafiğinin yarattığı doğal karışıklık (2)..

Dördüncüsü (ve bize kalırsa en önemlisi,) devlet yöneticilerinin feodal karakterleri gereği kapitalist işletmeciliğin " rasyonelinden " yoksun oluşları..

Nitekim Zonguldak havzasından kömür üretilmesi ancak **I. Mecit** 'in onuncu saltanat yılında (1848) düşünülmüştür. Abdulmecit, bu amaçla, "Kapıcıbaşılarından" Ahmet Nazif Ağa ile Ebniye-i Hassa'dan Hüsnü Efendi'yi incelemelerde bulunmak üzere Ereğli'ye göndermiştir. Ahmet Nazif Ağa ile Hüsnü Efendi, gerekli incelemeleri yaptıktan sonra," Kömür damarlarının bulunduğu yerleri ve havza sınırlarını gösteren bir defter hazırlamışlar ve darphane -i amire Nazırı müşir Tahir Paşa vasıtası ile saraya vermişlerdir."(3)

Ancak , kimi tarihçilerin; Türkiye için parlak sanayi devri açma hevesine düşen" padişah olarak tanıttıkları I. Mecit herhalde bu hevesi geçmiş olmalı ki, kömür madenine karşı lakayıt bir tavır takınmıştır. O kadar ki , Mecit , hicri 1264 (1848) tarihinde çıkardığı bir fermanla, kömür madeninin " efkaf-i celile-i mülükhaneye (vakıflar idaresi mülklerine) ithalini ve bedel-i mukataasının (kira bedelinin) bazı cihat-i hayriyeye (dini hayır işlerine) vakıf ve tahsisini irade eylemiştir" (4)

Kömür madeni böylece vakfedildikten sonra, yönetimi de " Hazine-i Hassa"ya (Padişahın özel hazinesine) bırakılmıştır (5).

Ahmet Naim anılan eserinde: "1264 (1848) tarihi vakfiye, o zaman Ereğli havzasına verilen ehemmiyetin derecesini ve zamanın medrese zihniyetini göstermesi itibarı ile çok şayanı dikkattir." (6) demekte ve "Vakfiye"den atıflar yapmaktadır: (*)

(*) "Bu vakfiyeye göre: 'Madenlerin zuhur ettiği erazinin bedelat-i mukataası (Maden üretilen arazinin kira bedeli); Mekke-i mürkerreme kütüphanesinde hafız-i kütübe 150 kuruş (kutsal mekke kitaplığının memuruna 150 kuruş); Harem-i şerifte kanadili adide ikad olunmak üzere 800 bin kıyye rugani zeyit (soylu haremdeki birçok kandilin yakılması için 800 bin okka kandil yağı); Sakız adasındaki cami-i şerifin imamet, hitabet ve vaizliğiyle dersiamlık, müezzinlik, kayyumluk ferraşlığına (görevlerine) ; Dersaadet Merkez Efendi dergahına; Fındıklı'da şeyh Yunus Efendi tekkesine, kütüphane ve muvakkithanelere (zaman tesbiti merkezlerine).. ' ayrılmıştır.
Vakıflar İdaresi bu tahsisatı devamlı almış ve hatta, Meşrutiyetin ilanından sonra, Cihan Harbinin başladığı senelerde bile Evkaf Nezareti bu vakfiyeye müsteniden, havzadan, 'Düyun-i gayri muntazamaya tabi olan senevi 30 bin kuruş bedel-i mukataayı cihat-i mezküreye sarf etmek üreze... ' istemiştir." (Ahmet Naim, a,e,s. 20)

II– İLK İŞLETMECİ: İNGİLİZ SARRAFLARI VEYA KÖMÜR KUMPANYASI"

Kömür havzası, Hazine-i Hassa'nın yönetiminde işletmeye açılınca, **"Kömür kumpanyası"** adı altında birleşen bir gurup ingiliz sarrafı (*) , "Saray"a baş vurarak madenin işletme imtiyazını istemişlerdir. Aynı yıl (1848) içinde, madenin işletme imtiyazı," seneyi 30 bin kuruş gibi çok cüz'i bir bedel mukabilinde İngiliz sarraflarına bırakılmıştır." (7). (**) .

"Kömür kumpanyası" ile "Hazine-i Hassa" arasında yapılan mukaveleye göre, Kumpanya, havzadan ürettiği kömürün tamamını "Bahriye Nezareti"ne satacaktı.

"Kömür Kumpanyası", o tarihlerde Türkiye'de kömür işçiliği bilinmediğinden olsa gerek, Karadağ ve Hırvatistan'dan taşbacası ve lağımcı ustaları getirmek zorunda kalmıştır. Ahmet Naim, " Kardağlı ve Hırvat amelesi tıpkı taşbacaları gibi ocaklar açarak ihracaat yapıyorlardı." demekte ve üretim tekniğini şöyle hikaye etmektedir:

"..Açılan ocaklardan istihsal olunan kömür, küfe ile veya galeriler dahiline döşenen tahta raylar üzerinde tahta arabalarla dışarı nakliediliyor, harmanlardan tahmilat (yükleme) iskelelerine hayvan sırtında çekiliyordu." (8)

Bu ilkel üretim tekniğinin doğal sonucu olarak yıllık üretim miktarı elli bin tona zar-zor ulaşabilmiştir. Bu miktar ise, Ahmet Naim'e göre , yıllık ihtiyacın üçte birine ancak " tekabül " ediyordu.

Burada bir soru açılabilir:

" Kömür kumpanyası"nın havzaya , kömür üretimini artıracak yatırımlar yapmamasının sebebi neydi?

Sanırız bunun sebebi açıktır:

Yukarıda belirtildiği gibi , havzadan üretilen kömürün Bahriye Nezareti dışında bir yere satışı yasaktı. Öte yandan Bahriye Nezareti,

*(*) Havzanın işletmeye açıldığı dönemde Osmanlı ekonomisinin kilit noktaları, genel olarak, "Galata Sarrafları" diye anılan çeşitli milliyetlere mensup ve çoğu Osmanlı uyruğundaki bankerlerin elindeydi. Galata Bankerlerinin Osmanlı toplumunun sosyal bileşimdeki yerini bir terimle ayırt etmek gerekirse, bunları, **Komprador burjuvazi** içinde saymak gerekir. Komprador burjuvazi terimi, bilindiği gibi, kapitalizmin tekel-öncesi dönemine aittir. Ülkemiz sosyalist edebiyatında komprador burjuvazinden, **"laventenler"** veya **"liman burjuvazisi"** şeklinde de sözedilmektedir. Galata Bankerleri, Batı kapitalizminin Osmanlı toplumundaki uzantıları, aracıları (işbirlikcileri) durumundaydılar. " Kömür Kumpanyasını kuran ingiliz sarrafları da bu zümre içinde yeralıyordu.*

*(**) Kömür havzasının I. Mecit tarafından yıllık 300 altın karşılığı **"Galatalı Sarraflar Derneği"**ne kiralandığı şeklinde bir bilgi daha vardır. (Hayat Ansiklopedisi, Cilt VI, s. 3341).*

kumpanyadan aldığı kömürün karşılığını düzenli ödeyemiyordu. Çünkü devlet gırtlağına kadar borç içindeydi.

Bu "Yasak" ve Bahriye'nin (genel olarak devletin) ödeme gücünün zayıflığı, kömür madeni işletmeciliğini cazip bir iş alanı olmaktan çıkarıyordu

İkinci olarak, havzadan üretilen kömür yeterli olmadığı takdirde Bahriye Nezareti (genel olarak devlet) kömür ihtiyacını eskisi gibi İngiltere'den karşılayacaktı.

"Kömür Kumpanyası"nın bu sebeplerle kömür üretimini ağırdan alması (*), " Saray"dan hiçbir tepki görmemiştir. Zaten " Saray"ın madeni daha baştan gözden çıkardığını biliyoruz. Havzanın kahyası durumundaki Vakıflar İdaresi ise, sadece, "senevi 30 bin kuruş"luk "bedel-i mukataa"sına bakıyordu,gerisi vız geliyordu ona. Ahmet Naim, tek şikayetçinin, kömür ihtiyacını direkt hisseden Bahriye İdaresi olduğunu belirtmektedir. Kumpanya,kömür üretimini gitgide yılda elli bin tonun da altına düşürünce , "Hazine-i Hassa" harekete geçmek zorunda kalmış ve İngiliz Sarraflarının mukavelesi fesh edilmiştir: (1851)

Bütün bu olup- bitenlerin içinde ingiliz kapitalizminin parmağı var mıydı? Mümkündür. Nitekim , madenin yönetimi tekrar "Hazine-i Hassa"ya geçince , havzaya " Fen sokmaları için " İngiltere'den John ve George Berkley isminde iki kardeş maden mühendisi ile sekiz ocak çavuşu **(Porion)** getirtilmiştir.(**)

*(*) Sömürgeci iktisat siyasetinin özü, gericilik ve israftır. Bu aynı zamanda günümüz kapitalizminin de özünü meydana getirir. Batılı kapitalistler özellikle emperyalist aşamaya geçilmesinden sonra, hakimiyetleri altına aldıkları geri kalmış ülkelerin doğal kaynaklarına el atmışlar; bu kaynakları ya hiç işletmemişler veya en ilkel teknoloji ve işletme metodları ile kaynakları tahrip etmişlerdir. Boraks ve maden kömürü kaynaklarımız buna tipik birer örnektir. Bor minerallerimize ilkten 1865'te "Compagnie İndustrielle des Mazures" isminde bir Fransız Kumpanyası yirmi yıl süreyle elkoymuş; 200 bin dönüm arazi için ayrıca arama ruhsatı almıştır. Ancak, hiçbir arama faaliyetinde bulunmamıştır. Daha sonra, 1887'de, işletmecilik oyunları **günümüze kadar** uzayıp gelen "Borax Consolidated Limited" (Türk Boraks Madencilik Anonim Şirketi), boraks madenimizi eline geçirmiştir. Bu İngiliz kumpanyası madeni üç yıl işletmiş, 1980 yılından itibaren üretimini düşürüp kaynakları kapatma yolunu tutmuştur **(Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni**, 1969, S–76).*

Benzeri bir gelişim, metin içinde anlatılacağı gibi, kömür madenlerimizde gözlenmektedir. Batılı kapitalistler önceleri "Kömür kumpanyası" gibi kapkaççı öncüleri aracılığıyle uyguladıkları "kaynakları kapat veya tahrip et" sözleriyle özetlenebilecek sömürgeci siyasetlerini kömür havzasında gitgide daha yaygın biçimde ve uzun yıllar sürdürmüşlerdir.

(**) İngiliz "fen heyeti" adeta bir devlet erkânı gibi karşılanmıştır. Ahmet Naim, İngilizler gelmeden önce "Ebniye-İ Saniye" mühendislerinden Enis Efendi'nin Kozlu'ya gönderilerek onlar için "ikâmetgâhlar" yaptırıldığını belirtmektedir.

Bu arada "Hazine-i Hassa" , "bizde buradayız" gibilerinden, "Hacegan-i Divan-i Hümayun' dan fütüvetlü Halil Kadri efendi'yi havzaya "Maden-i Hümayun Müdürü" olarak atamıştır. Ahmet Naim bu atamayı çok eğlendirici bulmakta ; "herşeyden evvel bir fen ihtisas işi olan" maden bölgesi müdürlüğüne " herhangi bir medreseye dersiâm tayin eder gibi" bir "hoca efendi" nin (*) getirilmesini "Hazine-i Hassa"nın statükocu karakterine bağlamaktadır.(9)

Diğer taraftan, kömür üretimini bir miktar daha artırmak düşüncesiyle olsa gerek, 1851-1854 yılları arasında bir kısım maden ocakları ,"miri ocaklar" adı altında istikham askerleri tarafından işletilmiştir. Ancak 1854 yılında Kırım Savaşı patlak verince , istihkam askerleri ordu emrine alınmıştır.. (10)

III– KIRIM SAVAŞI YILLARINDA HAVZANIN İNGİLTERE'YE TESLİM EDİLMESİ

Kırım savaşı yıllarında (1854- 1856) kömür havzası bir mukavele ile müttefikkimiz olan İngiltere'ye teslim edilmiştir. Yapılan anlaşmaya göre, savaş süresince havzadan üretilen kömür, İngiliz savaş gemileri ile diğer müttefikimiz olan Fransız' ların savaş gemilerine tahsis edilecekti. İngiliz'ler kömür üretiminin denetimini , havzaya daha önce gelen (1851) iki kardeş İngiliz mühendise bırkmışlar; Fransızlar kendi gemilerinin yakıt ikmali işini **Lachappel** isminde bir " miralaya vermişlerdir. (11)

İngiliz "Fen heyeti"nin havzaya "Hazine-i Hassa" adına bazı ekonomik yatırımlara girişmesi bu döneme, yani Kırım Savaşı yıllarına rastlamıştır; Berkley kardeşler, nisbeten derindeki maden damarlarının işlenebilmesi için "kuyu" tipi ocaklar açmışlar; Kozlu ve Üzülmez "maden mıntıkaları"na demiryolu döşemişlerdir: (1854) Böylece kömür üretiminde belirli artış olmuş, nakliyat ve yükleme nisbeten kolaylaşmış ve süratlenmiştir.

Kırım Savaşı süresince İngiliz ve Fransız savaş gemileri yakıt ikmalini tamamen Zonguldak'tan yapmışlar; savaş sonunda da elde kalan (stok) kömürü devlete satarak havzadan ayrılmışlardır.

*(*) Hacegân, **hocalar** demektir. Hümayun ise kutlu, **kutsal** anlamına gelen bir sıfattır. Bu sıfat, padişahla ilgili herşey için kullanılıyordu. Kelime kelime sadeleştirilecek olursa, Hacegân-i Divan-i Hümayun, **Kutsal Hocalar Meclisi** anlamına gelmektedir. Ancak bu deyim, **Tanzimat öncesi,** resmi daire memurlarını da içeriyordu. Örneğin, Divan-i Hümayun Kalemi memurlarına da, Hacegân-i Divan-i Hümayun deniliyordu. Ahmet Naim, Halil Kadri Efendi'nin **"fütüvetlü"** olduğunu belirtiyor. Bu söz, Osmanlıca'da bir **memur derecesini** anlatır. Burada bir anlam karışıklığı olduğunu sanıyoruz. Ancak, bu çok önemli değil. Halil Kadri Efendi ister bilinen bir **"hoca efendi"** olsun, isterse bilinen bir **"kalem efendisi"** olsun, Ahmet Naim'in eleştirisi yerini bulmaktadır.*

Savaş yıllarında havzadan üreltilen kömürün birdenbire yükselen selen yakıt ihtiyacını karşıladıktan başka ayrıca elde kalması, savaş öncesi "Kömür Kumpanyası"nın üretimi kasıtlı olarak düşük düzeyde tutuğunun bir kanıtı sayılabilir.

IV– YÖRE EŞRAFININ MADEN İŞLETMECİLİĞİNE KAYMASI VE HAVZANIN YÖNETİMİNİN BAHRİYE NEZARETİNE GEÇİŞİ

1856- 1865 yılları arasında, havzadan üretilen kömürle yakıt ihtiyacını karşılamaya çalışan (ancak karşılayamayan) Bahriye Nezareti ile devletin diğer sanayi müesseseleri(Tophane, "Fevaid-i Osmaniye" vapurları, v.b.) küçük sermayeli kumpanyaların ve kömür müteahhitlerinin adeta oyuncağı haline gelmiştir: 1859'da havza , ünlü Galata'lı Banker Yorgaki Zafiropulos'a bütünüyle teslim edilmiştir. Zafiropulos'la Hazine-i Hassa" Nazırı Ahmet Muhtar Paşa arasında "aktolunan" mukaveleye göre, banker havzadan üretilen kömürün tümünü "beher atik kantar (44 okkalık eski bir ağırlık birimi) 4 kuruş, beher ton 73 kuruş fiat-i miri ile (*)" Bahriye Nezareti'ne ve diğer devlet müesseselerine satacaktır. (12)

Bu arada "Hazine,i Hassa" yine çocuksu bir tepkiyle " Maden-i Hümayun Müdürü" Halil Kadri Efendi'yi" Maden-i Hümayun Nazırı" yapmış, Zafiropulos ise, "Maden-i Hümayun Müdürü" ünvanını almıştır.

Diğer yandan yöredeki eşraf da nüfuz ve servetlerini yavaş, yavaş kömür madenine, yani "Yeni gelişen sosyal düzenin temel mües-

(*) Beylik fiyat.. Değişmez, dondurulmuş anlamına..

sesesine" kaydırmaya başlamışlardır. (*)

Zafiropulos'un " Müteahhitliği" bir yıl devam etmiş; 1860'da " bazı yolsuzluk ve devam eden idaresizlikten dolayı" (13) mukavelesi feshedilmiştir. (**)

Ahmet Naim'in ifadesiyle, " Ereğli kömür havzası bir tecrübe tahtasına benzemişti." Nitekim, Zafiropulos'un mukavelesinin feshedilmesinden sonra, madenin işletme imtiyazı, bu defa da, kömür üretimini ağırdan alıp hükümete olan taahhüdünü yerine getiremediği için 1851'de havzadan çıkarılan İngiliz "Kömür Kumpanyası"na tekrar verilmiştir.

Ahmet Naim havzanın bu dönemini şöyle anlatıyor:

*(*) **Mübeccel Kıray** bu gelişmeyi şöyle anlatıyor: "Kömürü bulan Uzun Mehmet, K.M.'lere ait bulunan Kestaneciler köyündenmiş. Nasıl bir rekabet konusu olduğu kesin bir şekilde bilinmiyor, H.İ.'ler Uzun Mehmet'i İstanbul'da zehirleyip öldürmüşler. Buna rağmen, kömürün ilk düzensiz üretim yılları geçtikten, ayanlık kalktıktan, belediye teşkilatı kurulduktan sonra, **yüzyılın sonlarına doğru** (altını biz çidik S.Ç.) K.M. ailesi nüfuz ve servetlerini yeni gelişen sosyal düzenin temel müessesesine kaydırmaya başlamışlar. Böylece K.M.'ler, kömür havzasının Ereğli bölümünün en verimli ve en kolay işletilebilen ocaklarına sahip olmuşlardır.*

"K.M. kadeşlerden biri kaza idare meclisi ve bir diğeri belediye meclisi üyesi seçilerek aile, 1900 yıllarında Ereğli'nin en nüfuzlu ve en büyük ailesi haline gelmiştir. Bu devrede, bu ailenin en nüfuzlu ve en büyük addedilme sebebi, artık, toprak sahibi olmaları, tarım üretimini kontrol etmeleri değil, fakat, o bölgenin en önemli ürünü olan kömüre geniş ölçüde hakim olmalarındandır.

*"Bu yıllarda H.İ.'ler, kömüre hakim olma mücadelesinde ikinci planda kalmış görünüyorlar. Mamafih gene kömürle ilgili yeni şartlara uygun bir işe girmişler, maden direği imal ve ticareti ailenin esas meşguliyeti haline gelmiştir. Yani bu aile de feodal hüviyetini bırakmış, yeni sınai şehirli düzene intibaka başlamış, oldukça önemli servet ve nüfuz sahibi olmuşlardır. İlgi çekici nokta, bütün bu ikinci derecedeki ailelerin, şehirdeki dükkanlarını, köylerdeki arazilerini ve köylerle ilgilerini mümkün mertebe devam ettirmeleridir. Köylünün, ağanın ocağında çalışıp, aldığı ücretle ağanın dükanından yaptığı veresiye alış verişe kapatması oluşumu bu devrede başlamıştır. Böylece bu aileler zamanla arazilerini kaybettikleri halde, ticaret yolu ile köyler ve köylülerle temaslarını arttırmışlardır. 1870'lerde kömür havzasında tatbik edilen mükekellefiyet kanunu, köylü ile ocakçı ve aynı zamanda tüccar olan bu aileler arasındaki münasebeti teşvik etmiştir." **(Ereğli-Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası,** Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, 1964, S–65).*

*(**) Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası'nın yayınladığı **Giriş**'te anılan "Yıllık"ta Zafiropulos'un mukavelesinin feshine ilişkin daha somut bir bilgi var. Şöyle deniliyor: ".. Osmanlı hükümetinin, milletin zararına olarak himaye ettiği bu bezirgan (Zafiropulos) havzanın bütün nimetlerinden istifade ederek kesesini doldurmuş, fakat içimizde beslediğimiz halde zehirini bize saçan yılanlar gibi kısa bir müddet sonra başkaldırmış, **havzayı köreltmek için Kozlu ve Zonguldak madenlerinden başka havzada faal vaziyette bulunan diğer ocakları kapatacak kadar küstahlığını artırmıştı...** (Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak.., S–147. Altını biz çizdik. S.Ç.).*

".. İngiliz 'Kömür kumpanyası' havzayı işletmeye başlayınca istihsal vaziyeti büsbütün feci bir şekil aldı. Kömür kumpanyası donanmanın ve devlet müesseselerinin kömür ihtiyaçlarını - belki de kasten- temin edemediğinden hükümet İgiltere'den kömür satın almak kömür satın almak zaruretinde kalıyordu.

"Kömür kumpanyası'nın hiyanet derecesine varan sui idaresine rağmen havzanın idaresi iki sene daha bunların elinde kaldı. Nihayet 1861 senesi Temmuz'unda Maliye Nezareti işe müdahele etmek lüzumunu duydu ve Sedaret (Sadrazamlık) vasıtası ile saraya verilen bir **Ariza**'da (*), Kömür Kumpanyası'ndan acı acı şikayet edildi; topraklarımızda ' cevher'i maden' mebzulen bulunduğu halde Kömür Kumpanyası'nın aczi ve idaresizliği yüzünden (devletin) İngiltere'den satın almak mecburiyetende kaldığı kömürlere dökülen para rakam zikredilerek bildirildi. Havzanın bu surette yuvarlanmakta olduğu feci akibete işeret olunarak Kumpanya'nın(mukavelesinin) feshile havza idaresinin Maliye Nezareti'ne rabtı istendi.

" Padişah bu çok haklı ve makul talep karşısında harekete geldi; bir fermanla Kumpanya'nın mukavelesini feshetti. Fakat, ' Hazine-i Hassa'sından fedakarlık yapamadı. Kömür Kumpanyası'nın imtiyazını geri almakla beraber, ' madenin kemakan (eskiden olduğu gibi) Hazine-i Hassa marifet ile bir idare-i mazbuta altında idaresi esbabının istikmali..'ni irade eyledi" (14).

Böylece havza daha üç yıl, 1865'e kadar, Hazine-i Hassa"nın yönetiminde kalmıştır. Bu dönemde havza akılalmaz bir keşmekeş içinde yuvarlanmış; rüşvet, çeşitli yolsuzluklar, "kitabına uydurulmuş" hırsızlıklar en üst düzeye çıkmıştır.

Ahmet Naim,".. Havzadan istihsal olunan kömürleri münhasıran (özellikle) Bahriye Nezareti mübayaa ve istihlak ettiğinden (satın alıp tükettiğinden) bu vaziyetten en ziyade Bahriye İdaresi müteessir oluyordu." demektedir. Nihayet " Kapudan-i Derya" Ahmet Vesim Paşa, o tarihlerde (1865) saltanatının beşinci yılını süren I. Aziz-i ikna ederek, havzanın yönetiminin Bahriye Nezareti'ne geçmesini sağlamıştır. Ahmet Vesim Paşa'nın bu konuya ilişkin " Ereğli Maden-i Hümayun Müdüriyeti'ne yazdığı "tezkere" şöyledir:

" .. Badema (Bundan böyle) madenlerin Kapudan-i Deryaca idaresine irade-i seniye-i Hazreti Padişahın sadir olduğu ve yine kemafissabık idare-i umura (eskisi gibi işlerin idaresine) gayret olunması.." (15).

(*) "Bir büyüğe sunulan" ayrıntılı yazı, rapor anlamına.. Padişaha verilen dilekçe.

V- 1848-1865 YILLARI ARASINDA MADEN İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA ŞARTLARI

1850'lerin sonundan itibaren maden ocaklarına civar köylerden önemli sayıda " köylü- işçi" (*) akını olmuştur. Havzada ilk üretim düzensizliğinin nisbeten durulmasıyla yöre eşrafının maden işletmeciliğine kaymaları, civar köylülerin madene yönelme sebepleri arasındadır; ama asıl sebep, bize kalırsa, köylünün son derece yoksul oluşudur:

Topoğrafik yapı bakımından Zonguldak dağlık ve ormanlık bir bölgedir. Ekime elverişli sayılabilecek toprakları bile meyilli ve kıraçtır (**). Tarımsal üretime olumsuz etkide bulunan bu faktörlere bir de feodal ilişkiler eklenir'se, Ereğli-Zonguldak köylüsünün madene akmasının asıl sebebi ortaya çıkmış olur. Köylüye göre maden " yeni bir iş kapısı"dır, cankurtarandır;

Yoksul köylülüğün hangi şartlar altında ocaklarda çalışmaya razı olduğunu bilmek, okura bu konuda genel bir fikir verebilir:

"..'Hazine-i Hassa" idaresi zamanında (1848- 1865) Zonguldak köylüsü maden ocaklarında tıpkı müstemlekelerdeki (sömürgelerdeki) amelenin şerait-i hayatiyesi (hayat şartları) içinde bir orta zaman ırgadı gibi çalıştırılıyordu.

İş saatları 'gündoğumu' , 'günbatışı' diye hesaplanıyordu. Amele kulübelerinin yanıbaşındaki hayvan ahırları sıhhi şeraite (sağlık şartlarına) daha uygun yapılmıştı. Hastalanan veya bir maden kazasında yaralanan, sakatlanan amelenin tedavisi için sıhhi teşkilat vücuda getirilmemişti; amelenin en mütekasif (yoğun) bulunduğu maden mıntıkalarında bile doktor mevcut değildi... Kazalarda ağır yaralanan

(*) Köylü-İşçi terimi ile maden ocaklarında belirli aralıklarla çalışan yarıproleter unsurları anlatmak istiyoruz. Bunlar (1867) yılına kadar düzensiz, bu tarihten sonra değişen sürelerle düzenli olarak) yılın altı ayını ocaklarda çalışarak, altı ayını da köylerinde geçirirler. Bu değişmeli çalışma usulü ilk defa "Dilaver Paşa Nizamnamesi" (ileriki bölümlerde üzerinde durulacak) ile "mükellefiyet" şeklinde konulmuştur. Mükellefiyet giderek kaldırılmış, ancak değişmeli çalışma usulü günümüze kadar devam etmiştir. Halen Zonguldak Kömür Ocaklarında çalışan işçilerin yarıdan çoğunu (yüzde 55-57) değişmeli veya yerel deyimle "gruplu" köylü-işçiler meydana getirmektedir.

(**) 1930'ların başlarındaki verilere göre Zonguldak ilinin yüzölçümünün (7.610 kilometrekare) 4.078.653 dönümü ormanlık, 1.232.872 dönümü mer'a, 795.268 dönümü dağlık ve taşlıktır. Ekili arazi 777.150 dönüm, ekilmeyen (daha doğrusu ekilemeyen) arazi ise 916.563 dönümdür. "Ziraate elverişli arazi killi, kumlu ve kalkerli ve hadit terkibi havi (sert bileşimli, kıraç), teşekkülatı itibariyle arızalı (oluşumu bakımından bozuk, dalgalı) ve kısmen vadilerden ibarettir... Zürraın (ekicilerin) elindeki âlat ve edevatı ziraiye: Karasapan, pulluk, orak, tırmık, döğen, çapa, kazma, kalbur makinası..'ndan ibarettir. (Cumhuriyetin O. Yılında Zonguldak..., S– 40 ve 212).

amele madencinin veya maden işleten şirketlerin hamiyetlerine terk ediliyordu. Madenci isterse yaralı ameleyi sokağa atıyor, dilersede bir katır sırtına yükleyip köyüne gönderiyordu" (16).

" Hazine-i Hassa" dönemınden bize ulaşabilen istatistikler yok. Bu dönem içinde ocaklarda meydana gelen kaza sayısını ve köylü-işçilere ödenen taban ücretin ne olduğunu, bu bir yana, ücret ödenip ödenmediğini iyi bilmiyoruz. Ancak, 1880'lerde kömür ocaklarında çalışmaya başlayan Etem (Yemelek) Çavuş (*) ismindeki işçinin Ahmet Naim tarafından derlenen anılarında (**), madende çalışan köylü-işçilere kalay, amerikan bezi, basma, vb. ayni ödeme yapıldığı belirtilmektedir. Aynı anılara göre işçilere işgüçlerinin karşılığını **para** olarak ödeyen **ilk** kumpanya, **"Kurci kumpanyası"** dır. (***) Kurci kumpanyası havzaya 1885 yılında girmiştir. Demek oluyorki kömür ocaklarında çalışan köylü-işçilere 1885 ten önce işgüçlerinin karşılığı olarak para ödenmiyordu. Elimizde bunu dolaylı yoldan doğrulayan bir bilgi daha var: Ahmet Naim, anılan eserinde, devletin kumpanyalardan aldığı kömürün karşılığı olarak civar köylerin vergi ve aşarının tahsili işini çoğu zaman kumpanyalara havale ettiğin belirtmektedir (17). Madende çalışan köylüler civar köylerden geldiğine göre,kumpanlayarın ve genel olarak madencilerin, köylü-işçileri, "vergi borcunuzun karşılığı sayılıyor" diyerek angaryaya tabi tutmaları, bu bir yana, üstelik köylerdeki nüfusları için ayrıca " vergi" almaları hayalci bir tahmin olmasa gerektir (****).

*(*) Ethem Çavuş, bugün Zonguldak'a bağlı bir ilçe olan Devrek'in "Çomaklar" köyündendir. Maden işçiliğine ondört yaşındayken "küfeci" olarak başlamış ve kırkbeş yıl aralıksız ocaklarda çalışmıştır. Ahmet Naim, ilk basımı 1944'te yapılan **Yeraltı Şehrini Beraber Gezelim** (7 Gün Dergisi) ismindeki hikâye-röportajında (İkinci basım: **Bir Yudum Soluk**, Deniz Yayınları, 1971), Ethem Çavuş'u, **kendisiyle birlikte ilk kez ocağa giren arkadaşları arasında göçük** altında **sönmeyen tek soluk** şeklinde tanıtır. 1950'lerin sonunda ölen Ethem Çavuş'un anısını burada saygıyla selamlıyoruz.*

*(**) Ahmet Naim, **Yeraltında Kırkbeş Sene** dını verdiği bu derlemesini broşür halinde yayınlamış. Broşürün önsözünde anıların ilkten **Son Posta** gazetesinde tefrika edildiği belirtiliyor; ancak tarihi belli değil. Biz, aktarmaları, yazarın anıları tekrar yayınlamak üzere hazırladığı ve kendi doktilosundan çıkmış metin üzerinden yaptık.*

(***) Ethem Çavuş, sözkonusu anılarında, yö miyeleri para olarak ödeyeceğini açıklayan Kurci Kumpanyası'na büyük bir işçi akını olduğunu, kendisinin 6 kuruş gündelikle Kurci ocaklarına girebilmek için babası kanalıyla ocak çavuşuna bir küfe Safranbolu Üzümü "rüşvet" olarak "yedirdiği"ni belirtiyor.

(****) Ethem Çavuş, anılarında, kendilerine ücret karşılığı ödenen kalay, basma vb. şeyleri gerçek değerlerinin çok altında tefecilere "bozdurduklan"nı, ellerine geçen para ile çeşitli borçlarını ödemeye çalıştıklarını belirtiyor. Bu arada Kurci Kumpanyası'nda çalışmaya başladıktan sonra da başından geçen "vergi"ye ilişkin bir olayı naklederek; Kurci ocaklarındaki çalışmasının karşılığı olarak aldığı ilk "maaş" ile köyüne döndüğünde, babasını "vergi bor. u" yüzünden köy odasındaki bir dolaba hapsedilmiş bulduğunu, tahsildarların, anasının getirdiği bakır tenceresi "borç" karşılığı kabul etmediğini, "borcu" sert tartışmalardan sonra kendisinin para olarak ödediğini söylüyor.

Peki bu acayip, karmaşık ilişkilerin toplumbilimleri açısından izahı ne olabilir? ocak işletmecisinin (Kapitalistin) **aynı zamanda** "mültezim" fonksiyonunu yüklendiği, yani pre-kapiltalist ilişkilere özgü bir " görev"e sıvandığı; ve dolayısıyle ocak işçisinin **aynı zamanda** ve çoğu durumda **aynı** kimseye angarya ve nakdi-rant yoluyla soyulduğu ilişkiler ne biçim ilişkilerdir? İleriki bölümlerde değişik şekilleri üzerinde duracağımız bu ilişkilere biz, uydurma bir terim kullanmaktan kaçınarak, feodalizm-kapitalizm karışımı ilişkiler diyeceğiz.

BİR DEĞERLENDİRME

" İlk batılılaşma Hareketi'nin hız kazandığı bir dönemde, II. Mahmut döneminde, topraklarımızda kömür madeninin bulunuşu, Doğan Avcıoğlu'nun ifadesiyle " iyi bir talihti." Ancak, gördüğünüz gibi bu iyi talih çok kötü değerlendirilmiştir.

Niçin?

Bu sorunu cevabı, bize kalırsa, Tanzimatla taçlanan mahmut reformlarının niteliğinde aranmalıdır:

III. Selim döneminde başgösteren ve II. Mahmut ile I. Mecit dönemlerinde hayli yaygınlaşan " Batılılaşma Hareketi'nin askerlik, idare, hukuk, kıyafet, vb. alanlarda yapılan reformlarla, bu arada, devlet eliyle bazı sanayileşme girişimleri doğurduğunu biliyoruz. Ancak yine bilindiği gibi, bütün bu "kalkınma" "sanayileşme" çabaları, toplumun diyalektik gelişmesinin sağlıklı bir ürünü değildi, yani maddi bir temelden yoksundu, Mahmut tipi reformlar bize kalırsa **Batı** 'nın kuşatmasına, baskısına karşı oluşan toplumsal tepkinin biçimsel tezahürleri sayılmalıdır.Mahmut reformları sömürgeleşmeye karşı bir tepkidir; ama, bu tepkiyi sömürgeleşme olgusunun bizzatihi kendisi yaratmıştır. Ve dolayısıyla sönürgeleşme sürecini hızlandırmıştır. Nicelik ve Nitelik bakımından belirginleşmiş bir sınıfa dayanmayan, sosyo-ekonomik temelleri varolmayan bu tür reformlardan sonuç olarak ne umulabilirdi ki zaten? kimi yazarlarımızın ileri sürdükleri gibi yurarıdan aşağıya bir bağımsız kapitalizm alternatifi mi? Böle bir iddia toplumsal gelişme ve değişme yasalariyle de, Mahmut reformculuğunun bizzatihi kendisiyle de çelişir. Konumuza ilişkin örnek gözler önündedir: Bir yandan fabrikalar yaptırmaya, "Meslek Okulları" açmaya çalışan,daha doğrusu "heves" eden I. Mecit, öte yandan çok önemli bir altyapı kaynağını vakıf haline getirip gelirini tekkelere, dergahlara dağıtmıştır. Bu eğlendirici olguyu salt I. Mecit'in düşüncesizliğiyle izaha kalkışmak yanıltıcı olur.

İKİNCİ BÖLÜM

I– "DİLAVER PAŞA NİZAMNAMESİ" VE HAVZADA "MODERN" KAPİTALİST İŞLETMECİLİĞİN UÇ VERMESİ

Havzanın yönetimi Bahriye Nezaretin'ne geçince ilkten idari bir düzenlemeye gidilmiştir. "Maden-i Hümayun Nazırı" Halil Kadri'nin görevine son verilmiş; yerine, "muktedir bahriye ümerasından" Dilaver Paşa (*) getirilmiştir. I. Aziz'in fermanına göre, Dilaver Paşa, "Maden-i Hümayun Nazırlığı" ile "Ereğli Livası Kaymakamlığı"nı birlikte yürütecekti (**)

Dilaver Paşa, ilk iş olarak, iki yıl süren bir inceleme döneminden sonra bir "Nizamname" (***) meydana getirmiştir. Dilaver Paşa'nın "riyasetindeki" bir "Komisyon-i Mahsusa"nın (Özel komisyon'un) hazırladığı sözkonusu Nizamname'nin " esbab-i mucibe"sinde (gerekçesinde) şöyle denilmektedir:

".. Maden-i mezkûrun bidayet-i küşadından (sözü edilen madenin ilk açılışından) bu ana gelinceye kadar gerek ihracat (Çıkarma: Üretim) ve gerek tenzilat (indirme : nakliyat) ve gerek teferrüat-i sairesi hiç bir nizam tahtına alınmayarak her bir hususat işin gidişine göre ruunet (****) olunmakta bu ise bazı güna (çeşitli) müşkilat-i mevat (Sahipsiz) bulmakta idiğinden Tersane-i amire idaresi azasından (devlet tersanesi yöneticilerinden) olup memuriyet-i mahsusa zımnında maden-i mezkûre gelmiş olan (özel bir görev dolayısıyla sözkonusu madene gelmiş olan) izzetlü Sait Beyefendi ve çakerleri (arkadaşları) hazır oldukları halde aktolunan Komisyon-i mahsusada derpiş ve tezkir olunarak (bütün bunlar hatırlanıp gözönüne alınarak) maden-i mezkürde istihdam olunan madenciyan (maden işleten kişi ve kumpanyalar) ile

(*) Ahmet Naim, anılan eserinde, Dilaver Paşa'nın rütbe derecesinin "mirliva" (tuğamiral) olduğunu belirtiyor (S–29).

*(**) Hüseyin Avni Şanda, **Türkiye'de 54 Yıl Önceki İşçi Hareketleri** (Enver Yayınevi, 1962) adlı eserinde Dilaver Paşa'nın **"Zonguldak Valisi"** olduğunu söylüyor (S–12). Oysa Zonguldak 1860'larda köy bile değilidi. Kastamonu'ya bağlı bir "liva" veya "sancak" olan Ereğli sınırları içinde bir "maden mevkii" idi. Kimi eski yazışmalarda Zonguldak'tan, "Zonguldak nam mevkii" şeklinde sözediliyor. Kimi kaynaklara göre ise, Zonguldak, Ereğli'ye bağlı "Elvan" köyünün bir mahallesidir. **(Cumhuriyetin On Yılında...**, S–38). Zonguldak 1896 yılında ilçe, 1920'de "sancak", 1924'te de il olmuştur.*

*(***) Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ)'nin yayınladığı bir broşürde, Dilaver Paşa'nın hazırladığı Nizamname'nin ilkten bir yasa olarak düşünüldüğü; ancak, "padişahın tasdikinden geçmediğinden 'Ereğli Hümayunu İdaresi'nin Teamülnamesi' (Nizamnamesi) adı altında tatbik mevkiine konulduğu" belirtiliyor. **(Türkiye Kömür işletmeleri,** Hazırlayanlar: Behzat Firuz, İffet Yalabık, Sevil Orpen, Ankara, 1962, S–26-27).*

(****) İşleri ağırdan alma anlamına..

ahali-i amelenin (İşçi kitlesinin) hukukunu muhafaza ve bunların kaffe-i (tümünün) ahval ve harekatını taht-i rabt ve intizama almak ve bu veçhile mezkür işi asla bir surette sekte götürülmemek (aksatmamak) ve her memur vazife ve memuriyetini bilüp harice tecavüz etmemek ve hilâfına mütecasir olanlar (aksine hareket edenler) mazhar-i mücazat zımnında (ortaya çıkabileceği dolayısıyle) maden-i merkume idaresinin (adı geçen maden yönetiminin) ruhu denilmeğe şayan yüz bendi şamil (yüz maddeyi içeren) işbu beyanname tanzim ve takdim kılınmış olmakla olbabta ve katibe-i ahvalde emri ferman.." (18)

Görüldüğü gibi Komisyon havzanın " Hazine-i Hassa" döneminde keşmekeş içinde yuvarlandığını açık bir dille belirtmekte ve " Hazine-i Hassa"yı eleştirmektedir.

Sekiz bölüm ve yüz maddeden meydana gelen " Dilaver Paşa Nizamnamesi " (*) genel olarak aşağıdaki esasları içeriyordu:

- İşletilen ocaklar ile " metrük" (İşletilip bırakılmış) ocakların yönetim biçimi tesbit ediliyordu..
- Maden direği meselesi bir çözüme kavuşturuluyordu..
- Üretilen kömürün alım- satımı için belirli esaslar getiriliyordu..
- Havzadaki memurların derece, yetki ve görevleri tesbit ediliyordu...
- Kömür ocaklarının gerek kişilere ve gerekse kumpanyalara yalnız **İşletme imtiyazı** veriliyor, ocakların hiç kimse tarafınan mülk haline getirilemeyeceği belirtiliyordu..
- Yeni kömür damarları aranması işi "ruhsat"a bağlanıyor; izinsiz hiç kimsenin arama yapamayacağı açıklanıyordu..
- Devletin, ocakları, dilediği zaman-masrafını vererek- geri alabileceği belirtiliyordu, vb.

Nizamname'nin en ilgi çekici bölümü, ocaklarda çalışan işçilerden yer yer " sunuf-i selasil-i amele" **(İşçi sınıfından)** şeklinde sözedildiği " Fasıl 5"i meydana getiren "Tertip ve İstihdam Nizamı"dır. Sözkonusu bölümün önemli maddelerini özetleyerek ve kısmen sadeleştirerek aşağıya alıyoruz:

(*) Ahmet Naim, "Dilaver Paşa Nizamnamesi"nin tamamını "bazı mütalaa ve mukayeselerle" 31 Mayıs 1932 tarihinden itibaren ***Son Posta*** *gazetesinde yayınladığına işaret etmektedir (Aynı eser, S–30, dipnot). Biz aktarmalan yazarın anılan eserinden yaptık (S–102-109). Ayrıca EKİ (TTK) Karbonifer Arşivinden sağlanan orjinal metinle de karşılaştırdık.*

● **"Ocaklarda istihdam olunan amelenin" geceleri açıkta kalmamaları için maden işletmecileri ocak yanlarında ve "canib-i idarenin kabül edeceği surette" mümkün olduğu kadar mükemmel "amele koğuşları" yaptıracaklardır. İşçilerin rahat ve huzurlarına itina etmek maden işletmecilerinin "vazife-i zimmetinden addolunacaktır" (Madde: 11).**

(Bu maddenin aslı şöyledir: " ocaklarda istihdam olunan amelenin beytutetleri için her ocak başında madenci tarafından Kaabil-i sükna mükemmel amele koğuşları cenab-i idarenin kabül edileceği surette yapılarak amelenin huzur ve rahatlarına itina etmek her ocak sahibinin vazife-i zimmetinden addolunacaktır.")

● **"Sunuf-i selasil-i ameleden" kazmacıların kömür ocaklarında çalışmaları zorunlu olmadığından maden işletmecileri, kazmacıları, ancak liyakatine ve işine göre belirli bir ücret ödeyerek çalıştırabileceklerdir. (madde 22)**

(Havzada o tarihe kadar angaryanın varlığını gösteren bu maddenin aslı şöyledir: Sunuf-i selasil-i ameleden güruh-i kazmaciyanın ocaklarda çalışmaları mecburiyet tahtında olmayarak mücerret kendilerinin evvela ocak sahibi tarafından hüsn-i rızaları tahsisile olduğundan her kazmacının liyakatine ve işine göre ücret-i lahiya itasile istihdam olunacaktır").

● **İşçi günde on saat çalışacaktır. İki nöbette tamamlanacak olan bu on saatlik çalışma süresi dışında işçileri rahatsız etmek, çalışmaya zorlamak yasaktır(madde29),**

(Bu maddenin aslı şöyledir: " Amele yirmidört saat zarfında müddet-i istirahatten maada ancak on saat işleyeceğinden bu müddet dahi iki nöbette tekmil olmağile bunun birincisi yaz ve kış alessabah saat onbirde bed'olunarak dört saat çalışmakla kazmacının akşamdan hazır ettikleri kömür ve tozu dışarı çıkaracakları misüllü kazmaciyan için çalıştıkları mahalin hazır olduğu ocak çavuşuna haber verüp iki saat istirahat ve taam iki saat dahi ocağın dışarıya olan işlerini ifa ederek bunu takiben ikinci nöbet işe mübaşeret edeceklerdir? Şöyle ki:

Berveçh-i meşruh kazmaciyanın kendilerine mahsus olan ikinci nöbet işi kamilen eda ettikten sonra amele hazır olan kömürü ve tozu yine dört saat çalışarak dışarı çıkarıp on günlük işi tekmil etmiş olacağından bi müddet-i muharrereden fazla istihdam ve iz'aç olunmayacaktır")

● **"Ehl-i İslam amele" bayramlarda , "hıristiyan amele" de paskalya günlerinde izinli sayılacaktır, Ayrıca "ehl-i İslam amele" cuma günleri, "hıristiyan amele"de pazar günleri, kömür üretimini**

aksatmamak şartıyla topluca ibadet yapabileceklerdir.(Madde 56)

(Bu maddenin aslı şöyledir: "Maden-i mezkürde müstühdem sunuf-i amelenin külisi ehl-i İslam ve cüz'isi hıristiyan bulunduğundan bir ocakta bulunan üç nefer hıristiyan için eyyam-i pazarda tatil olunup ta kırık iki nefer islam amelenin ücretsiz tehi kalmaları ve bu sebeple de imalata sekte-i külliye arız olması hiçbir vechile caiz olmayıp bunun için millet-i hıristiyan eyyam-i pazar da icra -i ayin ettikten sonra ve ehl-i İslam dahi evkat-i hamselerini bulundukları mahalde ve salat-i cumayı en yakın bulunan mesacidde badel'ifa yine imalata mübaşeret edeceklerinden maden ocakları haftanın hiçbir gününde bu sebeplerle tatil olunmayacaktır. Fakat ehl-i İslam için İd-i eyamin ve hıristiyan için paskalya günlerinde tenezzühleri için müsade olunacaktır").

● (Maden işletmecilleri kendileri için ayrılan işçilerden fazla gelenleri maden yönetimine haber vereceklerdir. Bu işçileri maden yönetimine haber vermeden "hotbehot" (Kendi kendine) köylerine göndermek veya ocaklarda işsiz bırakmak yasaktır.Aksi halde, geriye gönderilen veya işsiz bırakılan işçinin yövmiyesi, sanki çalışmışlar gibi " bitamamiye" ödenecektir (Madde 67).

(Bu maddenin aslı şöyledir: " Madenciyandan birisi mürettep olan amelesinden ziyade götürdüğü ameleyi kendiliğinden iade edemeyip mutlaka canib-i idareye gelerek sebeb-i ziyadeliğini ifade etmeğe ve şayet amele-i merkumeyi istihdam etmeyerek hotbehot geriye göndermeğe veyahut ocaklarda işsiz bırakmağa mütecasir olur ise bu yevmiyelerini güya itmam-i nöbet etmiş gibi bitamamiyye ita etmeğe mecbur olacaktır")

● Maden işletmecileri ,işçilere, "Ücretlerine mahsuben" çeşitli eşya, vb. vermeleri halinde, bunların alım fiyatına zam yapamayacaktır. Aksi halde "muhtekir cezasına mazhar olacaktır" (Madde 68) (*)

(Bu maddenin aslı şöyledir: "Madenciyanın kullandıkları amelenin ücretlerine mahsuben luzubuna mebniy alıverecekleri zemavil ve eşya-yi sairenin fi-i mübayasına zam ile fıkaraya gadir etmeyip mutedil fiyatla alıp vermeleri lazımeden olup şayet gadir ettikleri tahakkuk eyler ise rayiç-i fiyattan fazlası reddedildikte yine gadir-i merkum mutekir cezasına mazhar olacaktır.

(*) Nizamname'ye bu maddenin konuluş sebebi şu olsa gerektir: Maden bölgelerinde işçiye ödenen çok az ücretin (ki 1885'lere kadar bu ödeme çoğu durumda ayni yapılıyordu) hemen geriye alınabilmesi, için, günümüzde de değişik şekilleri görülen, ilkel bir alış-veriş mekanizması kuruluyordu. Buna göre, kumpanyalar, ocak yanlarında "amele bakkalları" açıyorlar ve işçilere, birikmiş yövmiyelerine karşılık olarak, piyasa fiyatının çok üzerinde eşya, giyecek vb. satıyorlardı.

● **Maden işletmecileri ellerine geçen parayı ilkten işçilerin haklarını "tamamen" ödemek için harcayacaklar, geriye kalanını borçlarına, vb. verebileceklerdir (Madde 75)**

(Bu maddenin aslı şöyledir:"..Madenciyan-ı merkum alacakları şu peşinat akcesi hiçbir mahalde sarf etmeyerek evvel bevvel / amele sunuf-i kesanın haklarını tamamen eda ve tesviye ettikten sonra bakisini düyun-i sairesine verebileceklerdir").

● **Maden işçilerinin özel işlerde çalıştırılmaları yasaktır. Eğer çok zorunlu kalınırsa, önceden maden yönetimine haber verilmek şartiyle biriki işçi, biriki gün çalıştırılabilir. Ancak, özel işlerde çalıştırılan işçilere on kuruş yövmiye (**) ödenecektir. (Madde: 82)**

(Bu maddenin aslı şöyledir: " Bir madencinin ocağında istihdam eyliyeceği amele maden-i hümayun için hükümet marifet ile celbolunduğundan kendi ümuru zatiyesi için istihdam etmeğe hiçbir veçhile salahiyatı olmayarak fakat bir iki kimseyi cend gün kendi umurunda istihdam etmeğe mecburiyet-i şedidesi olduğu kimseyi halde canib-i idareye haber vererek yevmiye on kuruş ücretle istihdam eyleyecektir")

Nizamnamenin işçi haklarına ilişkin maddeleri bunlardır. Bir de "Merkez"e (Ereğli'ye) bir tabib"le, kömür üretim bölgesine "birer cerrah ikame edilmesi" öngörülmektedir.

Nizamname 'de sürekli hastalık, kaza, tazminat, vb . konulara ilişkin diğer işçi haklarına temas edilmemektedir. Sadece, işçilerin " cüz'i başı ağrısa" doktor tarafından "tedavi olunması" ve ziyadece hasta bulunduğu halde sahib-i ocak tarafından mekkare hayvanı tedarik olunarak ve yanına adem-i mahsus terfikan" evine gönderilmesi şart koşulmaktadır. Hespi bu kadar.

Nizamname'nin diğer ilgi çekici maddeleri, cebir ve şiddet unsurunu çok belirgin olarak içeren 21, 24, 26 ve 27. maddelerdir.

21. madde şöyledir:

● **"Maden-i mezkür ocaklarında istihdamı lazım gelen Sunuf-i ameleden (işçi sınıfından) kazmaciyan (kazmacılar) ve küfeciyan**

(**) Ahmet Naim bu dönemde havzada en yüksek işçi ücretinin 3 kuruş olduğunu söylüyor. (Aynı eser, S–105). ***Lütfi Erişçi*** *ise, 1908 öncesi Türkiye'de işçi ücretlerinin 6-7 kuruşu geçmediğini, tarım kesiminde 1-2 kuruşa kadar düştüğünü belirtiyor.* ***(Türkiye'de İşçi Sınıfının Tarihi İstanbul 1951, S–7)****. Buna göre, bir genellemeye gidilecek olursa, havzadaki köylü-işçilere tarım kesimindeki ücret standartı uygulanıyordu.*

(küfeciler) ve kiraciyan (*) Ereğli sancağı dahilinde kain bulunan ondört kura ahalisine (Çevredeki ondört köyün halkına) münhasır olup kura-i-mezkürenin (anılan köylerin) nüfus-i cerideleri (nüfus kütüklerinde) onüç yaşından elli yaşına değin mürücaatla atiyüzzikr (aşağıda zikredilen) usüle tevkifan celp olunacaktır" (**)

24. madde şöyledir :

" Yirmibirinci maddelerde beyan olunan sunuf-i selasil-i ameleden ocağın içinden dışarıya arkasile kömür ihraç eden ve mahalince 'amele' tabir olunan güruh-i küfeciyandan bir karyede **(Bir köyde)** bermucibi **(duruma göre)** ne kadar küfeci bulunur ise bunlar iki kısma tefrik olunarak **(ayrılarak)** tertip olundukları ocağa kısm-i evvel **(önceki kısım)** gelüp onikişer gün çalıştıktan sonra kısm-i ahar **(sonraki kısım)** gelerek kısm-i evvel karyelerine avdetle **(önce gelenler köylerine dönüp)** ziraatlarına bakacaklardır."

26. Madde :

".. **Amele vakıt ve zaman ile sevkolunarak işinin başında bulunmak ve vaktile gelmediği muhtarın adem-i dikkatinden neşet etmiş ise(muhtarın dikkatsizliğinden meydana gelmişse) Muhtari merkum mes'ul olacak ve amelenin yanında vaki olmuş ise ol merkum amele müddetlerini ikmal ettikten sonra idarenin tensip edeceği mahalde** (İdarenin uygun göreceği yerde) **bir veya iki gün**

(*) Özellikle kömür nakliyatında çalıştırılmak üzere celbedilen arabacılar, katırcılar kastediliyor.

(**) Nizamname'nin 21. maddesi ile 22. maddesi arasında bir çelişki görülüyor: 21. maddede kazmacıların da ocaklara zorla getirileceği belirtilirken, 22. maddede ".. güruh-i kazmaciyanın ocaklarda çalışmaları mecburiyet tahtında olmadığı" söyleniyor. Bunun izahı şu olabilir: Kazmacı, ocak işletmecisinin kendisine verdiği ücret eğer "işine ve liyakatine" uygun değilse, çalışmayabilecektir. Ocaklarda hiçbir iş güvenliği tedbirinin olmadığı sözkonusu dönemde en tehlikeli işte çalışan kazmacılara böyle bir ayrıcalık tanınması mümkün gibi görülmektedir. Nitekim 24. maddeye göre, kazmacılar onikişer günlük değişmeli çalışma usulünün dışında tutulmaktadırlar. "kiraciyan" için de aynı şey sözkonusudur. Bu duruma göre mükellefiyat, pratikte, daha ziyade "mahallince 'amele' tabir olunan (Madde: 24) vasıfsız işçileri, yani "küfeciyan"ı kapsıyordu. Mükellefiyetin uygulanmasına gelince, Ethem Çavuş bu konuda özet olarak şu bilgiyi veriyor:

1860'larda köylerde özellikle çocukların kesin yaşını belirten kayıtlar olmadığı için, "onüç yaş", çocuklar arasında bir "küfecilik imtihanı" düzenleyerek tesbit edilirmiş. "Göze gelen", "kabaca" çocuklar ilkten birbirleriyle güreştirilirmiş; galip çıkanlara daha sonra "yirmi kara okkalık" taş dolu küfeler belirli bir uzaklığa taşıtılırmış. Bu sınavı da başarı ile verenler, madenlerde küfecilik yapmak üzere "deftere" yazılırmış. Mükellefiyetten "kaytarmaya" çalışanlar ise, kolluk kuvvetleri tarafından palaska ve dipçikle dövüle dövüle ocaklara sürülürmüş (Anılar).

ücretler ile istihdam olunacaklardır" (*)

27. Madde:

" Ameleden birisini mahza karyesine savuşmak efkar ve desises ile izhar-i hastalık yolunda bulunduğu halde **(işçilerden birisi sırf köyüne savuşmak için yalancıktan hasta olduğunu ileri sürmesi durumunda)** hastanın tedavisi için saye-i devaiyye Hazret-i padişahide maden-i mezkürde bir tabib bulunduğundan **(sözkonusu madende hazreti padişahın sayesinde şifa veren bir doktor bulunduğundan)** vizite ettirildikte hastalığı karine-i sıhhat olup ta **(muayenesi sırasında hastalık belirtisi görülürse)** cüz'i başı ağrısa tabib-i mümaileyh marifet ile **(yukarıda anılan doktor tarafından)** tedavi olunması ve ziyadece hasta bulunduğu halde sahibi-i ocak tarafından köy için mekkare hayvanı tedarik olunarak ve yanına adem-i mahsus terfikan **(özel gözetimci katılarak)** hanesine gönderilmesi ve amele-i merkumenin **(sözü edilen işçinin)** hastalığı hille ve sania idüğü **(Hastalığının düzmece olduğu)** tahikkuk eyler ise istikmal-i müddetine değin **(süresini dolduruncaya değin)** işine iade olunması nizamattan bulunduğu misillü **(işine geri gönderilmesi kurallara uygun olduğu gibi)** ve şayet hotbehot firara cüret ederse **(ve şayet kendi kendine kaçmaya cüret ederse)** iadesi ile ibreten -lis- sairin **(geri döndürülüp başkalarına ibret olsun diye)** iki kat müddetle istihdam edilecektir."

Nizamname'de **yabancı uyruklu** madenciler ile işçilere karşı da şiddet ve cebir unsurunu içeren bir madde yeralmaktadır.Bu madde şöyledir :

"Maden-i mezkürde müstahdem madenciyan ve kazmacıyandan bazıları tebaa-i ecnebiyyeden mürekkep ise de (sözkonusu madende görevlendirilen madencilerden ve kazmacılardan bazıları yabancı uyruklulardan meydana gelmekte ise de) **devlet-i aliye hizmetinde olunmaları cihet ile hiçbir vechile ecnebi nazararı ile ba-**

*(*) Hüseyin Avni (Şanda), **Türkiye'de 54 Yıl Önceki İşçi Hareketleri** adlı kitabında (S–12), Dilaver Paşa Nizamnamesi'nin salt 21. maddesine atfen, Zonguldak köylülerinin 1860'larda maden ocaklarında yılda onbeş gün angaryaya tabi tutulduğunu ileri sürmektedir. Nizamname'nin aktardığımız maddelerinden anlaşılacağı gibi, H. Avni'nin bu iddiası doğru değildir. Bir defa mükellefiyet yılda onbeş gün değil onikişer günlük değişmelerle yılda altı aydır. İkinci olarak, angarya, -hiç değilse kağıt üzerinde-, sözkonusu değildir. O kadar ki Nizamname'nin 26. maddesine göre, mükellefiyete uymayan işçilere verilen "bir veya iki gün"lük fazla çalışma cezası bile, ücretlidir. Hüseyin Avni'nin, herhalde gerekli belgelerden yoksun olduğu için verdiği bu yanlış bilgiden, ne yazık, birçok yazar kaynaklanmıştır. Bize kalırsa, Türkiye işçi sınıfının doğuşu üzerine çok daha derinlemesine çalışmalar yapmak gerekiyor. Çünkü bu konudaki mevcut (yayınlanmış) çalışmalar sadece yetersiz değil, aynı zamanda çok önemli yanlışları da içermektedir.*

kılmayarak (Yüce dvl devletin hizmetinde olmaları bakımından hiçbir yönden yabancı gözü ile bakılmayarak) **kaffe-i muamelat-i devlet-i aliye kavaid-i nizamatına tevkifan rüyet olunup** (tümüne yüce devletin kural ve nizamlarına uygun muamelede bulunup **(bunlardan her hangisi nizamat-i seniyeye muafakat etmeyecek olur)** (yüce nizamlara uymayacak olur.) **ve işbu nizamname ahkamının haricinde olarak nihayet üç defa harekat-i na-makulde bulunur ise** (ve işbu nizamnamedeki buyrukların dışına olarak üç defa hatalı hareket ederse sonuç olarak) **ocağına ve mevcut kömürüne kıymet takdir olunarak idare tarafından bittevsiye madenden def ve tard olunacaktır."**

Toparlayalım :

1867 tarihli dilaver paşa nizamnamesi, görüldüğü gibi, toplumbilimleri açısından ilginç bir belgedir. Çünkü bu belgede " modern" (çağdaş) kapitalist işletmeciliğin embriyon halindeki " rasyoneli" ile; şeklen, feodalizmin klasik zorbalığı iç-içe geçmiş durumdadır. Nizamname , ücretler ve sosyal yatırımlar ile ekonomik yatırımlara önem vermesi bakımından, yani kısmen "özgür" leşmiş emeğin (*) artı-değer yoluyla sömürülmesine bir zemin yaratması bakımından **kapitalizme** ; ama öte yandan ekonomi -dışı **zor'a** başvurması bakımından şeklen **feodalizme** meyletmektedir. **Şeklen** diyoruz, çünkü, Nizamnamedeki zor unsuru, feodal ilişkilerde gözlenen ve angarya ile ürün-rant ve nakdi-rant şeklindeki soygun biçimlerinde ifadesini bulan ekonomi-dışı zorbalıktan **temelde** farklıdır. Nizamname, feodal ilişkiler içindeki yarı-köle olarak nitelendiri-lebilecek köylüleri, belki gariptir ama, ekonomi dışı **zor** kullanarak yarıproleter (**) statüsüne yükseltiyordu. Burada kullanılan ekonomidışı **zor**'un, temelde, klasik feodal zorbalıktan farklı olduğu açıktır.

*(*) Kısmen "özgür"leşmiş emekten kastımız şudur: Marks, **Kapital**'de, "hür (özgür) emekten neyin anlaşılması gerektiğini şöyle izah ediyor: ".. Burada hür sözü iki anlama gelmektedir: Bir kere, bu kimse mal olarak kendi işgücü üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabilmelidir, sonra da satabileceği herhangi bir malı olmamalıdır, kendi işgücüne gerçeklik verebilmek için gerekli olan herşeyden yoksun bulunmalıdır.." (Cilt 1, 2. Kitap, Çev. M. Selik, Sol Yayınları, 1966, S–44). Madene celbedilen Ereğli köylüleri, açıktır ki, Marks'ın bu tanımına uymuyordu. Bir kere, ocaklara zorla getiriliyorlardı yani kendi işgüçleri üzerinde serbestçe tasarrufta bulunma hakları yoktu; ikinci olarak bunların çoğunluğu az topraklı unsurlardı. Ayrıca yöre eşrafının (mahalli feodallerin) topraklarında angaryaya koşulma (Kıray, **Ereğli**, S– 64) ve devlete vergi verme (aşar) yükümündeydiler. Ama öte yandan **talep olursa,** işgüçlerini de satılığa çıkarıyorlardı.*

(**) Yarı-proleter'den kastımız, "İşgücünün satışından geçimini ancak kısmen sağlayan" unsurlardır.

Peki öyleyse mükellefiyete niçin gerek görülmüştür ? a) Merkezi feodalitenin çözüldüğü, b) emeğin kısmen "özgür"leştiği, c) kapitalist ilişkilerin tohum halinde uç verdiği ve hepsinden önemlisi, d) Ereğli köylülerinin çok kötü calışma şartlarına rağmen maden işçiliğine **kendiliğinden** yöneldiği bir dönemde mükellefiyete ne gerek vardır?

Bize kalırsa şunun için :

1848-1865 yılları arasında, önceki bölümlerde anlatmaya çalıştığımız sebepler yüzünden-, kömür havzasına yapılan yatırımlar gülünç denilebilecek kadar düşük bir düzeyde tutulmuştur: Kömür üretiminde kullanılan iş aletlerini : kazma, kürek, balta, vb, ilkel el aletleriyle çoğu tahtadan yapılmış arabalar (küçük vagonlar) meydana getiriyordu. Kömür üretim bölgelerine döşenen demiryollarının toplam uzunluğu biriki kilometreyi ancak buluyordu. Üretimde yararlanılan enerji, organik enerjiydi ; yani insan ve hayvan enerjisi. Yüzeydeki maden damarlarına genel olarak taşbacası tipi ocaklar açılarak ulaşılıyor; kömür damarlarından kazma ile koparılan parçalar ve bu arada biriken toz, küfeciler tarafından kısmen sırtta, kısmen de katırların çektiği arabalarla dışarı çıkarılıyordu. Bu şekilde üretilen kömür daha sonra aynı şekilde " harman"lara taşınıyor ve buralarda tırmıklarla taşından-toprağından kısmen arıtılıyordu.

Bu ilkel üretim tekniği sebebiyle, doğal olarak, işbölümü de çok sınırlıydı; ocakların "içeri" ve "dışarı" işleri genellikle aynı işçiler tarafından yapılıyordu.

İşçi-işveren ilişkilerini düzenleyen basit bir yönetmelik bile yoktu. İşçi- işveren ilişkileri sözlü anlaşmalar şeklinde sürdürülüyordu. Köylü-işçilere esas olarak ayni ödeme yapılıyordu; bu dönemde angarya da sözkonosuydu. İşverenler, işçilerin barınmaları, beslenmeleri, tedavileri, vb. için hiçbir yüküme girmiyorlardı. Bu sebeplerle kırsal kesimden (civar köylerden) madene gelen köylülerin hemen hepsi, toprakla olan bağlarını ancak istedikleri zaman, zorunlu durumlarda, kısa ve geçici süreler için kesiyorlardı. Sözgelimi köylüler, devlet rantını (aşar ve çeşitli salma'lar) ve mahalli feodallere (eşrafa) olan "borç"larını hiç değilse kısmen "çıkarmak", veya, biriki parça eşya, giyit, bir yük hayvanı edinmek (*), vb. için kısa ve düzensiz sürelerle maden işçiliği yapıyorlardı. Özet olarak,havzada, kırsal kesimdeki işgücünü emebilecek nitelik ve yaygınlıkta bir kapitalist organizasyon henüz doğmamıştı.

(*) Nizamname'nin 68. maddesinde; ".. Madenciyanın kullandıkları amelenin ücretlerine mahsuben luzümuna mebniy alıverecekleri zemavil ve eşya-i sairenin.." sözlerindeki "zemavil", yük hayvanı anlamına gelmektedir. Demek oluyor ki bir yük hayvanı edinmek vb. için de ocaklarda işçilik yapılıyordu.

1860' ların sonunda kömür havzasının ekonomik ve sosyal panoroması panoroması işte böyleydi.

Dilaver Paşanın iki yıl süren bir inceleme döneminden sonra düzenlediği meşhur nizamname'siyle ilkten işçi meselesini bir "taht-i rabt" a almak istemesinin altında yatan gerçek sanırız. Şimdi anlaşılmaktadır. Emeğin verimliliğini artıracak gerekli teknolojik gelişme için yatırım imkanları olmayan bahriye idaresi kömür üretimini **süratle** nasıl yükseltecekti? Bunun için tek alternatif vardı: Sürekli ve düzenli iş gücü istihdamı.. Veya kapitalist sömürünün en ilkel biçiminin organizasyonu... Devletin genel fonksiyonunun nizamname de **mükellefiyet** şeklinde simgeleşmesinin sebebi bize kalırsa buydu. (*)

Mükellefiyetin "yumuşatılması" için"esnek" davranılmaya çalışıldığını bu arada belirtmeliyiz. Bir defa, madende 'amelelik yapma hakkı' sadece Ereğli Sancağı köylerine tanınıyordu: Hariçten amale celp ve istihdamı men edilmişti' (19). İkinci olarak madene celb edilen köylülerin mutlaka istihdam edilmeleri "Madenciyan"a şart koşuluyordu. "Mürettep Amale"nin şu veya bu sebeble madenci tarafından geri gönderilmesi, yani işine son verilmesi yasaktı. Aksi halde"Madenciyan", geri gönderdiği işçinin, "Güya itmam'i nöbet etmiş gibi" yövmiyesini "bittamammiye"ödeyecekti. (Nizamname, madde: 67), vb..

"Münavebeli" (değişmeli, "gruplu") çalışma usülü ise, herhalde, tarımsal üretimin aksamaması düşüncesiyle konulmuş olsa gerektir. Diğer maddelerden de anlaşıldığına göre, Nizamname'deki birçok esası, yöresel şartlar belirlemiştir. Nizamname'nin iki yıl süren bir inceleme döneminden sonra hazırlanmış olması da bunu göstermektedir zaten.

Özet olarak, bütün eksiğine-gediğine ve ekonomi-dışı zor unsuru ile militer "motif"lerine rağmen Dilaver Paşa Nizamnamesi'nin; hakim üretim biçiminin feodalizm olduğu bir devrede, kapitalist olarak, yani materyalist tarih anlayışı açısından ilerici nitelik taşıdığı söylenebilir. Bu çabanın, komprador burjuvazinin denetimdeki kapkaççı kumpanyaların kömür üretimini savsakladıkları, bu yüzden devletin kapitalist ülkelerden kömür ithal etmek zorunda kaldığı özel şartlarda gösterildiği de bu arada gözden kaçırılmamalıdır.

II- İLK KAPİTALİST DEVLET İŞLETMECİLİĞİ

Bahriye idaresi, 1867 yılından itibaren, Dilaver Paşa nizamnamesi'ndeki esaslar doğrultusunda, havzada, ekonomik bakımdan çok

(*) Köylü-işçilere, "kömür üretiminin düşmemesi" gerekçesiyle ikinci Dünya Savaşı sırasında da mükellefiyet konulmuştur. İleride üzerinde duracağız.

önemli olmamakla beraber, bazı yenilikler yapmıştır. Bunlardan birkaçını sıralayalım:

● Kömür ocağı işletilebilmesi için gerekli malzemelerden birisi olan maden direği (maden sütunu) meselesi kesin bir çözüme kavuşturulmuş, Ereğli livası ormanlarının bütünüyle kömür havzasına tahsisi sağlanmıştır.

● Havzanın ilk defa bir "krokisi" yapılmış; Alaplı iye Akcaşehir (Akçakoca) arasındaki "Taşsuyu"ndan başlayarak,Kurucaşile ile Cide arasındaki "Kapısuyu"na kadar olan sahil şeridi "hudut tayin olunmuş"tur .

● Kozlu, Üzülmez, Kilimli ve Alacaağzı kömür üretim bölgelerindeki ocaklar numaralanarak yeniden düzenlenmiştir.

● Yükleme iskelelerine oluklar yaptırılmıştır.

● "Fen" ve " imalat" adı altında iki komisyon kurulmuştur. Ahmet Naim'in ifadesiyle " mütehassıs zabitlerden meydana gelen" bu iki komisyon'dan "Fen komisyonu" ; "taharri ruhsatı itası (arama izni verilmesi), firağ ve intikal muamelesi (devir teslim ve işlemleri), madenciler arasında tahaddüs edecek ihtilafların idareten fasıl ve rüyeti (maden işletmecileri arasında meydana gelecek anlaşmazlıkların tesbit ve halli) ile.. "İmalat Komisyonu" ise, " maden işletme, nakil ve tahmil (yükleme).. "gibi işlerle ilgileniyordu. Komisyon'ların verdikleri kararlar, "Maden-i Hümayun Nazırı"nın onayından geçtikten sonra kesinleşiyordu (20)

● Kırım savaşının başladığı yıl (1854) John ve George Berkley ismindeki iki kardeş ingiliz mühendisi tarafından döşenen demiryolları tesvii edilmiş; Üzülmez, Çaydamarı ve Kozlu "maden mevkileri"ne yeni demiryolları yaptırılmıştır.

Bu dönemdeki en önemli gelişim, Bahriye İdaresinin bizzat maden işçiletmeciliğine başlamasıdır. Ahmet Naim; "Tersane İdaresi - demektedir- Kömür istihsali için iki usûl kullanmıştı:

1- 'Hazine-i Hassa' zamanında Karadağ'dan getirilen taşçı ameleye ruhsatname vererek çalıştırmak..

2- Miri ocaklarda gündelikle amele istihdamı" (21).

Bahriye İdaresi; Kerpiçlik, Kozlu,İkincimakas, Damağılı ve Üzülmez "maden mevkileri"ndeki birçok ocağın işletmesini üzerine almış ve rakamların diline bakılacak olursa, Zonguldak havzasında 70 yıl sonra yeniden ancak görülebilecek bu ilk kapitalist devlet işletmeciliği girişimi oldukça başarı da sağlamıştır:

Tablo : 1- Havzadan Üretilen Kömür Miktarı

YIL	Üretilen Kömür/Ton
1865	61.145
1870	64.347
1875	142.321

*Kaynak: Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası İstatistikleri: **Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak** ve Maden Kömürü havzası, S.172)*

Ne var ki Bahriye idaresi'nin ocak işletmeciliği pek uzun ömürlü olmamıştır. Kesin bir tarih bilinmiyor, ancak "miri ocaklar"ın Çarlık Savaşından ("93 Harbi"nden: 1877-1878) önce şahıslara ve kumpanyalara kiraladığı anlaşılıyor. Ahmet Naim, bahriye İdaresi'nin ocak işletmekten vazgeçişini, bir ihtimal olarak, " Müteahitlerin (madencilerin) istihsalatından pahalıya mal olması" (22) şeklinde izah etmektedir. Bu mümkündür. Mümkün olan bir başka şeyde, Bahriye'nin oldukça düzene soktuğu " miri ocaklar'ı ele geçirmek iseteyen kumpanyaların, adına hareket ettikleri büyük sermaye gurupları aracılığıyle, Bahriye'yi, yukarıdan aşağıya ocakları elden çıkarmaya zorlamasıdır.

Bahriye İdaresi'nin "miri ocakları kiralamasından sonra kömür üretiminde önemli bir düşüş olmuştur. 1875 yılında 142.321 ton olan yıllık üretim, 1880 yılında 55.801 tona düşmüştür. Kömür üretiminin birdenbire önemli düşüklük göstermesinde, hiç şüphesiz, havzanın da bombalanmasına yolaçan Çarlık savaşının etkisi vardır. Ancak, rakamların diline bakılacak olursa, kömür üretiminin hızla düşmesinde kumpanya oyunları, günümüzde çok kullanılan bir deyimle " Özel teşebbüs oyunları" ağır basıyor gibidir.

Tablo : 2 – Havzadan Üretilen Kömür Miktarı

YIL	Üretilen Kömür/Ton
1880	55.801
1885	79.221
1890	148.540

(Kaynak: Keza, S–172)

Görüldüğü gibi, 1875 yılındaki üretim miktarına 1890 yılında, yani **onbeş yıl sonra** ancak ulaşılabilmiştir. Üstelik 1882 yılında havzadan üretilen kömürün yüzde 40 oranında " dışarıya" (İç ve dış pazarlara) satışına izin verilmesine rağmen...

BİR DEĞERLENDİRME

Toplumsal düzenin esas olarak feodal karakter taşıdığı bir dönemde ve havzanın yabancı büyük sermaye yatırımlarına **henüz** kapalı olduğu **özel şartlarda** ilk kapitalist devlet işletmeciliği girişimi, görüldüğü gibi, **somut olarak** bürokrasiden, bürokrasinin asker kanadından gelmiştir. Bunun altını çizmekte yarar var. Ama öte yandan bu girişimin "Kaderinin" , batılılaşma Hareketi'nin tarihi kaderiyle şartlanmış olduğu gerçeğinin de altı çizilmelidir. Mahmut reformları nasıl ki maddi şartları var olmayan bir toplumsal kuruluşu, bağımsız kapitalist düzeni yukarıdan aşağıya yerleştirilmeye çalışmak gibi bir tarihi paradoksun ürünü idiyse, Bahriye İdaresi'nin havzada kapitalist bir devlet işletmesi yaratmak çabaları da aynı biçimselliğin, aynı temelsizliğin mevzi nitelikteki bir ürünü , bir uzantısıydı.

Nitekim havzada yukarıdan aşağı kuralan bu zorlama "düzen" sürekli olamamış, bu bir yana, gitgide, yabancı sermaye hegamonyasının oluşumunda, son çözümlemede , yardımcı unsur niteliği de kazanmıştır. Bir başka ifadeyle yöresel yapının "gelişim"i, dışdinamiğin (yabancı büyük sermayenin) etkisi altında, bağımlı yapılara özgü "normal" gelişim seyrine, yani **helezoni gelişim** seyrine **böylece** daha çabuk girmiştir. Bu olgu, bize kalırsa, "ilk Batılılaşma Hareketi"nin Osmanlı toplumunun yayrı-sömürgeleşmesi sürecinde oynadığı rolün lokalize bir görünümü veya yansısıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I- HAVZAYA YABANCI BÜYÜK SERMAYE AKINI

Tarihi olgulara bakılacak olursa, çarlık savaşının cılız Osmanlı ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisi derhal kömür havzasında da kendisini göstermiş; Bahriye İdaresi 1878'den itibaren derin bir mali kriz içine yuvarlanmıştır. Bahriye bu krizi atlatabilmek için olsa gerek, ilkten, " Fiat-i miri"yi indirmiş (*), diğer yandan maden işçilerine olan borçlarını büyük ölçüde civar köylerin vergi ve aşarına havala etmeye başlamıştır. (**) Kömür fiyatının düşürülmesi ve madencilerin alacaklarının devlet-rantı ile tarmpa edilmeye çalışılması, Dilaver Paşa Nizamnamesi'yle yukardan aşağıya kurulan " sınai düzen"in (sınai işletme'nin) alt-üst olmasına yol açmıştır. Bu dönemde ocak devirleri, "metrükiyetler" (ocakların kapatılması terk edilmesi) ve iflaslar birbirini kovalamıştır (***) Tabii her zaman olduğu gibi kabak köylü işçilerin başında patlamıştır; Köylerin vergi ve aşarının tahsilini ellerine geçiren madenciler, köylüleri ve köylü işçileri iyice ezmeye başlamışlar; bu dönemde kömür ocaklarında angarya ve ayni ödeme " Hazine-i Hassa " zamanında olduğu gbi yine ön plana çıkmıştır.

★★★

Çarlık savaşını izleyen ilk yıllarda Galata bankerleriyle " saray arasında yeni bir pazarlığın başladığı anlaşılıyor. Pazarlığın konusu; havzadan üretilen kömürün devlet müesseselerinin dışında kalan iç ve dış pazarlara satışı ile "Hazine'i Hassa"nın bu satıştan alacağı "hisse"dir. Ahmet Naim; "Havzadaki nüfuzlu madenciler-demektedir-istihsal olunan kömürün hiç değilse bir kısmının harice satılmasına müsaade edilmesi için Sadarete (Sadrazamlığa), mabeyine (****) mü-

(*) İlgili bölümde belirtildiği gibi "fiat-i miri" ilk defa 1859'da "Beher âtik kantar" için 4 kuruş, ton hesabiyle 73 kuruş olarak tesbit edilmiştir. 1879'da "beher âtik kantar"ın fiyatı 3 kuruş 10 paraya indirilmiştir. Taradığımız kaynaklarda 1859 öncesi kömür fiyatı hakkında bir bilgiye rastlayamadık.

(**) Bahriye idaresi, madencilerden satın aldığı kömürün tamamını hiçbir dönemde nakit olarak ödeyememiştir. 1870'lerin sonlarına kadar ödemeler genel olarak kısmen nakit, kısmen de devlet-rantı (âşar ve diğer vergiler) ile trampa şeklinde yapılmış; 1870'lerin sonundan itibaren nakit ödeme asgari hadde düşürülmüştür. Ahmet Naim, nakit ödemelerde madencilerden nakliye ve oluk ücretleriyle, devlet ambarlarından kendilerine verilen çeşitli malzemelerin bedellerinin kesildiğini belirtiyor (Aynı eser, S–38).

(***) Bu dönemde "Maden-i Hümayun Nazırı" olan Gramer Hasan Paşa ile ilgili bir rivayet vardır. Şöyle: Giritli olan bu zat, odasına giren madencilere ve işçilere ilk söz olarak; "Para yok!" diye bağırırmış. Bu o kadar sık tekrarlanırmış ki paşanın odasında bulunan çok sevdiği papağanı bu sözü ezberlemiş; Paşa makamında yokken içeri birisi girecek olsa papağan derhal; "Para yok!" diye bağırır ve etrafı telaşa verirmiş (Ahmet Naim, aynı eser, S–36).

(****) Padişah buyruklarını ilgililere, sözlü istekleri de padişaha iletmekle görevli kişilerin toplandığı daire... Mabeyinci: Bu işi yapan kişi... Bir çeşit danışman.

racaat ediyorlardı. Nihayet arkası kesilmeyen bu teşebbüsler neticesinde, "istihsal olunan madenden yüzde kırkının harice satılılıp yüzde altmışının kemafissabık (Eskisi gibi) fii-miri ile (miri fiyatla) Bahriyece mübayasına.. ' irade sadir oldu" (23).

Havzadan üretilen kömürün yüzde kırk oranında "harice" satışı serbestleşince " yalnız imar olunan bu miktar üzerinden" bir vergi alınmasa kararlaştırılmıştır. Diğer madenlerden alınan vergiye " rüsum-i madeniye" denildiği halde, kömür havzası padişah özel mülkü (Emlak-i Şahane") olduğundan , dışarıya satılan kömürden alınan vergiye " hisse-i temettü (kazanç payı) adı verilmiştir. (*)

II- "AMELE BUHRANI" VE MÜKELLEFİYETİN KALDIRILMASI

1882 yılından itibaren havzada nisbeten büyük sermayeli kumpanyalar kurulmaya başlamıştır. Ahmet Naim'in, "Yerli Ermeni ve Rum'lar tarafından kurulduğu"nu belirttiği bu kumpanyaların başlıcaları; "ihsaniye", "inamiye", "Eseyan- Karamanyan" ve "Kurci" (1885) kumpanyalarıdır. (24)

Havzaya önemli çapta sermaye akınının başlayışiyle birlikte, doğal olarak, işçi ihtiyacı da fazlalaşmıştır. Ancak, kömür madeni işçiliği, Dilaver paşa Nizamnamesi'ne göre, "Ereğli sancağı dahilinde kain bulunan ondört kura ahalisine münhasır olduğundan, 1882'lerden itibaren havzada "bir nevi amele buhran" başgöstermiş; "mürettep amele", yeni açılan kömür ocaklarının işgücü ihtiyacını karşılayamaz hale gelmiştir. Bu dönemde işgücünün değeri birdenbire yükselmiş, havzadaki kumpanyalar ile "münferit madenciler "arasında geçici bir işçi isihdamı rekabeti başlamıştır. O kadar ki Kurci Kumpanyası işçi gündeliklerini nakit olarak ödeyeceğini açıklamış ve üstelik havzada o döneme kadar görülmemiş bir üret standardı (6-8) kuruş uygulamasına geçmiştir. (**)

İşçi istihdamı konusundaki rekabet bir yandan küçük sermayeli münferit madencilerin tasfiyesine yolaçarken, öte yandan nisbeten

(*) "Hisse-i Temettü" 1882-1920 yılları arasında şu esaslar üzerinden alınmıştır: 1882'den 1885'e kadar: "âtik kantarından 1 kuruş" 1885'ten 1896 sonuna kadar "cedit kartar hesa biyle tonda 5 kuruş" 1896'dan 1911'e kadar "cedit kantar hesabiyle tonda beş kuruş." 1911'den 1920'ye kadar "cedit kantar hesabiyle tonda 100 para." 1920'den sonra "İktisat Vekili Celâl (Bayar) Bey, Maden Nizamnamesi mucibince kıymet üzerinden yüzde beş kuruş alınmasını temin etmiştir" (Ahmet Naim, aynı eser, S-41).

(**) Ethem Çavuş, anılarında, daha önce de belirttiğimiz gibi, bunun üzerine Kurci ocaklarına büyük bir işçi akını olduğunu söylemektedir. Kurci ocaklarına başvuran işçilerin sayısı o kadar çoğalmıştır ki, kumpanya, ocak ağızlarına; "Bu ocakta grizu vardır. Bir adamın diyeti bir yövmiyesi kadardır" şeklinde "yaftalar" astırmak zorunda kalmıştır (Anılar).

büyük sermayeli kumpanyalar arasında, "amele mükellefiyeti"nin kaldırılması için bir amaç birliği yaratmıştır. Ahmet Naim; "..Madenciler ve şirketler - demektedir- amele mükellefiyetinin kaldırılması için Mabeyine ve hükümete müracaata başlamışlardı. Bu meyanda İkinci Abdülhamit'in mabeyincilerinden Ragıp Paşa da havzada ocaklar satın almış, tesisat vücuda getirilmiş ve büyük mikyasta menfaatlerle havzaya bağlanmıştı. (*). Binaenaleyh 'mürettep amele' usülünde hissesine düşen amele ile ocaklarını işletemediğinden madencilerin Mabeyine yaptıkları müracaatları canla-başla takip ediyordu... Bu sırada , Zonguldak'ın bağlı olduğu Kastamonu'da ittihat ve Terakki'nin meşhur Babıali baskınında öldürülen Nazım paşa vali Bulunuyordu. Gerek Mabeyinin İş'arı ve gerek Mahaalli müracaatlar üzerine Nazım Paşa harekete geldi; Zonguldak kaymakamlığı (**) vasıtası ile bu mesele etrafında yaptırdığı tahkikattan sonra: '.. Umum Osmanlıların madenlerde çalışması icap edeceğini ve eskisi gibi kazalar ahalisine inhisar ettirilmesi.. 'ni bildirdi " (25).

"Mükellef amelelik"in böylece "ref" edilmesinden sonra, "memleketin her tarafından, bilhassa Trabzon, Vakfıkebir havalisinden ve şark vilayetlerinden"- İstanbul, Adana, vb. büyük yerleşme merkezlerinde iş bulamayan -, vasıfsız işçilere, özellikle 1830'lardan itiba,ren yerli imalatçılığın Batı kapitalizminin emtia sağnağı altında çökmesiyle ortaya çıkan deklase unsurlar (lumpen proleterleşmiş eski zanaatkarlar) kömür havzasına akın etmişlerdir. Bu suretle havzadaki kumpanyalar arasındaki işçi istihdamı rekabeti de ortadan kalkmış, "mürettep amele"nin bu kısa süreli "altın çağ"ı sona ermiştir. İlginç olan, mükellefiyetin resmen kalkmış olmasına rağmen değişmeli (guruplu) çalışma yönteminin " eski bir iş an'anesi halinde" günümüze kadar sürmesidir.

(*) Ragıp Paşa 1900 yılında bir kısmını bedelsiz olmak üzere 6500 altına havzada 17 ocağın işletme imtiyazlarını almış ve "Sarıcazadeler" isminde bir şirket kurmuştur. Ancak şirketin sahipleri olarak Ragıp Paşa'nın iki oğlu, Cemal ve Şakir Beyler gözükmektedir. Sarıcazadeler Şirketi, -ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak üzerinde durulacağı gibi-, kısa süre içinde önemli bir gelişim göstermiş, hatta, havzaya 1900'lerden itibaren yerleşen yabancı büyük sermayeli şirketlerle rekabete girişmiştir. Ancak bu rekabet uzun süreli olamamıştır. (Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak..., S–124 ve Ahmet Naim, S–65-66)

*(**) Mükellefiyetin hangi yıl kaldırıldığı kesin bir şekilde bilinmiyor. Ancak, Nazım Paşa mükellefiyet meselesini Zonguldak **kaymakamlığından** soruşturduğuna göre, mükellefiyetin 1896'dan sonra kaldırılmış olması gerekiyor. Çünkü, Zonguldak, -daha önce de belirtildiği gibi-, 1896 yılında ilçe olmuştur. Bunun dışında, mükellefiyetin kaldırılması için "Mabeyinci Ragıp Paşa"nın büyük çaba gösterdiğini biliyoruz. Ragıp Paşa'nın havzada ocak işletmeciliğine başlayış tarihinin 1900 yılı olduğunu da... Bütün bunlardan anlaşıldığına göre mükellefiyet,1900'ü izleyen ilk yıllarda kaldırılmış olsa gerektir.*

Özet olarak, 1880'ler özel anlamda yabancı büyük sermaye guruplarının, genel anlamda da emperyalizmin güdümündeki "modern" kapitalist işletmeciliğin havzadaki bir başlangıç noktası sayılabilir. Ahmet Naim'in ifadesiyle, "garp emperyalizminin havzaya temel attığı bir tarih..."

III - YENİ GELİŞEN DÜZENDE SINIFSAL KUTUPLAŞMA

1840'lar öncesi Ereğli, tipik bir feodal kasabadır; nüfusu 2 bin civarında köyden biraz büyükçe bir sahil kasabası...(26). Kasaba, ayanlar (*) tarafından yönetilmektedir. Ereğli'de önemli nüfus hareketi kömür madeninin işletmeye açılışından sonra, özellikle havzadaki ilk kapitalist devlet işletmeciliği girişiminden sonra başlamış, 1880 lerde başgösteren yabancı büyük sermaye akını ile hız kazanmıştır. Kasabanın nüfusu 1890'larda 4'bini, 1910' da da 6 bini geçmiştir.(27). Bu dönemde, kömür damarlarının daha çok o civarda bulunması ve yeni ocaklar açılması sebebiyle "Zonguldak nam mevkii"de hızla gelişmiş ve gitgide sınai şehirleşme hareketinin mihrai haline gelmiştir (**). Ereğli'ye bağlı Bartın Devrek kasabalarının da bu dönemde, yörede yeni gelişen sosyal düzenden, kapitalist ilişkilerden nisbeten etkilendikleri anlaşılmaktadır.

Ereğil- Zonguldak yöresinde ticaret hayatı bu dönemde oldukça gelişmiştir. 1850'lerde ticaret hayatına Rum ve Ermeni milliyetlerinden unsurların hakim olduğu biliniyor. 1860-1890 arasında örneğin Ereğli'de Rum ve Ermeni nüfusu artmıştır. Özellikle Kayseri, Konya ci-

*(*) Prof. İ.H. Uzunçarşıoğlu, **Alemdar Mustafa Paşa** ismindeki eserinde (İstanbul, 1942, S–5-7) özet olarak, ayanlar hakkında şu bilgiyi veriyor: "Ayan, bir il ve kazada, halk ile hükümet arasında aracılık eden ve iki tarafa ait işleri yürüten, 'eşrafı-ı belde' içinden seçilmiş bir görevli kişidir. Bu görevi için, ayan, her yıl kaza halkına salınan vergiden bir pay alırdı. Kazadaki mükelleflerin ne miktar vergi ödeyeceklerini tesbit eden ayanın kendisiydi, bu sebeple kendi paylarını yüksek tutarlardı. Ayanlar, vergilerin tahsili dışında, bölgelerinin asayişi, asker tertip ve sevki, gıda ve malzeme sağlanması gibi önemli görevleri yerine getirirlerdi... Ayarılar, genellikle voyvodalık da elde etmekteydiler. Voyvoda Padişaha (Hazine) ve istanbul'daki yüksek memurlara ait hasların yıllık vergilerini, onlar adına toplayan memur idi. Has sahibinin bu memuru, has bölgesindeki reayayı da yönetirdi... Hükümet, 18. yüzyılın sonlarına doğru (1786), ayanların tagallüp ve nüfuzuna son vermek için her kasabaya, 17. yüzyılda olduğu gibi, bir şehir kethüdası tayin etmiştir. Ama bunlar o bölgenin ikinci ve üçüncü derecedeki adamları olduklarından ve nüfuzlu eşrafa söz geçiremediklerinden, hükümetin emri kazalarda geçersiz kalmış ve 1790 yılında ayanlık geri gelmiştir.*

(**) 1860'larda Zonguldak'ın köy bile olmadığını söylemiştik. Zonguldak, kömür işletmeciliği dolayısiyle yaklaşık olarak 50 yıl içinde il olacak kadar sıçramalı bir gelişim göstermiş; Ereğli, Devrek, Bartın ve Safranbolu ilçeleri Zonguldak'a bağlanmıştır.

varından gelen Rum ve Ermeniler şehrin ticaret hayatında ön plana geçmişlerdir. **Kıray'ın** verdiği bilgiye göre; Kayseri'den gelen Yuvan ağa, "gavata" denilen tahtadan yapılmış ve ekmek ile su taşımaya yarayan tekne imalatçılığı ile kerestecilikte hayli başarı kazanmış; "gavata"ları çeşitli Anadolu limanlarıyla Kuzey Afrika kıyılarına ihraç etmeye başlamıştır(28). Zonguldak Ticaret Sanayi Odası'nın 1919 - 1922 kayıtlarına göre, Zonguldak yöresindeki 280 "tüccar"dan 240'ı gayri-Türk"tür (*). Diğer yandan, - daha önce Kıray'dan atfen belirtildiği gibi-, yöre eşrafının Türk milliyetinden bir kısmı (örneğin Kıray'ın K.M.ler olarak andığı Kara Mahmutzadeler) dereceli olarak kömür işletmeciliğine kaymakla berabar, havzadaki kömür ocaklarının genellikle (münferit veya kumpanyalar şeklinde) Galata'lı sarrafların , özellikle Rum ve Ermeni sarraflarıyla Konya'lı Boyaciyan Efendi gibi yine azınlık unsurlarının elinde olduğu biliniyor. Zonguldak Ticaret Sanayi Odası'nın kayıtlarına göre, "Saltanat Devrinde" (**) havzadaki toplam 134 faal kömür ocağının 89'u " gayr-i Türk", 45'ide " Türk madencilerin elindedir. Bu 45 ocağın bir kısmının işletme imtiyazının Türk ve "gayr-i Türk" ortaklığı şeklinde olduğu yine aynı kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Özetle; 1840'lar - 1880'ler devresi, Ereğli yöresindeki geleneksel (feodal) yapının çözülmeye başladığı, yeni bir sosyal düzenin (kapitalizmin) başgösterdiği yıllar olmuştur. Bir başka ifadeyle geleneksel yapıdan, dışa bağımlı (ve tabii geleneksel yapıya özgü fonksiyonları barındıran) kapitalist yapıya geçiş sürecinin başlangıç yılları...Bu dönemde geleneksel düzenin hakim unsurlarından bir - ikisi toprakla ilişkilerini tamamen, bir kısmı da kısmen keserek maden işletmeciliğine kaymışlar; aynı unsurların bir kısmı ise maden direği ve kereste ima-

(*) Sözkonusu kayıtlar Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası'nın ilk kayıtlarıdır. Oda, 1919'da kurulmuş ve savaş içinde olunması sebebiyle olsa gerek, 1923 yılı sonuna kadar birtakım kayıt işmeleri dışında hemen hiçbir faaliyette bulunmamıştır. Hemen ekleyelim, bu kayıtların çok güvenilir olduğu inancında değiliz. Bir defa kayıtlardaki "gayri-Türk tüccar"lar arasında "amele"ler, "çırak"lar, "kazmacı"lar vb. emekçi unsurlar da yeralıyor. Buna bir anlam veremedik. Bu bir kayıt hatası mıdır, yoksa böyle bir "hata"ya bilinçli olarak yolaçan şoven bir zihniyetin ürünü mü? İkinci ihtimal bize daha akla yakın geliyor. Diğer yandan kayıtlarda "tüccar" olarak gösterilen unsurların çoğunun berber, manav, kunduracı, kahveci vb. küçük esnaf ve zenaatkârlardan meydana geldiğini de yeri gelmişken belirtelim. Bu da sözkonusu devrede Zonguldak ve yöresindeki ticaret hayatının pek öyle önemli boyutlara erişmemiş olduğunu gösteriyor.

(**) Buradaki "Saltanat Devri" deyimi, çok geniş bir zaman dilimini kapsıyor. Bu kayıtlar muhtemelen Bahriye İdaresi'nin kayıtlarından aktarılmış olsa gerektir. Kayıtlardaki ocak sahiplerinin isimlerinden anlaşıldığına göre, kayıtların 1880'lerin başları ile 1910'ları kapsaması gerekiyor. Örneğin kayıtlarda, havzaya 1880'lerde giren Kurci Kumpanyası'nın sahiplerinin isimleri ile Eseyan-Karamanyan Kumpanyası'nın sahiplerinin isimlerine raslanıyor. Kayıtlarda ayrıca havzaya 1900'lerin başlarında giren Sarıcazadeler Şirketi'nin de ismi var vb.

latçılığını (*) ve ticaretini (ve diğer ticari faaliyetleri) maden işletmeciliğiyle birlikte sürdürmüşlerdir. Gene bu devrede "dışardan" tüccarlar, (Çoğu galatalı bankerler zümresine mensup veya onların denetimin - deki) azınlık milliyetlerinden münferit madenciler ve kumpanyalar Ereğli Zonguldak yöresine yerleşmişlerdir. Aynı devrede yılın altı ayını köyünde, altı ayını da kömür ocaklarında çalışarak geçiren " köylü - amele tipi " doğmuştur. Bunların yanı sıra, "mükellef amelelik"in kaldırılmasıyle, havzaya,- daha önce de belirtildiği gibi-, işgüçlerinden başka satacak şeyleri olmayan deklase unsurlar akın etmiştir.

Ahmet Naim; "Ereğli havzasında büyük bir amele varlığı belirdikçe -demektedir- ortaya amelenin mesaisini istismar eden **yeni** (altını biz çizdik, S.Ç.) birtakım unsurlar türemişti. Bunlar : 1) Ecnebi sermayesine bağlı tüccarlar, 2) Bu tüccarlardan mal alan amele bakkalları, 3) Ameleye ödünç para ve tohumluk veren tefeciler, köy ağaları, 4) Sevk memurları.. gibi mutavassıt ellerdi. Amele, şirketlerinden aldığı(tabii çok az, S.Ç.) parayı bu unsura kaptırıyordu" (29)

Ahmet Naim'in, buraya kadar ana hatlarıyla açıklamaya çalıştığımız Ereğli - Zonguldak yöresinde yeni gelişen feodalizm - kapilalizm karışımı deforme yapının niteliğini hayli berrak şekilde yansıtan bu sınıfsal ittifak ve karşıtlıklar tablosunu ayrıca açıklamayı ve yeniden formüle etmeyi (açık bir gerçeğin tekrarı olacağı için) gerekli görmüyoruz. Sadece, okurun dikkatini çekmiş olabileceği düşüncesiyle, "mutavassıt eller"den " sevk memurları" üzerinde biraz duracağız:

Sevk Memurları, mükellefiyetin kaldırılmasından sonra ortaya çıkmıştır. Bunlar, Ereğli, Zonguldak civarındaki köylerden havzadaki münferit madenciler ve kumpanyalar için " amele toplayan" aracı unsurlardı. Ahmet Naim, bu konuda şu bilgiyi veriyor. "Sevk memurları, sevk ettikleri amele miktarı üzerinden 'pirim' aldıklarından; tohumluk, hayvan, mısır, para vermek suretiyle ameleyi kendilerine borçlandırırlar; sevkmemurlarına bu bağlarla merbut olan (bağlanan) amele, onların prim aldıkları ocakta çalışmağı bir nevi mecburiyet bilirler.." (30). İlginç olan, sevk memurları aracılığıyla köylerden " amele toplama" usulünün uzun yıllar, 1930'ların sonlarına kadar sürmüş olmasıdır. 1930'ların sonlarında, civar köylerden kömür ocakları için

(*) Ereğli ve yöresindeki maden direği (sütunu) imalatçılığı son derece sınırlı kalmıştır. 1930'lara kadar ocakların maden direği ihtiyacı büyük ölçüde İsveç, Finlandiya, Norveç ve Romanya'dan satın alınarak karşılanmıştır. Giderek maden direği imalatı kısmen yükselmiş, ithalat sınırlandırılmıştır. Buna rağmen kömür ocakları için direk ithalatına 1930'lardan sonra da devam edilmiştir.
(Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak..., S–203-204).

"amele toplama" işi ikinci defa "yasal" laştırılmış (İkinci Dünya Savaşında çıkarılan mükellefiyet kanunu), mükellefiyetin tekrar kaldırılmasından sonra ise, bu "görev-i, daha "modernize" edilmiş şekiller altında, nüfuzlu tefeci - tüccarlar, politikacılar, v.b. üstlenmişlerdir... Bu tür ilkel aracılık fonksiyonları, "gelişmesi"nin hiçbir safhasında "tam" olarak toplum için gerekli hizmet kurumlarının açıklamadığı bizim gibi geri- bırakılmış ülkelerde daima varolagelmiştir. Ülkemizdan bir başka örnek olarak, Çukurova'daki "Elçibaşı"lığı veya "Dayıbaşı"lığı gösterebiliriz.

BİR DEĞERLENDİRME

Görüldüğü gibi, kömür havzasının her bakımadan merkezi durumunda olan Ereğli'de sınai şehirleşme hareketi özellikle 1860'lardan itibaren hız kazanmaya başlamıştır; yani Dilaver Paşa Nizamnamesi'nin yürürlüğe girdiği veya ilk kapilalist devlet işletmeciliğinin başgösterdiği yıllarda... Havzadaki ilk kapitalist devlet işletmeciliğinin (olması gerektiği gibi) başarısızlıkla sonuçlanmasıyla, kömür havzası,- Osmanlı toplumundaki genel yabancı sermaye hareketine paralel olarak-, büyük yabancı sermaye yatırımlarına adeta bir çiçek gibi açılmıştır.

Bu devrede - yine Osmanlı toplumunun dış-dinamiğin etkisi altında bir iç- tepki şeklinde kendisini gösteren yapısal değişimine paralel olarak Ereğli ve yöresindeki yeni gelişen toplumsal düzen **aynı sebeple** "çarpık"laşmaya başlamış; ve bu yeni gelişen deforme düzen, kaçınılmaz olarak, **yeni** bir sınıfsal ittifak ve karşıtlıklar tablosu veya sınıfsal mevzilenme yaratmıştır.

Bu devreye biz, kısaca **geçiş devresi** diyeceğiz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I- DÜYUN-İ UMUMİYE'NİN HAVZAYA BİR ARMAĞANI(!): "EREĞLİ ŞİRKET-İ OSMANİYESİ"

Bu bölümde Zonguldak kömür havzasının esas olarak Fransız emperyalizmi tarafından nasıl kolonize edildiği ve tali karekterdeki yabancı sermaye hareketleri (eğer doğru kavrayabildiysek) diyalektik bir bütünlük içinde ve ayrıntılara girilerek anlatılacaktır. Ayrıntılara gireceğiz, çünkü, Fransız emperyalizminin maden kömürü bölgemizi bir yarı- sömürge haline getirmesi süreci, gerek Batı kapitalizminin Osmanlı toplumunu da bütünüyle içine alan genel sömürgeci siyasetinin karakteristik çizgilerini ve klasik taktiklerini somut örnekler şeklinde berraklaştırması bakımından ve gerekse çöküş, çürüyüş halindeki bir toplumsal yapının **vatan satıcılığını** cerahetli yaralar şeklinde nasıl ortaya çıkardığını ve nasıl **kurumlaştırdığını** ortaya koyması bakımından hayli ilginç bir dizi olguyu içermektedir.

★★★

Fransız sermayesinin kömür havzasına hangi şartlar içinde girdiğinin daha iyi anlaşılabilmesi için, Osmanlı devletinin 1890'lardaki iktisadi ve mali panoramasına kısaca da olsa bir göz atmakta yarar var:

Abdülaziz döneminde, 6 Ekim 1875 tarihinde, devletin dış borçlarının faizleri 5 yıl süreyle yarıya indirilmiş ve ödenmeyen kısım için yüzde 5 faizli esham verilmişti. Bu esham 1881 yılında ödenecek, bu yapılamadığı takdirde" İlk dış kredi ile itfa olunacak ve yetecek karşılık serbest kalıncaya kadar tedavül edecekti"(31)

Şu varki evdeki hesap çarşıya uymamıştı; Kuponların yarı karşılığının ilk ödemesi 1876'da bir kere yapılabildi; bundan sonra vadesi gelen ödemeler tedavülde kaldı. O yıl ve ertesi yıl 17 milyon liralık kağıt para çıkarılarak durumun " düzeltilmesine" çalışıldı. Çarlık savaşından sonra, Berlin Konferansı sırasında, devlet dış borçların ödeneceğine dair teminat verdi. Ve 22 Kasım 1879'da bu hususla ilgili olarak "ilk mühim irade sadır oldu." Buna göre devlet; **Galata Bankerleri ve Osmanlı Bankası temsilcilerinden kurulu bir heyetle** şu anlaşmaya varıyordu: 13 Ocak 1880 tarihinden itibaren iç ve dış borçlar için yılda 1 milyon 350 bin lira ayrılacak ve buna içki, tuz, balık avı, damga, ipek ve tütün vergileri karşılık gösterilecekti.Heyet, bir **şirket** halinde bu vergileri toplayacaktı. Bütün bu gelirlerde 1879-1880 yılları esas alınmıştı. Gelir artacak olursa, şirketle Osmanlı hükümeti arasında paylaşılacaktı. Şu varki, 1 milyon 350 bin liranın 1 milyon 100 bin liralık kısmı **iç borçlara** ayrıldığı için diğer alacaklılar bundan hoşnut değillerdi. Bunun üzerine borçların tahsili için yeni bir alternatif ortaya atıldı. Buna göre devletin bütün borçları birleştirilerek tek elden

tahsil edilecekti. Bu tek-el, **Düyun-i Umumiye İdaresi** (Genel Borçlar idaresi) adını alıyordu. Düyun-i Umumiye sistemi, 1881 tarihli **"Muharrem Kararnamesi"** ile yürürlüğe girdi. (32)

Kısaca, Osmanlı Devleti iflas etmişti ! (*).

Düyun-i Umumiye sadece bir " tahsildar" değildi. Örneğin tuz kaynaklarını bizzat işletiyor, tütün gelirini de (konumuza ilişkin olduğu için ileride üzerinde duracağımız) kendisine bağlı bir şirket aracılığıyle yönetiyordu. Ayrıca toplayacağı vergileri karşılık göstererek yabancı sermaye yatırımlarını teşvik ediyor, bir başka ifadeyle vergileri toplayıp, işletmeleri için yabancı şirketlere aktarıyordu. Denilebilir ki Düyun-i Umumiye adeta devlet içinde bir devletti. Bu "yeni devlet"in İdare Meclisi, " Dayinler" (Alacaklılar) denilen yedi Ülkenin temsilcilerinden meydana geliyordu. Teşkilattın genel müdüründen memurlarına kadar hemen bütün mensupları yabancı uyruklu unsurlarla yerli hıristiyanlardan mürekkepti. İdare Meclisi Başkanlığını ise, Osmanlı devletini borçlandırma ve bu yolla kendisine bağlama yarışında önde koşan iki ülke, İngiltere ile Fransa nöbetleşe yapıyorlardı. (33)

★★★

Fransız sermayesi işte bu dönemde havzaya girmiştir. Elimizdeki geçmişe ait verilerden anlaşıldığına göre , bu **giriş** , belirli bir "plan" içinde ve kademeli olarak gerçekleştirilmiştir. Hemen ekliyelim, öylesine basit, öylesine açık bir "Plan"dırki bu, adeta Fransız sermayedarlariyle Osmanlı hükümeti ve onun "baş"ı **Abdülhamit Han Sani"** bir masa başında oturmuşlar ve kömür madenimizin Fransız sermayesine nasıl peşkeş çekileceğini birlikte kararlaştırmışlardır. Bir benzetmeyle; "ev sahibi", evinin nasıl kolaylıkla soyulacağını hırsızlarla birlikte planlamıştır ! Bu **"planlama"** da Bahriye Nazırı'ndan havzadaki yönetici durumunda olan paşalara kadar bürokratik mekanizmanın birçok "üst" unsurunun görev aldığı yine elimizdeki **belgelerden** anlaşılmaktadır.

"Abdülhamit Han Sani", ilkten, 1892 yılının 'şevval"inde çıkardığı bir "ferman-i ali" ile, " Ereğli maden-i hümayunun Kozlu nam mevkiinde "bir liman yapımı ve işletmesi için Bahriye mimarlarından Yanko Bey'e kırk iki yıl süreyle ruhsat (imtiyaz) vermiştir. Yanko Bey, söyledik, Abdülhamit'in " Ferman-i ali"sinde " rical-i devlet-i aliyemden iftihar uluali

*(*) Zonguldak havzasındaki ilk kapitalist devlet işletmeciliği girişiminin Çarlık savaşından önce sona erdiğini söylemiştik. Ve Bahriye İdaresi'nin "miri ocakları"ı elden çıkarmasında dış etkenlerin rolü **olabileceğini**, ayrıca Bahriye'nin havzada kurmaya çalıştığı endüstriyel "düzen"in (işletmenin) bu devrede tepe-taklak olduğunu belirtmiştik. sanırız bunun sebebi şimdi daha iyi anlaşılmaktadır.*

velaazim" şeklindeki koltuklamalarına rağmen, alttarafı bir mimardır. Liman inşası ve işletmesi gibi önemli yatırım gerektiren bir işin altından tek başına nasıl kalkacaktır? Soru'nun cevabını Ahmet Naim'den dinleyelim: "..Yanko Bey hakikatte Fransız sermayesinin bir aleti, daha doğrusu Ereğli Şirketi'nin nam-ı müstearı idi. Nitekim, Yanko Bey'in aldığı imtiyaz derhal Osmanlı Bankası'nın himayesi altında teşekkül eden Ereğli şirketi'ne devredildi" (34)

Ahmet Naim, limanın yapımı konusunda hayli ilgi çekici bir bilgi daha veriyor : "..Mendereğin bidayette Kozlu maden mevkiinde yapılması kararlaştırılmıştı. Fakat, o sıralarda Gelik mıntıkasında işleyen (yani ocak işleten, S.Ç.) 'Eseyan' şirketi ortaklarından Uncu Ahmet Efendi, Karamanyan ve Eseyan Efendiler limanın kendi mıntıkalarına yakın olan Zonguldak'ta yapılmasını istiyorlardı. Bahriye Nazırı ile de araları çok iyi idi. Binaenaleyh bu isteklerini kolayca terviç ettirmeye (yaptırmaya) muaffak oldular. Bu suretle 25 Teşrinisani 309 tarihli (*) bir fermanla limanın Zonguldak'ta yapılması kararlaştırıldı" (35).

Durum özetle şudur :

Osmanlı toplumunda **esas olarak** Fransız emperyalizminin bir kolu olarak çalışan Osmanlı Bankası'nın "himayesinde" bir şirket kurulmuştur: **"Ereğli Şirketi Osmaniyesi"** (**). Şirketin kurulduğu sıralarda Abdülhamit bir fermanla bu şirketin "rical-i devlet" içindeki adamlarından birisine, mimar Yanko'ya, "Kozlu nam mevkiinde "bir liman yapım ve işletme imtiyazı vermiştir. Ancak, " Eseyan- Karamanyan Kumpanyası", limanın kendi mıntıkalarında yapılmasını istemişlerdir. Bu istek ya Ereğli Şirketi tarafından empoze edilmiştir, yada Ereğli Şirketi çıkarına uygun bulduğu için bu isteğe karşı çıkmamıştır. Bunun üzerine Abdülhamit, ikinci bir " ferman-ı ali" ile limanın yine mimar Yanko tarafından , ancak bu defa " Zonguldak nam mevkiinde " yapılmasını emretmiştir. Fermanda ayrıca, limanın yapımı ve işletilmesi için Yonko Bey'le yapılacak olan Mukavele ve şartname"nin muhteviyatı dahi yolunda görülmüş" ve imtiyaz süresi yine kırk iki yıl olarak tesbit edilmiştir.

(*) Teşrin, eskiden yılın onuncu ve onbirinci aylarının müşterek ismiydi. Onuncu ay Teşrinievvel, obirinci ay Teşrinisani ("şevval") olarak anılıyordu. Buna göre 25 teşrinisani 309, 25 Aralık 1893 tarihini göstermektedir.

(**) Çeşitli kaynaklarda "Ereğli Şirketi Osmaniyesi"nin kuruluş tarihi olarak 1896 yılı gösteriliyor. Ancak bu tarihin "resmi" kuruluş tarihi olduğu anlaşılıyor. İkinci olarak şirketin sahipleri kağıt üzerinde, Oslmanlı uyruklu Kartali ve Pançiri Beyler'dir. Bunun nedeni devrin yasalarına göre "vakf-ı hümayun'lann yabancı uyruklu kişilerce işletilmesinin yasaklanmış olmasıdır. Nitekim, mimar Yanko Osmanlı uyruklu olduğu gibi, "ferman-i ali"ye göre, âlev'di,. Yani müslüman! Bu arada şunu da belirtelim, Kartali ve Pançiri Beyler, Osmanlı Bankası direktörlerindendir. (A. Naim. aynı eser, S-45)

Mimar Yanko ise, limanın yapımı işini bir süre sonra ereğli Şirketi'ne devretmiştir. (*)

Mimar Yanko ile Osmanlı hükümeti arasında imzalanan " Mukavele ve Şartname", son derece ilgi çekici bir belgedir. Sözkonusu antlaşmanın önemli maddelerini aynen aşağıya alıyoruz :

● "Zonguldak'ta inşa olunacak limanın alelümum ameliyat ve inşaatı mukteziyesi mümaileyh Yanko Bey tarafından takdim olunup Şura ve Erkanı Harbiye-i Bahriyeden tasdik kılınan memhur harita mucubince inşa ve ikmal olunacaktır.

(Zonguldak'ta inşa edilecek liman, Yanko Bey tarafından hazırlanan ve Danıştay (Şura-yi Devlet) ile Bahriye Genel Kurmayınca onaylanan projeye göre yapılacaktır.) ve işbu limanın inşası ve tekmilinden sonra istimalini müteahhit mümaileyh kendi iktidarile veyahut Devleti aliyenin nizamatına tatbikan bir kumpanya teşkil ile icra edecektir. **(ve işbu limanın yapımından sonra yukarıda anılan müteahhit (Yanko), limanı, kendisi veya bir kumpnya (şirket) kurarak, yüce devletin yasalarına uygun bir şekilde, işletecektir.)** ve işbu ameliyatın temini icrası için dipozito olarak mümaileyh tarafından Bankı Osmaniyeye ya iki bin adet Osmanlı lirası veyahut iki bin lira esham teslim ve ita olunacak ve işbu iki bin lira ameliyatın hitamında mümaileyhe red ve iade olunacaktır. **(ve işbu limanın yapımı için depozito olarak adı geçen tarafından Osmanlı Bankasına 2 bin Osmanlı lirası karşılığı senet yatırılacak, inşaat bittikten sonra bu para veya senet kendisine geri verilecektir.)"** (Madde: 1).

● "Liman ve rıhtım hafr ve imaline veyahut ebniyei saire inşaasında lüzum görülen taşları çıkaracağı mahallerde maden kömürü damarına tesadüf edilir ve mezkür damarın ocak sahibi bulunur ise sahibine bigüna zarar ve ziyan iras edilmeyip şayet mecbur olarak ocak sahibine bir ziyan olur ise tarafeynce bilkeşif tebeyün edecek zarar ve ziyan müteahhidi mümaileyh tarafından tazmin olunacak veyahut ocak sahibi ırza edilerek ocağı müteahhidi mümaileh tarafından alınacaktır. **(Liman ve rıhtım veya binaların inşaası için gerekli taşların çıkarılacağı yerlerde maden kömürü damarına raslanır da bu damarın işlendiği ocağın sahibi ortaya çıkarsa, ocak sahibi herhangi bir zarara uğratılmayacak ancak "mecburen" zarara uğratılırsa**

*(*) Mimar Yanko, bu hizmetinin ödülü olarak 1908 yılında Ereğli Şirketi'nin yönetim kuruluna üye seçilmiştir. **(E. Pech, Manuel des Societes Ananymes Emctiannet en Turguie,** 5. Baskı, Constantinople, 1911, S–163, vd. Atıfta buluan, Doç. Dr. Ali Sarıkoyuncu, **Emperyalizm ve Zonguldak Havzası,** Demokrat Gazetesi, 22 Aralık 1992 vd.*

taraflar bilirkişiye başvuracak, müteahhit (Yanko) ya ocak sahibinin zarar ve ziyanını ödeyecek veya kendisini razı ederek ocağını satın alacktır.) ve esnayi hafriyatta sahibi olmayarak kömür damarlarını zuhur ederse bu damarları Ereğli madeni Nizamnamesine tevkifan müteahhidi mümaileyhın işletmeğe hakkı olacaktır. **(kazılar sırasında sahibi olmayan kömür damarları ortaya çıkarsa yukarıda anılan müteahhitin bu damarları Ereğli maden nizam-namesine uygun olarak işletmeye hakkı olacaktır)** (Madde:3)

● " İrade-i seniyye tarihinden itibaren iki seneye kadar maden idaresi Kozlu mevkii demiryolunu Zonguldak mevkii demiryolu ile birleştireceği gibi Zonguldağı da Çatalağzı demiryollar ile birleştirmeğe mecbur olup şayet tarihi mezburden itibaren bir seneye kadar işbu iltisak ameliyatına maden idaresi mübaşerat edemez veya edip de iki seneye kadar ikmal edilmezse o halde maden idaresi mübaşeresi hesabına ve madenin tahtı nezaretinde olarak verilecek resm mucibince mezkûr demiryollarının iltisakı ameliyatı mümaileyh tarafından icra olunup bu uğurda sarfedeceği mebaliğ için senevi yüzde altı faiz verilmesi ve resûlmal ile Faiz liman hasılat ile varidatı saireden madene ait yüzde sekiz ile Kozlu ve Zonguldak Kilimli Çatalağzı demiryolları hasılatının madene ait kısmı karşılık tutulması meşruttur. **(padişah emrinin tarihinden itibaren iki yıl içinde maden idaresi Kozlu mevkii demiryolunu Zonguldak mevkii demiryoliyle birleştireceği gibi, Zonguldak'ı da Çatalağzı demiryoluyle birleştirmeye zorunludur. Şayet yukarıda anılan tarihten itibaren bir yıl içinde sözkonusu birleştirme işine maden idaresi başlayamazsa veya başlayıpta iki yıl içinde bitiremezse bu durumda maden idaresi adına ve maden idaresinin gözetiminde anılan demiryollarının birleştirilmesi işi ("mümaileyh") (yukarıda adı geçen = Yanko) tarafından gerçekleştirilecek ve (yanko'nun) bu yolda harcayacağı meblağ için kendisine yılda yüzde 6 faiz verilecek ve ana - para ile bu faiz içinde liman gelirleriyle diğer gelirlerden maden idaresine ait yüzde 8 ile Kozlu, Zonguldak, Kilimli ve Çatalağzı demiryolları / gelirinin yine madene ait kısmı karşılık gösterilecektir)"** (Madde :10)

● Zikrolunan Kozlu Zonguldak, Kilimli ve Çatalağzı demiryollarının her ne veçhile birleşirse mezkûr iltisakların esnayi hafrında zuhur edecek madenlerin menafiyi kaziyyei mültezimesi gözetilerek madenlerin usulüne tevkifan her halde mümaileyh tarafından işletilmesi hususunda kendisinin hakkı rüçhanı olacaktır. **(Adı geçen Kozlu Zonguldak, Kilimli ve Çatalağzı demiryolları her ne yönden birleştirilirse birleştirilsin, bu işin yapımı sırasında bulunacak madenler, bu madenlerden elde edilecek yarar gözönüne alınarak ve**

usulüne uygun bir şekilde "mümaileyh" (Yanko) tarafından işletilebilecektir.) (Madde:11). (36).

Sanırız herşey yeterince açık Mimar Yanko, daha doğrusu " Ereğli Şirketi Osmaniyesi", liman antlaşmasına göre, " liman rıhtım hafr imaline veyahut ebniye-i saire inşasında lazım görülen taşları" havzanın istediği yerinden çıkarma hakkına sahiptir; sözgelimi en zengin kömür damarlarının bulunduğu Gelik, Kilimli, Kozlu, vb. kömür üretim bölgelerinden... " Taş çıkarma" işi sırasında maden damarına" tesadüf edilirse" bu damarları şirket işletebilecektir. "Ereğli Şirketi Osmaniyesi'nin maden damarlarına " tesadüf edilmesi" işini pek öyle tesadüfe bırakmadığını da yeri gelmişken belirtmeliyiz. Bir defa, Fransız sermaye grupları, 1870'lerin sonunda , havzadaki ilk kapitalist devlet işletmeciliği girişiminin tepe-taklak olduğu Çarlık savaşı yıllarında, havzayı bir bilim heyetine dikkatle inceletmişler ve hatta madenlerin tümünün işletme imtiyazını almak istemişlerdir. (*) ikinci olarak, liman mukavelesine göre, Ereğli şirketi'nin herhangi bir kömür üretim bölgesindeki daha önce bulunan ve işletmeye açılan bir maden damarını düpedüz basması, gerekirse zorbalıkla ele geçirmesi "meşru"dur. Mukavele ve şartnamenin 3. maddesinin "esnek" dilinin bile gizleyemediği apaçık bir gerçektir bu.

Diğer yandan yine aynı antlaşma, Ereğli şirketi'nin, demiryollarını ele gerçirmesini ve bu yoldan yeni maden damarlarına " tesadüf edilmesi"ni de garanti etmektedir; üstelik havzanın devlete ait bütün varlığı karşılık gösterilerek, biraz kabaca bir ifadeyle üste para verilerek... İlginç olan nokta, demiryollarının birleştirilmesi işinin Ereğli şirketi'ne devri için iki yıllık bir süre konulmasıdır. Mukavelenin 10. maddesine göre; havzadaki mevcut demiryolları iki yıl içinde maden idaresi tarafından birleştirilecektir. Şayet Maden İdaresi bu süre içinde işin altından kalkamaz'sa, o takdirde "iltisak" işi, Ereğli Şirketi'ne geçecektir.

(*) Ahmet Naim; "1878-1879 senelerinde -demektedir- Maunier isminde bir Fransız yanında bir mühendis ve Ereğli Maden-i Hümayunu Nazırı tarafından refakatine memur edilen Ahmet Ali Ağa isminde bir madenci ile bütün mavza mıntıkalarını dolaşmış ve 15 bin lira gibi mühim bir para sarfederek havzayı edüt etmiş, fakat Manuier'nin bu tetkik ve tetebbü (inceleme) işinde katlandığı zahmet ve fedakarlıktaki hakiki maksat istanbul'a dönüşünden sonra anlaşılmıştı. Maunier, İstanbul'a döner dönmez, havzadaki mevcut ocaklan toprak altı bir galeri ile birbirine birleştirerek istihsal olunan kömürü tek menfezden çıkartmak ve Zonguldak'tan Ereğli'ye döşenecek demiryolu vasıtasi ile kömür ihracaatını Ereğli limanında yapmak gibi büyük bir proje ile hükümete müracaat etmiştir. Fakat, bu muazzam projesine mukabil havzadaki bütün ocaklann muayyen bir bedel ile, namlarına hareket ettiği Fransız sermayedarlar grubuna satılmasını ve işletme imtiyazının derhal verilmesini istemiştir. Maunier, devletin kudretli ricaline ve saray entrikalarına da başvurarak elde etmeğe çalış']ı hu imtiyazı koparmağa muaffak olamamıştır" (Aynı eser, S, 6-7).

Maden idaresi? Bahriye İdaresi'dir, yani devlet... Buna göre mukavelenin 10. maddesinin açık anlamı şu oluyor : Ben devlet olarak bu işin altından kalkamam; demiryolu imtiyazında istediğin şekilde sana vereceğim; ama azıcık bekle, hiç değilse zavahiri kurtarayım!..

★★★

Ahmet Naim; "Ereğli Şirketi -demektedir- 4,5 milyon altın frank sarfederek Zonguldak mendireğini vücuda gitirdi ve mendirek inşaatını bitirince de kömür havzasını istilaya matuf (yönelik) ikinci ve çok mühim bir muvaffakiyet daha kazandı: Ereğli havzasında mevcut şimendifer hatları (demiryolları) Bahriye idaresi'nin teşkilatile muntazam iş göremiyordu... Ereğli şirketi derhal mahalli hükümete müracaat etti ve Zonguldak, Kozlu, Kilimli ve çatalağzı şimendiferlerinin işletme imtiyazını istedi. Maden Nezareti, Ereğli şirketinin bu talebini,Zonguldak ve çatalağzı şimendiferlerinin işletmesini kiraya vermek suretiyle kabul etmişti. Teati edilen mukaveleye göre, Ereğli şirketi bu hatlarda yapacağı kömür nakliyatından birikecek hasılatı gayri safiyenin yüzde kırkını hükümete terk edecekti." (37).

2 Temmuz 1897 tarihinde "teati edilen" bu antlaşmanın içeriğinden anlaşıldığına göre; devlet, daha önce yapılan liman mukavele ve şartnamesi'ndeki demiryolları imtiyazının Ereğli şirketi'ne devri taahhüdünü, zevahiri de kurtararak(!), yerine getirmektedir. Mukavelenin 1. maddesinde şöyle deniliyor :

"Zonguldak limanının inşaasına amir 17 Haziran 308 tarihli ferman-ı alişanın 9 ve 10. maddeleri ahkamı mantıkasına tevkifan **(Zonguldak limanının inşasını buyuran 17 haziran 1892 tarihli yüce fermanın 9 ve 10.uncu maddelerinin içeriğine uygun olarak)** Bahriye Nazırı devletlü Paşa hazretleri 5 teşrinisani 310 **(5 Aralık 1894)** ve 27 Şubat 313 **(1897)** tarihli iki kıt'a tezkere-i aliye-yi nezaretpenahilerile teyit ettiği gibi **(iki ayrı yazı ile doğruladığı gibi)** Zonguldak limanını Çatalağzı ve Kilimli ve Kozlu mevkilerine ilhak edecek olan demiryollarının inşa ve idare hususları şerait-i atiyye üzre **(başhedilen şartlarla)** Ereğli Şirketi'ne ihale eder.."

4. Madde:

" Ameliyat fiyatı götürü olarak berveçhiati tahdit ve tayin edilmiştir. **(İnşaat fiyatı aşağıda olduğu gibi belirlenip sınırlandırılmıştır.)** Evvela; raylar tebdil olunduğu takdirde mevcut hatların yeniden tashih ve inşaası için adi yolun beher kilometresinde 1400 lira-yi Osman-i, **(ilkten; raylar yenilendiği takdirde mevcut hatların yeniden düzenlenmesi ve inşaası için adi yolun her kilometresi ne 1400 Osmanlı lirası)**, saniyen; raylar ibka edildiği takdirde mevcut hatların tamir ve inşaası için beher kilometresine 1100 lira-yi Osmani, **(ikinci**

olarak; raylar değiştirilmediği takdirde mevcut hatların tamir ve İnşaası için her kilometreye 1100 Osmanlı lirası,) salisen; Çatalağzı ve Kilimli ve Zonguldak vadileri aralarındaki iltisak tünellerinin mecmuuna 68 bin lira-yi Osmani verilir.. **(üçüncü olarak; Çatalağzı ve Kilimli ve Zonguldak vadileri aralarındaki birleştirme tünellerinin tümüne 68 bin Osmanlı lirası verilir..)**" (38).

Peki karşılık? Bunu daha önce belirtmiştik. Hatılayalım: 1892 yılında mimar Yanko adına düzenlelen liman imtiyazı fermanına ilişkin "Mukavele ve Şartname"nin 10. maddesinde, özet olarak, havzadaki demiryollarının birleştirilmesi işi Yanko tarafından gerçekleştirildiği takdirde, kendisine, "bu uğurda sarfedeceği mebaliğ için senevi yüzde altı faiz verilmesi ve resûlmal (ana-para) ile faiz liman hasılatile varidat-i saireden madene ait yüzde sekiz ile Kozlu ve Zonguldak, Kilimli, Çatalağzı demiryolları hasılatının madene ait kısmı karşılık tutulması meşruttur" deniliyordu (*). Buna göre, 1897 tarihli demiryolları mukavelesinin 4. maddesi, 1892 tarihli liman mukavelesinin 10. maddesinin **fiyatlandırılmasından** başka bir anlama gelmiyor. Birde şu var: 1892 tarihli mukavelenin 11. maddesine göre, demiryollarının birleştirilmesi sırasında "zuhur edecek" (Çıkacak, bulunacak) maden damarlarını müteahhit Yanko (veya Ereğli Şirketi) işletebilecekti. 1897 tarihli mukavele ise, birleştirme işi için **tüneller** açılacağı belirtilmekte ve Ereğli Şirketi'ne açılacak bu tünellerin "mecmuu" (tümü) için 68 bin Osmanlı lirası ödeneceği garanti edilmektedir. Daha da ilginç olan, 1892 tarihli mukavelenin 11. maddesindeki; "Zikrolunan Kozlu, Zonguldak, Kilimli ve Çatalağzı demiryollarının her ne veçhile birleşirse.." sözlerindeki "her ne veçlile" **(her ne yönden)** kaydıdır. Yani Ereğli Şirketi demiryollarının birleştirilmesi ve dolayısıyla tüneller açılması işine **istediği** kömür üretim bölgesinden başlayabilecek, açıkcası üste para da alarak, en verimli kömür damarlarının işletme imtiyazını sahip olacaktı.

(*) Yabancı şirketlere verilen bu kilometre garantisi sadece Zonguldak havzasına özgü değildi, hükümet aynı garantiyi ülke çapında veriyordu ve kimi yerlerde karşılık olarak demiryollarının geçtiği bölgelerin aşarı gösteriliyordu. Avcıoğlu bu konuda şunları söylüyor: ".. Avrupa ülkeleri için demiryolu inşaatı, her şeyden önce, inşaat ve işletme malzemesinin tamamen Avrupa'dan ithal edildiği hesaba katılması bile, rizikosuz ve kârlı bir yatırım olmuştur. Kilometre garantisi denilen usül ile, Osmanlı Devleti, demiryolu inşaat ve işletmesinin mutlaka kâr sağlamasını teminat altına almıştır... Demiryolları imtiyazları, rizikosuz ve kârlı bir yatırım olmanın çok ötesinde bir anlam taşımaktadır. Şirketler kadar ve şirketlerden çok, Avrupa Devletleri, demiryolu imtiyazı elde etmek için siyasi, askeri, iktisadi ve mali her türlü baskıya başvurmuşlardır. Zira demiryolu imtiyazları yağması, Türkiye'de nüfuz bölgeleri kurmak ve Türkiye paylaşılınca bu bölgeleri sömürge imparatorluklarına katmak amacını gütmektedir. Almanya, ingiltere, Avusturya, Rusya, Fransa ve İtalya'daki sefirlerimiz ile Abdülhamit'in sarayı arasındaki yazışmalar, Avrupa devleteleri arasındaki çetin bir demiryolu imtiyazı savaşının sürdüğünü göstermektedir. (Türkiye'nin düzeni, S, 69).

Olmuştur da. Ahmet Naim; "filhakika- demektedir- Ereğli Şirketi mukavele mucibince tünel harfiyatına Üzülmez mıntıkasından ve 'Karadon' cihetlerinden başlamıştı. " Ne var ki" "ilk hamlede" birkaç zengin maden damarına" tesadüf edilince", tünel harfiyatı işi yavaşlamış, A. Naim'in ifadesiyle "bataetle" (ağır ağır) yürümeye başlamıştır. Nitekim, hatların birleştirilebilmesi için gerekli 5 kilometre uzunluğundaki tünellerin 1897-1912 yılları arasında (yani 15 yılda) ancak yüzde 50'si açılabilmiştir. (39). Bunun iki sebebi vardı. Birincisi, -belirttik-, "ilk hamlede" birkaç zengin maden damarının ele geçirilmesi .. İkincisi, diğer kömür üretim bölgelerindeki maden işletmecilerinin gelişimlerini baltalamak...A. Naim bu noktayı da gözden kaçırmamış. Şöyle diyor: " Hatların birleştirme ameliyatı ikmal edildiği takdirde, Çatalağzı ve Kilimli mevkilerindeki madenciler, bu hatlardan istifade ederek, kömürlerini Zonguldağa (yani limana, S.Ç.) nakledebileceklerdi. Bu takdirde buradaki münferit ocakların da inkişafı muhakkak gibi idi. Münferit madencilerin bu suretle canlanması ise Ereğli Şirketi'nin menfaatlerine uygun gelmiyordu. Şirket, rakiplerini birer birer saf harici ediyordu. Kısa bir zaman içinde bu civardaki ocakların metrük kalacağını (terkedileceğini) veya ucuz bir fiyat karşılığında kendisine devredileceğini biliyordu. Binaenaleyh hattı temdit etmek sürdürmek menafilerini (çıkarlarını) baltalamaktı.." (40).

Ereğli Şirketi bu devrede emeğin verimliliğini ve dolayısıyla kömür üretimini artıracak yeni tekniklerin uygulamasına girişmiş; örneğin buharlı lokomotifler getirtmiş; 1987 'de bir kömür yıkama fabrikası (lauvar), 1898'de kok ve Briket Fırınları ile bir ateş tuğlası fabrikası (*) 1899'da da bir onarım atelyesi yaptırmıştır.(41). Bütün bunların doğal sonucu olarak aşağıdaki tablo'da görülebileceği gibi kömür üretiminde hızlı bir artış olmuştur.

(*) Fransız sermayesi Zonguldak havzasında sadece ucuz işgücü değil, aynı zamanda teknik eleman da bulmuştur. Örneğin, A. Naim'in verdiği bilgiye göre anılan Kok ve Briket fırınlan ile ateş tuğulası fabrikası, Bahriye İdaresi'nin Fen Komisyonu Başkanı Veli Bey isminde bir bahriye zabitinin emeğiyle meydana gelmiştir. A. Naim, "Zonguldağa mücaver (yakın) 'Tekkeönü' köyünden, 'Oduncuoğulları' ailesinin çocuğu olan bu sanatkar zabitimizin eserinden hükümet ve havza çok büyük istifadeler görmüştür" demektedir. (Aynı eser, S. 35) Bir bakıma öyledir; ancak, yarı-sömürge şartları içinde bu gibi iyiniyetli endüstrileşme çabaları somut olarak daha çok yabancı sermayeli şirketlerin işine yaramıştır.

Tablo 3- Havzadan Üretilen Kömür Miktarı

YIL	Üretilen Kömür/Ton
1895	150.944
1900	420.460

Kaynak Cumhuriyetin 10. Yılında ..., S .172.

Bu dönemdeki kayda değer bir diğer olgu da, Ereğli Şirketi'nin bir biriket tesisi kurduğu sıralarda, 1896'da, Osmanlı hükümetinin, yüzde 10'unun "meccanen Miri İdare'ye terkedilmesi şartile" **toz kömürünün** satışını serbest bırakmasıdır. (*).

★★★

Fransız sermayesinin havzadaki yayılma siyaseti, 1900 yılında, ilk tokadı, -garip bir rastlantı-, doğadan yemiştir. Ahmet Naim, "1900 (316) senesinde -demektedir-, eşine bir daha rastlanmayan büyük bir fırtına olmuştu. Kuduran denizin dalgaları, Ereğli şirketi'nin 4,5 milyon altın frank sarfile meydana getirdiği menderek'i 24 saat içinde mahvetti; sulara karıştırdı. (**) Esasen Ereğli Şirketi büyük masrafalara girmişti. Bir taraftan da suistimal içinde yüzüyordu. Koparılan imtiyazlar, geniş müsaedat ve saire öyle kolay elde edilmiyor, Osmanlı imparatorluğunun ricaline külliyetli miktarda rüşvet sunuluyordu. Limanın yıkılması, mali dengesi bozulmuş olan şirketi iflasa sürükledi, tediyatını dört ay tatil etti."(42).

Ereğli şirketi'nin imdadına, tahmin edileceği gibi, derhal **Osmanlı Bankası** koşmuştur. Banka, Ereğli şirketi'nin yönetimini yedi yıl süreyle eline almış ve ilkten 140 bin Osmanlı altınını sarfederek limanı yeniden yaptırmış; sonra da, 1902'de, Gelik-Asma havai hattını, 1903'te de ikinci bir lauvar inşa ettirmiştir." (43).

Osmanlı Bankası (ya da Ereğli Şirketi), bu devrede bazı sosyal yaptırımlara da girişmiş; örneğin işçiler için bir hastane açmıştır. Ancak hastanenin **bütün** giderini işçilerin yövmiyelerinden kesmeye başlamıştır. Maden işçilerini son derece tedirgin ettiği anlaşılan bu uygulama , giderek , havzada bilinen ilk işçi hareketinin somut sebebi haline gelecektir.

*(*) Necip D. Tesal'ın verdiği bilgiye göre, parça kömürün satışının tamamen serbest bırakılması 1920'lerde, Kurtuluş Savaşı sıralarında olmuştur. **(Zonguldak Vilayeti'nin İktisadi Ehemmiyeti,** istanbul 1957, Sulhi Garan matbaası, S. 85).*

(**) Zonguldak'ın yaşlıları bu fırtınayı hatırlıyorlar. Bu müthiş fırtınayla yükselen dalgaların serpintileri, deniz düzeyinden aşağı-yukarı 100 metre yüksekliğindeki bir kayalığın üzerine kurulan deniz fenerini de nispeten hasara uğratmış, kulesinin alt camlarını kırmış. Bugün de faaliyette olan sözkonusu deniz fenerinin kule merdivenlerinin ilk sahanlığının denize bakan duvarında fırtınanın patladığı tarih kazılıdır.

II- YABANCI-YERLİ SERMAYE ÇELİŞKİSİ VE TEMERKÜZ

Elimizdeki verilere göre, 1900'ü izleyen ilk yıllar, Zonguldak havzasında, Ereğli şirketinin nisbeten küçük sermayeli kumpanyalar ile münferit madencileri süratle tasfiye ettiği veya dolaylı yollardan kontrolü altına aldığı ve **Sarıcazadeler şirketi** ile kıyasıya bir rekabete giriştiği yıllar olmuştur:

Ereğli şirketi bu devrede ilkten **"Tersane-i Amire'ye"** (Devlet Tersanesi'ne) ucuz fiyatla kömür satacağı vaadiyle "miri ocaklar" ın işletme imtiyazını almış, daha sonra, - Osmanlı Bankası'nın yardımiyle mali dengesine yeniden kavuştuğu sıralarda-, "metrük" ocaklara el atmıştır. Ahmet Naim; "Ereğli Şirketi'nin bu genişleme hareketine-demektedir-, o zaman havzanın idari mevkiinde bulunan Osmanlı İmparatorluğu ricalinin de çok yardımı oluyordu. Ereğli Şirketi'ne adeta cemile kabilinden ocaklar bahşediliyordu. Bilfarz, 1901 (317) senesinde Ereğli Şirketi'ne; şimdiki (1932,S.Ç.) Maden idaresi'nin bulunduğu bina ile harb-i umumide Rus donanmasının bombardıman ile harap olan, eski hükümet konağının inşasına bedel (olarak) 'Üzülmez deresinin sol tarafındaki bütün (metrük) ocakların işletme hakkı verilmişti.Bu, dünyada hiç bir ölçü ile mukayese edilemeyecek kadar garip bir takas muamelesi idi. Ereğli Şirketi alelade iki bina yaptırmış, fakat mukabilinde hazineler elde etmişti." (44).

Bu devrede, Zonguldak havzasında, bu tür "hazineler" elde etmek üzere bir başka şirketin, Abdülhamit'in mabeyincilerinden Ragıp Paşa'nın kurduğu Sarıcazadeler Şirketi'nin de harekete geçtiğini daha önce söylemiştik. Sarıcazadeler Şirketi, Ereğli Şirketi'nin mali dengesinin bozulduğu bir sırada-, 1900 yılında havzaya girmiştir. Ragıp paşa, "evvela; mabeyindeki mevki ve nüfuz ile Kozlu ve Kilimli mıntıkalarındaki" metrük ocakları "mecanen" (bedava) elde etmiş, faaliyet halinde bulunan bir kısım ocağıda 6500 altına satın almıştır. A. Naim'in verdiği bilgiye göre, Ragıp paşa; "masraf ve fedakarlıktan (ya da riskten,S.Ç.) kaçmayarak Kozlu'da maden kuyuları açtırmış, maden işletmeğe fen sokmuş" ve özellikle "Kozlu ve Kilimli sahalarındaki faaliyetile", Ereğli şirketi'nin müthiş bir rakibi" kesilmiştir. (45).

Bu rekabet ilkten, Eseyan-Karamanya Kumpanyası ile Kurci Kumpanyası'nı da kapsamak suretiyle, "amele istihdamı" alanında kendisini göstermiş; ancak, kısa bir süre içinde havzadaki bu dört büyükler, (belirtmiştik), mükellefiyet kalktıktan sonra ise, rekabet, bu defa da havzadaki en verimli ocakların ele geçirilmesi doğrultusunda yeniden alevlendirilmiştir.

Kesin bir tarih bilinmiyor, bu devrede, 1904 veya 1905'te, rekabet alanından ilk çekilen veya tasfiye edilen, Eseyan- Karamanyan Kumpanyası olmuştur. Eseyan Kumpanyası, Ereğli Şirketi'nin özellikle ulaşım alanında çıkardığı güçlükler yüzünden iflas etmiş; havzanın en verimli kömür üretim bölgesi sayılan Gelik bölgesindeki bütün ocaklarını, 1893'te limanın " Kozlu man mevkii"ne değil, " zonguldak nam mevkii'ne yapılması için güçbirliğine giriştiği bu eski dostuna (!) devretmek zorunda kalmıştır. (*)

Rekabet alanından çekilen veya tasviye edilen ikinci büyük kumpanya, Kurci kumpanyasıdır. Kurci kunpanyası (belirtmiştik) , 1885 yılında havzaya girmiştir. Kurci kumpanyası' **"Kurci vapur kumpanyası"nın** bir kolu olarak faaliyet göstermekte (**) ve elinde 30 milyon ton cevheri olduğu tahmin edilen " üç müstakil ve altı müşterek" ocak bulunmaktadır. (46). Kurci kumpanyası, 1908 öncesi (kesin bir tarih bilinmiyor), A. Naim'e göre; kumpanyanın Mısır'daki ortaklarından " Zervedaki'nin müthiş bir ihtilası yüzünden" iflas etmiştir (47). Bu iflas olayı, Ereğli şirketi ile sarıcazadeler şirketi'nin ilk defa **somut olarak** kapışmalarına yolaçmıştır. Otuz milyon ton cevheri olduğu tahmin edilen Kurci ocaklarını ele geçirmek için Ragıp Paşa daha çok saraydaki nüfuzunu kullanmak istemiş; şu varki Ereğli şirketi'nin (Osmanlı Bankası'nın ve genel olarak Fransız emperyalizminin) iktisadi, siyasi ve mali gücü karşısında boyun eğmek zorunda kalmıştır. Kurci ocakları, Ragıp paşa'nın önerdiği 40 bin altına karşılık 110 bin altın öneren Ereğli şiketine devedilmiştir. (48).

(*) Osmanlı hükümeti, Zonguldak Havzası "vakf-i hümayun" olduğu için, Fransız sermayesinin bir şirket olarak varlığını 1911 yılına kadar Osmanlı uyruklu Kartali ve Pançiri Beyler adına tanımıştır. Bu yüzden Ereğli Şirketi'nin 1911 yılına kadar tasfiye ettiği kumpanyalar ile münferit madencilerin ocakları, ya Kartali ve Pançiri Beyler'in adına tescil edilmiştir veya devir-teslim işlemleri "gizli" anlaşmalara bağlanmış, böylece bir kısım kumpanya ve münferit ocak sahibinin isimleri, kayıtlardaki varlıklarını korumuşlardır.

(**) A. Naim, Kurci Kumpanyası'nın havzaya ilk girişini şöyle anlatıyor: "1879 senesinde yazacağı eser hakkında etüd yapmak üzere havzada 'geologie' tetkikatında bulunan 'Maunier' ismindeki Fransız, etüdlerini tamamladıktan sonra, hükümete bütün havzayı bir bedel mukabilinde satın almak teklifini yapmış, fakat bu teklif reddedilmişti. İşte bu zatın yanında tercüman sıfati ile bulunan 'Pertikali' isimli bir Rum, Maunier'in tetkikatı esnasında havzanın zenginliği hakkında oldukça bir fikir edinmişti. Maunier'nin projesi suya düşünce tercüman Pertikali, efendisinin tahakkuk ettiremediği fikri, kısmen olsun tatbikat sahasına koymak için birkaç yere başvurmuştu. Bu meyanda "Kurci Vapur Kumpanyası' müdürü Panos efendiye de çattı ve esasen Kurci oğlu Panos efendi de vapurları için ucuz kömür temin edecek bir menba aradığından fikrini kolayca havza üzerine çevirmeye muaffak oldu. 1885'te Kurci Kumpanyası, Kozlu'da Kırım muharebesi esnasında İngilizlerin işledikleri madenler de dahil olmak üzere üç müstakil ve altı müşterek ocak satın aldı; vaktin maruf ve muktedir maden mühendislerini getirdi; Kerpiçlik mevkiinde havzanın ilk havai hat tesisatını vücuda getirdi" (Aynı eser, S, 43).

Ereğli şirketi, bu devrede (1900-1907), havzadaki münferit madencileri de direkt ve dolaylı yollardan kendisine bağlamış (*); böylece, gerek liman ve demiryolları işletmesinin imtiyazını elinde tutan şirket olarak, gerek bizzat işlettiği veya kontrol ettiği en büyük kömür rezervlerinin sahibi durumundaki şirket olarak, ve gerekse havzadaki organik ve inorganik toplam enerjinin önemli çoğunluğuna (**) tasarruf eden şirket olarak, kelimenin tam anlamıyla bir monopol (tekel) durumuna gelmiştir.

★★★

1907 yılında Ereğli Şirketi'nin başına, Düyun-i Umumiye'nin bir kolu olarak çalışan " Müşterekülmenfaa inhisar-i Duhan-i Devlet-i Osmaniye"nin, kısa adıyla **"Reji"nin** (***) yada Tütün Tekeli'nin İdare Meclisi Reisi Kont Vitali'nin geçtiğini görüyoruz. Vitali, şirketin sermayesine (****) on milyon frank eklemiş ve hemen sonra da şirket adına büyük porojeyle hükümete baş vurmuştur. Kont Vitali'nin projesi iki ana maddede toplanıyordu: 1) Zonguldak havzasındaki **bütün** ocaklar Ereğli şirketine devredilecekti... 2) Zonguldak havzası demiryolu şebekesiyle İstanbul Haydarpaşa'ya bağlanacak ve bu demiryolu şebekesinin yapımı ile işletme imtiyazı Ereğli Şirketine verilecekti. (49). Ereğli Şirketi, A. Naim'in ifadesiyle, havzayı, "Fransa'nın bir müstemlekesi haline getirmek istiyordu."

Kont Vitali'nin projesine, ilkten, Sarıcazadeler Şirketi veya Ragıp Paşa karşı çıkmıştır.Bunun sebebi sanırız açıktır: söz konusu pro-

*(*) Ethem Çavuş'un verdiği bilgiye göre, münferit ocakların **bazıları** birer küçük "aile işletmesi" durumundaymış. Bu ocaklarda, **kadınlar da** dahil olmak üzere, sadece ailenin bireyleri çalışır, ayrıca işgücü kiralanmazmış. Bu tür münferit ocaklar, ulaşım ve pazarlama imkanları son derece kısıtlı olduğu için, ürettikleri ham (yıkanmamış) kömürü, genellikle, kömür müteahhitlerine veya kumpanyalara düşük fiyatla satarlarmış. (Anılar). Ereğli Şirketi, açıktır ki, münferit ocakların önemli bir kısmını kontrolü altına almakta güçlük çekmemiştir.*

(**) Havzada bu devrede kullanılan toplam inorganik enerjinin (buhar, elektirik) miktarını bilmiyoruz. Elimizdeki en eski (ve şüphesiz çok eksik) istatistiki verilere göre Ereğli Şirketi'inin 1898-1907 arasında iki atelye ve iki lauvarda kullandığı toplam enerji, 380 beygir gücü. (Cumhuriyetin On Yılında..., S. 167 ve 169). Bu devrede şirket ve münferit ocaklarda toplam kaç kişinin çalıştığı da kesin bir şekilde bilinmiyor.

(***) "Reji"; Osmanlı bankası ile Credit Anstalt (Viyana) ve S. Bleichröder (Berlin) bankaları tarafından meydana getirilen bir şirketti. Bu şirket, (belirtmiştik), Düyun-i Umumiye'nin bir kolu olarak ve Osmanlı Bankası'nın güdümünde faaliyet gösteriyor ve genellikle tekel durumundaki yatırımlarla ilgileniyordu.

(****) Ereğli Şirketi'nin kuruluş sermayesi, A. Naim'in verdiği bilgiye göre 55 milyon altın franktı. A. Naim bu konuda şu ek bilgiyi de veriyor: ".. Şirket havzada kökleşmeğe ve gelişmeğe başlayınca bu sermayeyi artırmak için 'Mirabau' bankası hisse senetleri çıkartmıştı" (Aynı eser, S. 55).

jenin uygulama alanına sokulması durumunda, Sarıcazadeler Şirketi havzadan tesfiye olacaktı. Ahmet Naim, "bunun için-demektedir-, Ragıp Paşa icabedenlere müessir oluyor, Vitali'nin projesini akim bırakmak için elden gelen müşkilatı çıkarıyordu. Kont Vitali, projesinin karşışına gerilen bu kaleyi nüfuz ve tesirle zabt edemeyince, altın anahtarla feth ve teshir etmeği düşündü: Mabeyinci Ragıp Paşa'ya havzadaki ocakların Ereğli Şirketi'ne devri şartile 150 bin altın teklif etti. Fakat her nedense Kont Vitali ile Ragıp Paşa arasındaki pazarlık neticelenmedi. Kısa bir zaman sonra da 10 Temmuz 324 **(1908)** inkılabı üzerine Vitali'nin projesi büsbütün akamete uğradı." (50).

Ahmet Naim, o tarihi dönemin Zonguldak havzasınzasına özgü yani **Mevzi** nitelikteki bu yabancı-yerli sermaye çelişkisine ilişkin dikkate değer bir değerlendirme de yapıyor: "Bir menfaat veya alelade bir pazarlıkta uyuşamamak gibi sebeplerle de olsa, şurası bir mutlaktır ki, mabeyinci Ragıp Paşa, Kont Vitali'nin Ereğli Havzasını tam bir Fransız müstemlekesi (sömürge) yapmak isteyen mahut projesine mani olmuştu" (51).

III - 1865-1908 YILLARI ARASINDA MADEN İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA ŞARTLARI

Dilaver paşa Nizamnamesinin yürürlüğe girmesinden (1867) sonra, kömür ocaklarında çalışan köylü-işçilerin çalışma şartlarında nisbi bir düzelme meydana gelmiştir. Bahriye idaresi, havzada kapitalist bir devlet işletmesi yaratma çabalarına paralel olarak, civar köylüleri. **işçileştirme** yolunu tutmuş; 1867- 1877 devresinde, angarya, sadece kağıt üzerinde değil, pratikte de önemli ölçüde ortadan kaldırılmış; bu devrede Köylü-işçilere işgüçlerinin karşılığı kısmen **para** olarak ödenmeye başlamıştır. Ancak, Çarlık savaşı sırasında başgösteren derin iktisadi-mali buhran, havzadaki bu ilk kapitalist devlet işletmesini temelinden sarsınca, Köylü-işçilerin nisbeten düzelen çalışma şartları yine tahammül edilemeyecek kadar ağırlaşmış; feodal düzene özgü sömürü yöntemleri yine ön plana çıkmıştır.

Havzadan üretilen kömürün yüzde 40 oranında "dışarıya" satılmasının serbest bırakılması (1882) ile, mükellefiyetin kaldırıldığı yıllar (1900 başları) arasında, yani havzaya yabancı büyük sermaye akınının başladığı, kapitalist organizasyonun "tam" laştığı devrede, artan işgücü ihtiyacı sebebiyle, Köylü-işçilere bazı haklar tanınmış; 1848-1878 devresindeki 1-3 kuruşluk ücret standardı bu devrede 6-8 kuruşa yükseltilmiş; bazı kumpanyalar ocak yanlarına "amele barakaları" yaptırmışlar; Ereğli şirketi 1900'lerde işçiler için bir "hastane" açmıştır, vb..

Mükellefiyetin kaldırılmasından sonra, ücret standardında belirli bir düşüklük olmuştur. Kesin bir şekilde bilinmiyor, ancak 1880'ler 1900'ler devresinde havzadaki ücret standardının 5- 6 kuruş olduğu elimizdeki bazı verilerden, örneğin Etem Çavuşun anılarından anlaşılıyor.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, 1867 tarihli Dilaver Paşa Nizamnamesinde tesbit edilen işçi haklarının, 1900'lerde, yani Nizamnamenin yürürlüğe girişinden otuz yıl sonra bile tam olarak verilmediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Burada sözü, anılan devrede, 1890'larda kömür ocaklarında çalışan Etem Çavuşa bırakacağız:

"..Bu gün sevinçliyiz! Yüzlerce metre toprak altındaki çalışmamızın yoğunluğunu işbaşlarından yediğimiz tokatların, tekmelerin acısını hep unuttuk. Sıfır edilen yövmiyelerimize, vara-yoğa vurulan cezalara da aldırdığımız yok. Çektiğimiz bütün eziyetler umurumuzda değil. Çünkü ay sonundayız; çünkü kasadar efendi yarın geliyor; kumpanya maaş verecek!..

Ay sonu geldi, ses çıkmadı. Üç gün geçti, yine ses yok. Bir hafta geçti, bekliyoruz. para alamadığımız için köye gidemiyoruz. Köye gidemeyince de ocakta çalıştığımız günler kumpanyaya bir hodolaya (mısır ekmeği) mal oluyor; yövmiye yok. Ama, çalışmasan hodola da yok;

Sekizinci gün paradan ses çıktı, lakin kendi nerde?! Kumpanya direktörü o gün yaşgününü kutladığı için emri imzalayamamış!.

Nihayet onuncu gün, ocakta para verileceği günlere has işaretler belirdi: Önce, uzak köylerden gelen abani sarıklı ağalar atlarını avluya bağladılar. Tahsildar yerini aldı. Yemişçiler köfteciler, ıspanaklı mısır böreği satıcıları, mühürcüler, v.s. hep ocağın dışını kapladılar. Beklenen an geldi. Kasadar Efendi soruyor:

–Adın ne?

–Ercep.

–Al! Bir..İki..üç Tamam mı?

–Efendi bu para eksik!

–Defol ulan pis herif, tamamdır !

–Çorbacı yalvarırım, bir daha bak hele!

–Başkalarına engel oluyor ... At kavas şunu !

Arnavut kavasın fil derisi kamçısı kalkıp iniyor... Cesaretin varsa itiraz et; kefere paracının kendi hesabına yonttuğu para için eksik de!..

Halkımızın o anda bir karşılığı bile olmayan parayı böyle dayak yiye yiye, küfür işite işite aldıktan sonra, hemen oracıkta, tahsildara, tefeci köy ağalarına hesap vermek zorundaydık. Yoksulluk yüzünden pazar fiyatının çok üstünde veresiye aldığımız tohumluktan hayvandan ve benzeri şeylerden borçlu olduğumuz ağalara derhal alacaklarını öderdik. Bizim borcumuz, onların'sa alacağı hiç tükenmezdi. Bir tertiplik çalışmamız sonunda, kazandığımızı böylece elden kaptırınca çoğu zaman köye dönemezdik." (Yaraltında Kırkbeş sene.)

IV– HAVZADA BİLİNEN İLK İŞÇİ HAREKETİ

Kömür havzasındaki bu ağır kötü çalışma şartları, ikinci Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Osmanlı, İmparatorluğunun dört bir yanında direnişe geçen işçilere, Eylül ortalarında Zonguldak işçilerinin de katılmasına yolaçmıştır. Hüseyin Avni, Türkiye'de 54 Yıl Önceki İşçi Hareketleri ismindeki çalışmasında, Türkiye işçi sınıfının yaklaşık olarak iki ay süren bu ilk büyük ve yaygın direnişini özetle şöyle anlatıyor:

"İlk grev haberleri Rumeli'den geliyordu. 1908 yılının Ağustos ayında çıkan gazetelerde birbiri ardıra şu haberler yer alıyordu:

● Alatini tuğla fabrikası işçileri yüzde 50 zam istemiş, kabül edilmediği için grev yapmışlardır.

● Selanik'te iki tütün ticarethanesi işçilerinin istedikleri yüzde otuz zam kabül edilmediği için grev yapmışlardır.

● Selanik'te Rumeli şimendiferlerinde grev başlamıştır. Grev, Manastır hattına da sirayet etmiştir.

● Demirkapı-Metroviçe hattı ile Üsküp hattında da memurlar ve amele işi terk etmişlerdir.

Ağustos ayının 18'inde Aydın demiryolları işçileri, hatta bürolarda çalışan "küçük memurlar"da grev yapıyordu.

Rumeli demiryollarının Selanik hattındaki grev, bütün demiryollarındaki grevlerin ilki olmuştur. Bu grevlerde işçiler ve memurlar kütle halinde demiryollarına başvurarak gündeliklerinin ve aylıklarının artırılmasını istemişlerdir. Bu grev hareketi Bulgaristan demiryolu işçilerine, Edirne'ye kadar yayılmıştır.

İstanbul'daki Şark Demiryolları (Sirkeci-Avrupa demiryolları)'ında çalışan işçiler de sendika kurma istekleri kabül edilmeyince direnişe geçmişlerdir (52).

Sayıları otuza ulaşan bu grevlerin en çoşkulularından birisi de Zonguldak havzasındaki grev'di. Direniş önce demiryolu işçilerinin, ka-

tarların hareketine engel olmak için, demiryolları üzerine barikatlar kurmalarıyla başlamış, giderek bütün işçiler ayaklanmışlardır. İşçiler büyük guruplar halinde, önlerinde allı- yeşilli bayraklar, ellerinde balta, kazma ve sivriçlerle şehre inmişler, **Ereğli Şirketi'nin** idare binalarını kuşatmışlardır. Bu arada, olaylara müdahele etmek isteyen polislerle işçiler arasında çatışmalar olmuş, fakat polisler binlerce direnişçi işçi karşısında kaçmak zorunda kalmışlardır. Bir kısım işçi lokomotifleri ve binaları tahrip etmiştir.

Fransız Kumpanyası (Ereğli Şirketi) direnişi büyük bir korku ile karşılaşmış ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerine sömürü ağını yaymış bulunan diğer yabancı ve yerli şirketlerle birlikte olayların bastırılması için İttihat-Terakki hükümetine başvurmuştur. İttihat-Terakki hükümeti, işçi direnişlerini kanlı bir şekilde bastırma yolunu tutmuştur. Grev yapan diğer işçilerin üzerinde olduğu gibi, Zonguldak işçisinin üzerine de asker sevkedilmiştir. Avcı taburlarını Zonguldak'a getiren ünlü Musul gambotu ile Ereğli Şirketi'nin İdare Meclisi Başkanı Kont Vitali de şehre ayak basmıştır. Kont, hemen işçi "murahasları" ile görüşmek istemiştir. İşçi önderleri ise, ücretlerinden kesilen **"hastane Parası'nın** kaldırılmasını istemişler, aksi halde direnişi sürdüreceklerini kesin bir dille ifade etmişlerdir. Bunun üzerine "**Ereğli Şirketi** işçilerin isteğini kabul etmek zorunda kalmış ve gerv böylece sona ermiştir. (53).

Grevler sırasında, işbirlikçi basın, işçi direnişlerine şiddetle karşı çıkmıştır. Örneğin **İkdam** gazetesi 16 Elyül 1908 tarihli sayısında grevlerle ilgili olarak şunları yazmaktaydı.

"İki ay evveline kadar, Sahaif-i matbuata (gazete sayfalarına) geçirilemediği için grev kelimesinin ne demek oldugu bilinemediği gibi, grev dediğimiz halet yani Terk-i eşgal (İşleri bırakmak) dahi mecburen gayri vaki idi. Grevler adeta illet-i müstevliye (salgın hastalık) halini aldı. Grev yalnız şirketle amele arasında tahaddüs eden (meydana gelen) bir ihtilaf (anlaşmazlık) **olmakla kalmaz, memleketin ahvali iktisadiyesi üzerine tasir yapar.**

Bundan maada memleketimizdeki mevcut cesim sanayi ecnebi (yabancı) **sermayelerile vücuda gelmiştir. Demekki grevler, dolayısıyla, itibar-ı malimiz üzerinde tesir icra eder; şirketlerin hisse senadı düşer"** (54).

Bu arada İttihat-Terakki hükümeti, asker ve polis gücüyle bastırma yolunu tutuğu grevlerin sonunu alabilmek için, 25 Eylül 1324 (1908) tarihinde " **Tatil-i Eşgal Kanun-i Muvakkati**"ni (geçici grev yasasını) tanzim ve ilan etmiştir. 31 Mart olaylarından sonra kurulan sıkı

yönetim (Özellikle Divan-i Harb-i Örfi sayesinde) hükümetin bu yoldaki faaliyetlerine çok elverişli bir araç olmuştur. Sonra, kanun-i muvakkat'in yerini alacak bir asıl kanunun hazırlanmasına girişilmiş ve Meclis-i Mebusan'da, bazı protestolara rağmen, 27 Temmuz 1325'te (1909) muvakkat'in 'in ruhuna uygun bir "**Tatil-i Eşgal Kanunu** çıkarılmıştır. Bu kanun da geniş bir " **hizmet-i umumiye** anlayışından hareket edilmiş, bu kavrama giren müesseselerde sendika teşkili men (madde:8) ve teşekkül etmiş sendikalar feshedilmiştir. (madde:11) Grev hakkı çok kıstılanmış ve anlaşmazlıkların, ilkten, uzun bir uzlaşma sürecinden geçmesi ön görülmüştür.(55). Buna rağmen, ittihat ve Terakki'nin siyasi özgürlüğü kökünden kazıdığı 1913-1914 yıllarına kadar, avrupa işçi sınıfının o devredeki hareketliliğinden de esinlerenerek, yirmiyi aşkın işçi direnişi meydana gelmiştir. Bu direnişlerin üçü; 1910, 1911 ve 1914 yıllarında Zonguldak havzasında çalışan işçiler tarafından gerçekleştirilmiştir. (56).

★★★

Hemen belirtelim ki, İkinci meşrutiyetin ilanından 1914 başlarına kadar gitgide ilk coşkusunu ve yaygınlığını hızla yitirerek süren işçi hareketlerinin tümü kendiliğinden gelme (spontane) hareketlerdi. işçiler, İttihat ve Terakki ajitatörlerinin başlıca sloganı olan "**hürriyet-adalet- müsavat"** sözlerinin kafalarında yarattığı basit çağrışımlarla harekete geçmişlerdi. Buna rağmen, bu hareketler, derme çatma da olsa ilk işçi örgütlerinin doğmasına yolaçmış (*), böylece Türkiye işçi sınıfı bir sosyal güç olarak tarih sahnesinde boy göstermiştir. **Aydınlık** çevresinin lideri **Şefik Hüsnü'** nün ifadesiyle, bunu "kendisine özgü pratik zeka ile derhal sezen" İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilkten işçi örgütlerine sızmaya ve bu yolla işçi eylemlerini kontrol altına almaya çalışmış; bunun yanısıra, işçilere karşı baskı yasaları koymak şeklinde açık ve kesin bir tavır da takınmıştır.

*(*) **Şefik Hüsnü Deymer**, ittihat ve terakki hareketinin ilk işçi örgütlerinin ortaya çıkışı üzerindeki etkisini şöyle anlatıyor: ".. Abdülhamit ve devrinde diğer her türlü toplumsal hareketler gibi, işçi hareketleri de yoktu ve olamazdı. Yalnız, bu devrin son yıllarında Jön Türk propagandalarının tophane fabrikaları işçileri arasında da yankılar uyandırdığı ve gizli toplantılara konu olduğu ve sonradan bu çekirdekten Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti'nin doğduğunu... anabiliriz" (**Türkiye'de İşçi Sınıfının Durumu**, Seçme Yazılar, Aydınlık Yayınları 1971, S. 129).*

V- ALMAN SERMAYE GRUPLARININ HAVZAYI ELE GEÇİRME GİRİŞİMİ

İkinci Meşrutiyet'in ilanını izleyen ilk yıl, Zonguldak havzasında üç önemli gelişimin meydana geldiğini görüyoruz:

Birincisi, Ereğli Şirketi derin bir mali buhran geçirmiştir..

İkincisi, havzanın yönetimi Bahriye Nezareti'nden alınarak ilkten Nafıa Nezareti'ne, beş-altı ay sonra da Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne verilmiştir.

Üçüncüsü, Sarıcazadeler Şirketi, Ünlü Alman sanayicilerinden **Hügo Stinnes** 'in denetimi altına girmiştir.

Şimdi bunları daha yakından görelim:

A) Ereğli Şirketi'nin Geçirdiği Buhran

İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Ereğli Şirketi'nin Zonguldak havzasını **bütünüyle** ele geçirme girişimi yarıda kalmış, bu yüzden şirket önemli bir mali buhran içine yuvarlanmıştır. Ahmet Naim; "Kont Vitali'nin meşhur projesi-demektedir-, borsadaki hava oyunlar ile çok şişirilmiş ve şirketın aksiyonları müthiş surette yükselmişti. Fakat Meşrutiyetin ilan ile beraber Kont'un projesi suya düşünce hisse senetleri de başdöndürücü bir sür'atle yuvarlanmağa başladı"(57).

Ereğli Şirketi'nin imdadına bu defa da **Hollanda Bankası** (Paris) yetişmiştir. Banka, 12 milyon frankla Ereğli Şirketi'nin sermayesini artırmış ve şirketin yönetimini geçici bir süre için eline alarak değerleri sarsılan aksiyonları tasfiye etmiştir. (58).

B) Havzanın Yönetiminin Bahriye Nezareti'nden Alınışı

Bu devrede İttihat-Terakki hükümeti havzada bazı idari değişiklik ve yeniliklere girişmiş; örneğin havzanın yönetimi Bahriye Nezaretinden alınarak İlkten Nafıa Nezareti'ne, beş-altı ay sonra da Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne verilmiş, "Maden-i Hümayun Nazarlığı" ünvanı, "Maden Umum Müdürlüğü" şekline sokulmuş; havzadaki idari ve teknik kadroları meydana getiren bahriye zabitlerinin yerlerine sivil unsurlar atanmış; bu arada (1909), İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden Hüseyin Fehmi (*), "geniş selahiyetlerle" Maden Umum Müdürlüğü göre-

(*) Hüseyin Fehmi (İmer), A. Naim'in bu satırların yazarına 1960'larda verdiği bilgiye göre, havzaya maden müdürü olarak atanışından bu görevden ayrılıp "Türk Kömür Madenleri Anonim Şirketi" Danışmanlığı ile Ticaret Odası Reisliği görevinde bulunduğu 1930'ların ortalarına kadar, havza tarihine ilişkin muntazam notlar tutmuş ve kendinden önceki devreye ait belgeleri derleyip düzenlemiş. A. Naim, (belirtmiştik), 1931-32 yılında kömürün bulunuş tarihini tesbit amacıyla kurulan Komisyon'da H. Fehmi ile birlikte çalışmış ve daha sonra yayınladığı (anılan) eserini hazırlarken, H. Fehmi'nin bugüne kadar yayınlanmayan bu notlarından, kendi ifadesiyle, hayli yaralanmış.

vine getirilmiştir. Kısaca, 1908-1909 arasında, Abdülhamit'in sarayına bağlı kadro havzadan süratle tasfiye edilmiştir.

İttihat-Terakki hükümetinin genel planda girişitiği "milli iktisat" denemelerine (*) paralel olarak Zonguldak havzasında da bir takım "ıslahat" hareketlerine yönelmesi ilk bakışta olumlu, ama son çözümlemede olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Görüntüdeki olumluluk şudur:

1865-1908 devresinin sonlarına doğru Bahriye Nezareti'nin havzadaki idari teşkilatı büyük ölçüde yozlaşmış; yönetim mekanizmasının özellikle üst kademelerini işgal eden bürokratlar, gırtlaklarına kadar rüşvete, yolsuzluğa batmışlardı. O kadar ki, örneğin Bahriye Nazırı Paşa'nın oğlu Süreyya Bey ismindeki zat, havzada büyük çapta tefecilik yapıyordu. Bu zat, A. Naim'in ifadesiyle, "Kozlu maden mıntıkasında muhtelif ecnebi sermayelerin tasallutundan kurtulmuş 'Murat' ve 'İhsaniye' ocaklarının sahiplerine yüksek faizle borç para vermek suretiyle bu iki münferit işletmeyi mali buhrana sürüklemiştir. Bu yüzden Murat ve İhsaniye ocakları, İstanbul'da gaz tüccarlığı yapan Arvantidis ismindeki iki Yunanlı kardeşe devredilmiştir. Arvantidis kardeşler 30 bin lira sermaye ile, "Kozlu Kömür Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi" adı altında bir şirket kurmuşlar ve ocakları işletmeye başlamışlardır. Ancak, bu yeni şirketin varlığı maden idaresince tanınmamıştır. Bu yüzden şirket dağılmış, ocaklar da **giderek** havzadaki yabancı sermayeli büyük şirketlerin eline geçmiştir. (59).

İttihat ve Terakki hükümeti, diğer yandan, maden müdürlüğünün idari kadrolarını, özellikle teknik kadrolarını **Türkleştirme** yolunu tutmuştur. Örneğin "hükümet mühendisi İstasinopulos'un görevine son verilmiş, "bunun yerine Türk maden mühendislerinden müteşekkil bir fen heyeti" vücuda getirilmiş; ayrıca, kömür üretim bölgelerine "mıntıka mühendisleri" atanmıştır (60).

Bu devrede yapılan diğer yenilikleri şu esaslarda toplamak mümkündür:

- Zonguldak limanı için yeni bir nizaname hazırlanmıştır..

(*) İttihat ve Terakki'nin, İkinci Meşrutiyet'i izleyen ilk yıllarda çoğu biçimsel planda kalan bir takım reformlara giriştiğini biliyoruz. Dil, kıyafet, sanat vb. genellikle üst yapısal planda görülen bu yenileşme hareketini, özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'inin "küçük Efendi"si Kara Kemal'in aracılığı ile "müslüman iş adamı" yaratma çabaları izlemiştir. Böylece, Osmanlı ekonomisinin kilit noktalarındaki hıristiyan azınlığın tekeline son verilmek istenmişitir. Bu çaba, yarı-sömürge şartları içinde, amacına ulaşmadığı gibi (ki imkânsızdı bu), tam tersi sonuçlar doğurmuş; ortaya çıka çıka "müslüman iş adamı" değil, hemen hepsi yabancı sermaye ile tatlı ilişkilere girişen türedi zenginler, spekülatörler olmuştur.

● Kozlu ve Kilimli demiryolları yeniden yaptırılmıştır..

● Yükleme iskelelerinin olukları yenilenmiş, Kozlu'ya bir demir iskele kurulmuştur..

● Yeni lokomotifler ve vagonlar getirilmiştir, vb.. (61).

● 1910 tarihli **tezkere-i samiyye** ile de havza sınırları içinde arazi-yapı mülkiyeti yasaklanmıştır (*)

İttihat ve Terakki'nin genel planda giriştiği "milli iktisat" denemesine paralel olan havzadaki bu yenileşme hareketi, yabancı sermayeli şirketlerin hegamonyasını sarsacak bir derinliğe, örneğin bir devlet işletmeciliğine yönelemediği gibi; bu bir yana, yabancı sermayeli kumpanyaların elinde inim inim inleyen maden işçilerinin en basit meselelerine bile bir çözüm getirilememiştir. Diğer yandan, meşhur "milli iktisat" denemesine ters düşen bir uygulama ile, havzadaki en büyük yerli sermayeli şirket olan Sarıcazadeler Şirketi'ne, Ticaret ve Ziraat Nezareti eliyle ağır bir darbe indirilmiştir.

C)Sarıcazadeler Şirketi'nin Hügo Stinnes'in Denetimi Altına Girişi

İttihat ve Terakki'nin Ticaret ve Ziraat Nezareti, ilkten, Ragıp Paşa'nın 1900 başlarında Abdülhamit'e dayanarak "meccanen" ele geçirdiği "metruk" ocakların işletme ruhsatlarını iptal etmiştir. Ziraat ve Ticaret Nezareti'nin bu kararı üzerine, zaten Ereğli Şirketi'nin özellikle ulaşım alanında çıkardığı güçlükler yüzünden mali dengesi bozulan Sarıcazadeler Şirketi iflasın eşiğine gelip dayanmıştır. Ragıp Paşa, elinde kalan ocaklarını "Abacıoğlu" isminde bir kömür müteahhidi'ne "tonda bir şilin mukabilinde" devretmek zorunda kalmıştır. A. Naim, "Abacıoğlu ocakları alınca-demektedir-, Kozlu'da bir kömür yıkama fabrikası (lavuar) inşaasına başladı. Fakat bu işe ayırdığı para kafi gelmedi. 'Viner Bank'tan 15 bin lira çekti. Bu para da ocakları işletmeğe yetişmeyince Abacıoğlu bir şirket teşkiline teşebbüs etti ve İngiliz sermayedarlarından birini de müessisler (kurucular) arasına alarak bir şirket meydana getirdi. Bu şirket müsmir (yararlı, verimli) bir canlılık göstermeden infisah etti (dağıldı). Abacıoğlu bu defa da bir Belçika grubuna başvurdu, bu suretle; 'Sosiêtê charbonage rêunie Bender Hêraelêe ismi altında bir Belçika şirketi teessüs etti. Şirketin çıkardığı aksiyonlardan mühim bir kısmını meşhur Alman milyarderi Hügo Sitinnes satın aldı. Almanya'nın, hatta dünyanın bu sayılı kömür

*(*) Tezkere-i Samiyye, padişah yazısı ya da buyruğu anlamına gelir. İttihat ve Terakki Hükümetinin havza sınırları içinde özel mülkiyeti yasaklamasının iki nedeni vardı: **1)** Rahat kömür aranmasını ve işletilmesini sağlamak.. **2)** Yabancı Kumpanyaların çeşitli yöntemlerle havzada mülk edinmelerini engellemek.*

kralı, hisse senetlerinin mühim bir kısmını ele geçirince şirketin idaresine de vaz'iyet etti (elkoydu); Ragıp Paşa ile derhal bir mukavele yaptı. Bu mukalveleye göre; Hügo Stinnes madenleri 50 sene müddetle işleyecek, buna mukabil Ragıp Paşa'ya ton başına 5 kuruş verecekti. Mukavele imzalanınca Hügo Stinnes yeni tertibat aldı; ilk hamlede kömür yıkama fabrikasının inşaatını tamamladı.

"Hügo Stinnes'le birlikte havzaya Alman sermayesi de girmiş bulunuyordu" (62).

★★★

1910'larda Alman sermayesinin Zonguldak havzasında boy göstermesi şüphesiz raslantısal bir olgu değildir; tam tersi, bu olgu, Çarlık savaşından sonra Osmanlı toplumunda görülen yabancı sermaye hareketindeki yön değişikliğinin kömür madeni bölgemizdeki bir yansısı sayılmalıdır. Osmanlı devleti 1878 yılında ithalatının yüzde 61'ini İngiltere'den yapmaktaydı. 1910'da bu oran yüzde 35'e düşmüştü. Fransa'nın payı da yüzde 18'den yüzde 11'e inmişti. Almanya ise, aynı dönemde, yüzde 6'dan yüzde 21'e ulaşmıştı. Avusturya, yüzde 12'den yüzde 21'e yükselmişti. Bütün bunlardan anlaşılabileceği gibi, Osmanlı devletinin ticareti, İngiltere ile Fransa'dan "Merkez Devletleri"ne kayıyordu. Nitekim, ticari ilişkilerdeki bu değişikliği, kapitalist talan çetelerine sonradan katılan Alman sermayesinin Türkiye'ye akması izledi; Alman sermayesinin öncü kolu olan **Deutschebank,** İstanbul'a yerleşti; Osmanlı Bankası'nın karşısında güçlü bir rakip olarak belirdi. Detutsche Bank, derhal, Osmanlı devletine sağladığı "mali hizmetler" karşılığı Anadolu'da avantajlı demiryolları imtiyazları elde etme peşine düşmüştür. Nitekim, 1889'da, alman sermayesi ile, **Anadolu Osmanlı Şimendifer Kumpanyası** kurulmuştur (63).Vb... **Rosa Luxemburg,** Osmanlı toplumundaki Alman sermaye hareketini şöyle özetlemektedir: **"..Küçük Asya'nın toprak ekonomisi, Avrupa sermayesinin, her şeyden önce Alman sanayii ve banka sermayesinin kârı ve kullanışı için çok iyi kurulmuş bir soygunculuk konusu oluyor. Böylece, Almanya'nın Türkiye'deki 'nüfus bölgeleri' gelişiyor, yeniden Türkiye'nin siyasi himayesine vesile ve fırsat veriyor. Aynı zamanda köylünün ekonomik sömürüsüne kaçınılmaz bir biçimde alet olan Türk Hükümeti, alman dış politikasına bağımlı, itaatli bir alet haline geliyor" (64).**

Sanırız herşey yeterince açık. Ana konumuza dönerken, daha önce sözünü ettiğimiz, ancak sebebi üzerinde durmadığımız bir noktaya da değinelim:

Meşrutiyet'in ilanından sonra av.anın yönetiminin Bahriye Nezaretinden alınıp Nafia nezaretine verildiği ancak Nafia yönetiminin

sadece 5-6 ay sürdüğünü söylemiştik. Bu ani değişikliğe niçin gerek görülmüştür? Elimizde bu soru'nun cevabını tam ve kesin bir şekilde cevaplayan bilgiler yok. Buna rağmen, Avcıoğlu, bu konuya hayli ışık tutar nitelikte bir ipucu veriyor. Osmanlı Nafia Nezareti'nin 1909 tarihli bir raporunda, Mezopotamya'ya yabancı göçmen kabülünden kaçınılmasını ileri sürmesi üzerine, Alman emperyalizminin baş sözcülerinden **Paul Pohrbach**; "Osmanlı Nafia Nezareti'nin başında İngiliz muhibbi (dostu) olan iki Ermeni bulunması şayan-ı dikkat bir keyfiyettir" sözleriyle Nafia Nezareti'ne şiddetle karşı çıkıyor (65). **Paul Ponrbach**'ın bu tavrı, **Rosa Luxemburg**'un yorumu ve Alman sermayesinin havzaya Nafia yönetimine son verilmesinden sonra girmesi, bütün bunlar, havzadaki bu ani yönetim değişikliğinde Alman emperyalizminin parmağının **olabileceğini** hiç değilse kuvvetli bir varsayım olarak ortaya koyuyor. İlginç olan nokta, 1900'lerde Osmanlı hükümetinin genel olarak Batı kapitalizminin hizmetinde olmasının yanısıra, kendi içinde bile çeşitli emperyalist ülkelerin çıkarları doğrultusunda bölünmesidir. Örneğin Nafia Nezareti "İngiliz muhibbi" ise, Ticaret ve Ziraat Nezareti "Alman muhibbi"dir.. Belki trajik, ama şaşırtıcı olmayan bir tablo!

VI- EREĞLİ ŞİRKETİ'NE TANINAN YENİ İMTİYAZLAR

Ereğli Şirketi, Zonguldak havzasını hukuken de monopolize etme projesi başarısızlığa uğrayıp, Ragıp Paşa'nın ocaklarını veya Sarıcazadeler Şirketi'ni Alman sermayedarlarına kaptırınca, bir takım anlaşmazlıklar ileri sürerek hükümetten yeni imtiyazlar koparma yolunu tutmuştur. Ereğli Şirketi'nin istekleri şu maddelerde toplanıyordu:

1)Bahriye Nezareti'ne ve İdare-i Mahsusa vapurlarına satılan kömürlerin fiyatının yükseltilmesi..

2)Liman mukavelesine göre Kozlu, Filyos ve Çatalağzı yükleme iskelelerinden alınması gereken, ancak "alınamayan" vergilerin ödenmesi..

3) Lokomotif ve vagon bedelleri..

4) Münferit madencilerin "şirkete tecavüzleri" yüzünden meydana gelen "zarar"ın tazmini..

5) Seylaptan doğan hasarın hükümetçe karşılanması...

Ereğli Şirketi'nin bir tür haraç niteliği taşıyan bu istekleri, İlkten, ittihat ve Terakki hükümeti tarafından topyekün rededilmiştir. Ancak, Ereğli Şirketi isteklerinde ısrar etmiş ve Osmanlı Bankası genel direktörü M.Revol'ü hükümete karşı bir baskı aracı olarak kullanmaya

başlamıştır. ittihat ve Terakki Hükümeti, Osmanlı Bankası'nın baskısına giderek boyun eğmek zorunda kalmış ve Ereğli Şirketi'nin isteklerini "müzakere etmeyi" kabûl etmiştir. Bunun üzerine 1327 (1911) yılında hükümet adına Ticaret ve Ziraat Nazırı ile Maliye Nazırı, Ereğli Şirketi adına da şirketin Paris'te oturan İdare Meclisi Reisi M.Laurans (*) ile Osmanlı Bankası'nın genel Direktörü M.Revol biraraya gelerek istekleri gözden geçirmişler ve anlaşmaya varmışlardır. "İtilafname" (Antlaşma), 21 Şubat 1327 (1911) tarihinde halifenin onayı ile kesinlenmiştir.

Sözkonusu"İtilafname" ile Ereğli Şirketi'ne tanınan yeni imtiyazlar tek kelimeyle korkunçtu. Şöyle ki:

1) Daha önce belirttiğimiz gibi, devrin yasalarına göre, "vakf-ı hümayun"ların yabancı uyruklu kişiler tarafından işletilmesi yasaktı. Bu yüzden Ereğli Şirketi'nin havzadaki bütün ocakları, sınai ve ticari müesseseleri vb. Osmanlı Bankası direktörlerinden Kartali ve Pançiri Beylerin mülkiyetinde gözüküyordu."İtilafname", Ereğli Şirketi için sakıncalı olan bu durumu ortadan kaldırıyor ve şirketin varlığını resmen tanıyordu.

2) Dilaver Paşa Nizamnamesi'ne göre, ereğli Şirketi'ne ait bulunan ocakların, havzadaki diğer ocaklar gibi, hükümet tarafından istenildiği an (bedeli ödenmek şartıyla) ruhsatlarının iptali mümkündü. "İtilafname", Ereğli Şirketi'nin elindeki liman, demiryolları ve ocakların işletme imtiyazı süresini 59 yıl, yani 1970'e kadar uzatıyordu.

3) Havzadaki demiryollarının birbirine tünellerle bağlanması işini, Ereğli Şirketi, demiryolları mukavelesinin 4.maddesine göre taahhüt etmişti. Oysa, hatırlayalım, Ereğli Şirketi tünel açımı sırasında "İlk hamlede" birkaç zengin maden damarına "tesadüf edince", tünel açımını durdurmuştu. "İtilafname", Ereğli Şirketi'ni bu "pürüz"den kurtarıyor; tünel açımından "sarf-ı nazar edildiği"ni belirtiyordu.

4) Demiryolları gelirinden hükümete verilen yüzde 40 oranındaki pay, yüzde 5'e indiriliyordu.

5) Liman gelirinden hükümete ödenen yüzde 8 oranındaki pay ta-

(*) Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak...'ta verilen bilgiye göre, cumhuriyetin ilanından sonra Ereğli Şirketi'nin ismi, "Ereğli Şirketi Osmaniyesi'nden, "Ereğli Anonim Şirketi"ne çevrilmiştir. Şirketin tam "kimliği" ise şöyledir:

***"Ünvan:** Ereğli Anonim Şirketi Zonguldak Şubesi.*

***Adresi:** Zonguldak Meşrutiyet Mahallesinde, Liman Caddesinde 43 numaralı daire-i mahsusa.*

***Müessese-i Asliye:** Paris'te Lonrdra Sokağında 21 numaralı daire.*

***Merkezi:** İstanbul'da Tophane'de Denizyolları İşletme İdaresi karşısı.." (S–160)*

mamen ortadan kaldırılıyordu. Gerçi "İtilafname"deki kayda göre, "liman hasılatı senevi 750 bin frangı aştığı taktirde" hükümete bir hisse ayrılacaktı. Şu var ki 750 bin frank, azami ölçüler içinde tesbit edilmiş bir rakamdı, liman gelirinin bu rakamı aşması imkansızdı. Böylece, liman gelirinden hükümetin bir istifadesi kalmıyordu.

6) Ereğli Şirketi 1900 başlarında havzadaki "metrük ocaklar"ın işletme imtiyazını, devlet müeseselerine düşük fiyatla kömür satacağı vaadiyle "meccanenen" (bedava) elde etmişti. "İtilafname"de bu "düşük Fiyat", "normal fiyat" şeklinde "tashih" ediliyordu.

7) "Hisse-i Temettü" adı altında " "Hazine-i Hassa"ya ödenen ton başına 5 kuruşluk vergi, 100 paraya indiriliyordu.

8) Hükümetin **toz kömüründen** "meccanen" aldığı yüzde 10 oranındaki pay kaldırılıyordu (66).

Kısaca, Ereğli Şirketi, devlete ödediği esasen gülünç denilebilecek kadar düşük vergilerin tümünden kurtulmuştu. İlginç olan nokta, Ereğli Şirketi'nin öne sürdüğü **ilk** anlaşmazlık maddeleri ile, elde ettiği yeni imtiyazlar arasında direkt bir ilinti olmayışıdır. Buna şaşmalı mıyız? Hayır! "Seylaptan doğan hasar"ı devlete ödetmek isteyecek kertede cüretkar bir tavır takınabilen Fransız sermayedarları için aslolan, elde edecekleri yeni imtiyazların kendisiydi:

Talep yolları ve şekilleri ikincil bir meseleydi.

VII– ÇARLIK SERMAYESİNİN HAVZAYA SIZMA GİRİŞİMİ

"Ereğli havzasının muhtelif ecnebi sermayeleri tarafından istismar olunan (sömürülen) bakir servetine- demektedir A.Naim-, Çarlık Rusya da bigane (Kayıtsız) kalmamıştı. Rus Hariciye Bankası direktörü Gospedin Lazkaridis ve Raskolisof biraraya gelmişler ve 60 bin lira sermaye ile 'Maden Osmanlı Anonim Şirketi' ismini alan bir kupmanya kurmuşlardı.

"Ruslar, kömür havzasına girerken rakip sermayelerin takip ettikleri aynı yoldan yürümek istemişlerdi: Havzadaki münferit madenciler fakru zaruret içinde bocalıyordu. Bu şerait altında çok zengin maden damarlarını ihtiva eden ocakları cüz-i birer bedel mukabilinde ele geçirmek mümkün oluyordu."

"Ruslar ilk hamlede' Çaydamar' ve 'Karıncakdere' mevkilerinde üç ocak satın almışlardı." (67).

Şu varki, Çarlık sermayesinin büyük yabancı sermaye gurupların izinde havzaya bu Kör-topal sızma girişimi, birinci yeniden pay-

laşım savaşının patlak vermesi ve Rusya'da Büyük Ekim devriminin gerçekleştirilmesiyle yarıda kalmıştır.

VIII– ALMANYA'NIN HEGAMONYASI: "HARB KÖMÜR MERKEZİ"

İttihat ve Terakki hükümeti, Alman emparyalizmine tabi olarak Birinci Dünya Savaşına girince, Zonguldak havzasında derhal Alman nüfuz ve etkisi başgöstermiştir. O kadar ki havzanın yönetimi Alman Erkan-i Harbiyesine bırakılmış ve havzaya **"Harb Kömür Merkezi"** adı altında bir askeri komisyon yerleşmiştir. Bir Alman miralayının komutası altındaki bu komisyon, kömür üretim ve nakliyatını denetimi altına almıştır. Diğer yandan Alman Ordusunda " İttihat Zabiti olarak hizmet eden birçok Alman araziyat ve iktisat alimleri havzaya gelmişler ve Ereğli havzasını Almanya'nın müstemleke politkası için etüd etmişler (dir)" (68).

Bu devrede havzadaki Alman sermayesi veya Hügo Stinnes gurubu derhal yeni yatırımlara girişmiş ve İlkten Türk Erkan-i Harbiyesi'nin de 100 bin liralık katkısıyla Kozlu-Zonguldak arasında bir havai hat inşa ettirmiştir. Böylece Hügo Stinnes gurubunun Kozlu'daki ocaklarından üretilen kömür, Zonguldak limanına kolaylıkla ve süratle nakledilmeye başlanmıştır. A. Naim, bu noktada, emperyalist talanın evrensel yasalarını biriki cümle içerisinde somutlaştırıveren çok dikkate değer (ve çok doğru) bir değerlendirme yapıyor: " Hügo stinnes'in -diyor-, Kozlu'yu havai bir hatla Zonguldak limanına bağlamak istemesindeki maksat ; evvla limanı, sonra da şimendiferleri ele geçirmek suretiyle Fransız sermayesinin nüfuzunu yıkmak ve yerine Alman sermayesinin otoritesini kurmaktı" (69).

Olmamıştır bu. Savaşın Almanya ve müttefiklerinin aleyhihe sonuçlanmasıyla birlikte, havzadaki Alman sermayesi de çekilmek zorunda kalmış; Hügo stinnes, elinde bulunan ockların işletme imtiyazını, **"societe Commercial d' Orient"** adı altında toplanan bir gurup italyan sermayedarına devretmiştir. (70). Daha sonraları **"Türk Kömür Madenleri Anonim Şirketi"** ismini alan bu italyan kumpanyası 1940 yılına kadar havzadaki faaliyetini sürdürmüştür.

IX- SİYASİ KOLONİLER VE HAVZANIN FRANSIZLAR TARAFINDAN İŞGALİ

Yenilgiyi izleyen "mütareke" döneminde Osmanlı Devletinin siyasi nüfuzu Zonguldak havzasında da büsbütün erimiş, yokolmuştur. Bu devrede havzada Fransız ve İtalyanlardan sonra Rumlar da ko-

lonileşmişlerdir. Zonguldak ve çevresi siyasi nüfuz bölgelerine ayrılmış; Rum "Pontüs" kolonisi, havzadaki "Rombaki" ve "69 Numaralı Boyacıoğlu Ocağının sahipleri olan Dr. Dünyas ve Boyacıoğlu Hacı Anesti'nin kışkırtmasıyla taşkınlıklara girişmişlerdir... (*)

Bu arada Fransız hükümeti, hem sermayesini garantiye almak, hem Karadenizdeki donanmasının yakıt ikmalini sağlamak ve hemde özellikle Düzce ve Bolu'da patlak veren halk direnişinin deniz ikmal yollarını kesmek amacıyla 8 Mart 1919 tarihinde Zonguldak'ı işgal ettirmiştir. Fransız işgal kuvvetleri ilkten; "Yayla" , "Rüzgarlımeşe" ve "İkinci makas" kesimlerini ele geçirmişler; tam bir ikmal limanı özelliği taşıyan Zonguldak limanının giriş ve çıkışını kontrol altına almışlar; diğer önemli stratejik noktalar olan Kozlu, Kilimli ve Kapuz sahillerine kuvvet yığmışlardır. İşgal erkanının yerleştiği " Fransız Mahallesi" (Fener Mahallesi) "yasak bölge" ilan edilmiştir (71)

Fransız işgal kuvvetleri 8 Haziran 1920'de, ikmal Ve irtibat özelliğini dikkate alarak Ereğli'nin **"Baba burnu"** mevkiine de asker çıkartmışlardır. İşgal kuvvetleri sahilin üç kilometrelik bir kısmını telörgü ile çevirerek içine Fransız bayrağı dikmişlerdir.

Diğer yandan, Zonguldak kesiminde, Fransız ordusunda görevli Cezayir Ve Senegalli sömürge askerlerinden kurulu baskın gurupları, Zaman zaman şehre saldırarak halkı sindirmeye Ve yağmaya girişmişlerdir. (72).

X– DİRENİŞ

A) Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri

Zonguldak Ve Ereğli'deki Fransız işgallerine karşı girişilen halk direnişlerini anlatmadan önce, yöredeki kurtuluş ruhunun nasıl canlandırılıp örgütlendiği konusuna kısaca da olsa değineceğiz.

Zonguldak ve Çevresinde de kurtuluş mücadelesi siyasi ve askeri olmak üzere iki koldan yürütülmüştür. Bir yandan direnişin siyasal örgütü olan **Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri** kurulurken, öte yandan da **Kuvai Milliyenin** örgütlenmesine geçilmiştir.

Şimdi bunları kısaca görelim:

(*) Tahir Karaoğuz şöyle diyor: "Şu veya bu rengi taşıyan devletler, Şanghay'da olduğu gibi Havza'da yer yer nüfuz mıntıkaları, koloniler kurmuşlardır. Bu yetmiyormuş gibi o ana kadar bağrımızda barındırdığımız ekalliyet unsurlarının bile nüfuz mıntıkaları tebarüz etmişti." 21 Haziran Zonguldak'ın Milli İdare'ye kavuştuğu günün 15'nci Yıldönümü, Zonguldak Halkevi Yayını, Karaelmas Basımevi 1937, S. 8.

1) Zonguldak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Zonguldak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, **emekli yüzbaşı Ethem Beyin** başkanlığında kurulmuştur.Öteki üyeler; Dr. Nihat, Ali Rıza (Orman Fen memuru) ve Hüseyin Bey (Dava Vekili)'dir. Cemiyetin kuruluş tarihi 28 Ekim 1919'dur.

Cemiyetin Başkanlığını bir süre sonra **Müftü İbrahim Efendi** üstlenmiştir.

22.3. 1921 tarihinde "TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" gönderilen bir telgraftan anlaşıldığına göra, bu tarihlerde Zonguldak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yönetim kuruluşu kişilerden meydana geliyordu:

Müftü İbrahim Efendi (Başkan) , Alizade Ali, Hacı Bekirzade Fevzi, Belediye Başkanı İbrahim, İktisat Müfettişi Bedri, Mamurat-ül Aziz Jandarma Alayı'ndan emekli Ethem Ve Orman Muamelat Memuru İhsan.

2) Bartın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Bartın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti **Samancıoğlu Galip Bey**'in başkanlığını yaptığı İlim Ve **İrfan Derneği**'nin bünyesinden doğmuştur. Öteki üyeliklerini; Av. Hasan Bey (2.Başkan), Dr. Cevdet Bey (üye), Komisyoncu Şükrü Efendi (üye) ile tüccardan Ünyelizade Kazım Efendi'nin (Veznedar) yaptığı İlim ve İrfan Derneği, Bartın'lı gençleri Müdafaa-i Hukuk düşüncesiyle tanıştırmış, gençleri bilinçlendirmeye başlamıştır.

Bu çalışmalara Belediye Başkanı Ziya,Müftü Rifat Efendi Ve "Rum Reisi Ruhanisi" Gavril Efendi de destek vermiştir.

Bartın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 15 Ekim 1919'da resmen kurulmuştur. Cemiyetin bilinen ilk yönetim kurulu şöyledir:

Yusuf Ziya Bey (Başkan), Karakaşoğlu Rahmi Bey, Yirmibeşoğlu Hasan Bey, Müftü Hacı Rifat Efendi. Hacı Arif Kaptan, Samancıoğlu Hüseyin Efendi, Paşa Mehmetoğlu Mustafa Bey, Fırıncıoğlu İbrahim Fuad Bey, incealemdarzade Halil Bey ve Hacıbalıkzade Hacı Mehmet Efendi.

Cemiyet, 18 Ocak 1920'de, " Bartın Müdafaa-i Hukuk Heyeti" adını almıştır.

Heyet, bir süre Kaymakam Durmuş Bey'in kuvai milliye aleyhine tutumu yüzünden sıkıntı içinde çalışmış, ancak daha sonra yöredeki milis kuvvetlerinin komutanı Yzb. Cevat Rıfat (Atılhan) Bey tarafından bu kişinin gönevinden alınması ve yerine Kuvayı Milliye yanlısı Hüsnü Bey'in atanması ile rahatlamıştır.

3) Devrek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Devrek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Zonguldak ve çevresindeki ilk siyasal direniş örgütlerinden birisidir. Devrek'teki milli mücadele akımı, daha Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak bastığı günlerde, Cemal Bey İle Devrek müftüsü ve Kadısı Abdullah Sabri Efendi'nin önderliğinde başlamıştır. İlkten gizli yürütülen çalışmalar, giderek meydan mitingleri şeklinde geniş kitleleri kucaklamıştır.

Devrek Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kesin kuruluş tarihi ile ilk yöneticileri belli değildir. **Doç.Dr. Ali Sarıkoyuncu**' nun saptayabildiği Müdafaa-i Hukukçular şunlardır:

Müftü Abdullah Sabri Efendi. (Daha sonra Milletvekili Olmuştur), Müftü Tahir Efendi, Selemenoğlu Hacı Süleyman Efendi, Kavakzade Hacı Emin Ağa, Mekikzade Hacı Mehmet Efendi, Kitapsız İsmail Efendi, Nahiye Müdürü Kadir Cemali, Yeşilbaş Hacı Osman Efendi, Mumyakmaz Hacı Osman Efendi, Dangaz İbrahim Efendi, Hacı Abdullah Efendi.

"Devrek, Milli Mücadele esnasında Bolu- Gerede ile, Bartın- Zonguldak ve Ereğli arasında Kuva-yi Milliye lehine bir tampon bölge görevini üstenmiştir. 1. Düzce isyanının Bolu - Gerede'den sonra Safranbolu'ya sıçradığı hatırlanırsa, Devrek'in Milli Mücadele için önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Muhtemelen halkının Milli Mücadele'ye verdiği tam destek sebebiyle Devrek; yöredeki Kuva-yı Milliye faaliyetlerinde karargah görevide yapmıştır." (*)

4- Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Rüşdiye öğretmenlerinden Nimet Bey (Nimet Hoca) önderliğinde kurulmuştur. Ancak, Cemiyetin Başkanlığına Belediye Reisi Akmanoğlu Raşit Bey getirilmiştir. Cemiyetin öteki üyeleri şunlardır: Nimet Efendi (Nimet Hoca) Cöbekoğlu Hakkı, Evvelzaman Hakkı, Hüseyin Ustaoğlu Nazif, Hacı Eyüb, Hacı Eşref, Cıbıroğlu Hacı Musa, Halil Ağa, Sarmısakcıoğlu Nazif, Haliloğlu Ali Rıza ve Karamahmut oğlu Mehmet

Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin tam kuruluş tarihi belli değildir. Muhtemelen 1919 yılı Ekim'inde kurulmuştur.

5-Safranbolu, Çaycuma, Alaplı, Kurucaşile, vb. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri

Zonguldak ve yöresinde 1919 Ekim'i ile 1920 başlarında kurulan diğer Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri şunlardır:

(*) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Doç. Dr. Ali Sarıkoyuncu, ***Zonguldak ve Çevresindeki Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları,*** *Demokrat Gazetesi, 18 Ocak 1993 vd.*

Safranbolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti: Dr. Ali yaver başkanlığında Kilercioğlu Rıfat, Ayıntapoğlu Mustafa, Eczacı Hiydayet, Binbaşoğlu Refik, Değirmencioğlu Mehmet, Avukat Osman, Yürekli oğlu Hasan Fehmi, Cebecioğlu İsmail Bey' ve Efendiler tarafından kurulmuştur.

Cemiyetin Çaycuma'daki örgütlenmesine Tahir Bey, Amasra'daki örgütlenmesine Nuri Bey, Kurucaşile'deki örgütlenmesine Nişanzade Hüseyin Efendi önderlik etmiştir.

Ulus, Eflani ve Alaplı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kuruluşlarına ilişkin ayrıntılı bir bilgi yoktur.

B-Kuvayı milliye teşkilatları

1919 yılının 8 Mart'ındaki Fransız işgalinden önce Zonguldak'ta asayiş diye birşey kalmamıştı. Asayişi bir avuç jandarma ile mevcudu 37 subay ve 150 ere düşmüş ve sadece 46 binek hayvanına sahip bir alay sağlamaya çalışıyordu. Eşkiyalar dağları tutmuş, kömür işçilerinin yollarını kesip soyuyordu. Bu yüzden ocaklada çalışan işçi sayısında azalma olmuştu. Halk kitleleri çaresizdi; Zonguldak'ta tam bir keşmekeş hüküm sürüyordu.

Fransız işgali bunun üzerine tuz-biber ekmiş, halk kitleleri yer yer paniğe kapılmıştı. Büyük çoğunluk can ve mal derdindeydi.

Milli Kuruluş mücadelesinin Batı Karadeniz'de de silahlı güce kavuşturulması fikri, Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşaların Yzb. Cevat Rıfat'ı bu iş için görevlendirmesiyle somut bir zemine oturmuştur. Yüzbaşı Cevat Rıfat göreve **"Bartın ve Havalisi Kuvayı Milliye Komutanı"** ünvanıyla başlamıştır. Cevat Rıfat, Kasamonu'daki piyade taburlarından bir kısım eratı almış, bunlara cezaevlerinden aldığı eratı da eklemiştir. Bunların sayısı 100 civarındadır.

Yöredeki İlk Kuvayı Milliye teşkilatı bu şekilde meydana gelmiştir.

Bu kuvvete giderek İpsiz Recep ve Devrekli Muharrem Çeteleri ile Bedri Emin, Binbaşı Ethem, Bahriye binbaşısı Murat ve Sabri Beyler ile sürmeneli Rıfat Kaptan'ın komutasındaki bu kuvvetler de katılmıştır. Kısmen "düzenli" sayılabilecek bu kuvvetlerin toplamı 2500 civarındaydı. (*)

Bu devrede, Zonguldak ve çevresinde üç gurup görülüyordu: 1- Mustafa Kemalciler Gurubu, 2- Çeteciler Gurubu, 3- İstanbul Hükümeti Memurları Gurubu. (73). Fransız işgaline tanık olan Zonguldak'ın yaşlılarıyla yaptığımız konuşmalar sırasında ilk gurubun fizik gücünü

(*) Doç. Dr. Ali Sarıkoyuncu, aynı çalışma.

daha işçi ve köylüler ile aydınların oluşturduğunu öğrendik. Genel olarak sabıkalılardan, asker kaçaklarından vb. oluşan Çeteciler gurubu da direnişe katılmış ve akif rol oynamıştır. İstanbul Hükümeti Memurları Gurubu,bir süre karşı bir tutum içinde gözükmüş, ancak Kuvayi Milliye'nin Anadolu'daki faaliyetlerden olumlu haberler gelmeye başlayınca bu gurup da diğer guruplarla birleşerek limana giren gemilerle veya sahil şeridinin çeşitli noktalarına yaklaşan takalarla gizlice getirilen cephane ve silahların "Acılık" mevkiindeki "karakol" aracılığı ile Anadolu'nun iç kesimlerine taşınmasına yardımcı olmuşlardır.(74).

Ereğli'deki Fransız işgali, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin önderliğindeki milis kuvvetlerinin direnmesi üzerine on gün sürebilmiştir. Fransızlar, bir yıl sonra Zonguldak'taki fiili işgali 21 Haziranda kaldırmak zorunda kalmışlardır. Fransız işgali 2 yıl 3 ay 12 gün sürmüştür.

Doç. Dr. Sarıkoyuncu'ya göre, Ereğli'deki direnişte Karamahmutzade Mehmet, Saraç Tahsin, Tevfik Mete, Malumcuzade Galip, Halil Mazlumcuzade (Dikren) ve Gümrükçü Abdulkadir Beyler ile Kolsuz Ahmet Ağa büyük yararlıklar göstermişlerdir. Bunlara İhsan Akman (çavuş) da eklenebilir.

Fransızlara ilk kurşunu atan kişi ise Halil Ağa (Dikren)dir.

Ereğli'nin işgalcilerden temizlenmesinde Kefken'de oturan İpsiz Recep ve çetesi ile Devrek'li Muharrem ve Çetesinin de önemli rolleri olmuştur.

C- Alemdar olayı

Yeri gelmişken, Kurtuluş savaşımız sırasında sadece Zonguldak kıyılarında değil, tüm denizlerimizdeki tek deniz çarpışmasının da kısa öyküsünü de burada anlatacağız. Bu çarpışmanın bir başka özelliği de, Kurtuluş Savaşı sırsında verilen tek deniz şerhidinin bu olay sırasında verilmiş olmasıdır..

Alemdar Tahlisiye Gemisi, Kuvayı Milliye ye katılmak üzere, 23 Ocak 1921 Gecesi İstanbul'dan kaçırılmıştır. Gemi, 23 Ocak sabahı Ereğli'ye gelmiş ve başta liman Reisi Nazmi Bey, İpsiz Recep ve Devrekli Muharem Çeteleri ile halk tarafından karşılanmıştır.

Olay Hemen Kastamonu ve Havalisi Komutanı Muhiddin Paşa'ya duyurulmuş, Paşa, geminin Bartın veya Sinop'ta saklanmasını istemiştir.

Alemdar, gerekli ikmali gördükten sonra, İsmail Hakkı Bey (Kaptan) ve Adil Bey (Çarkcıbaşı) ile Ereğli'den alınan 12 personelle 27 Ocak'ta Trabzon'a doğru yola çıkmış, ancak Zonguldak önlerinde bir Fransız hücumbotu tarafından esir alınmıştır.

Gemi geriye döndürülmüş, yeniden Ereğli önlerine gelindiğinde personel isyan ederek tekrar yönetimi ellerine geçirmişler ve limana doğru kaçmaya başlamışlardır. Bu sırada Fransız hücumbotundan açılan ateşle serdümen **Recep Kahya** vurularak ölmüştür. Üç personel de (Ketenciler köyünden Tahir, Ortaköyden Şaban ve İstanbullu Ömer) çeşitli yerlerinden yaralanmışlardır.

Fransızlar da iki ölü ve üç yaralı vermişler: Biri subay dört asker de esir alınmıştır.

Olay büyük gerginliğe yolaçmış, Ereğli'deki hükümet dairesi iç kesimdeki Kocaali köyüne çekilmiş, kent kesiminde milislerden başka kimse bırakılmamıştır.

Bu arada İstanbul'dan gelen Fransız savaş gemileri Alemdar'ı almak istemiş, ancak gemi Kavakdibi mevkiinde baştankara edilip suya batırıldığı için buna imkan bulunamamıştır.

Yeni bir çarpışma gerginliği geçtikten sonra, Alemdar gizlice yüzdürülüp Trabzon'a kaçırılmış ve Kuvayı milliyeye katılmıştır.

Ereğli'liler Alemdar olayı ile gururlanmakta, her yıl Alemdar Kahramanları ile şehit Recep Kahya'yı anmak amacıyla törenler düzenlemektedirler.

BİR DEĞERLENDİRME

Osmanlı toplumunda 1880'lerın başlarından itibaren hızla yoğunlaşan yabancı sermaye hareketi, genel olarak üç alanda; demiryolları ile maden ve tekel maddeleri alanında odaklaşmıştır. Düyun-i Umumiye, Batı'lı kapitalistlerin demiryolları ile maden işletme imtiyazlarını ele geçirmelerinde önemli bir araç rolü oynamıştır.Nitekim, Zonguldak havzasında önemli çaptaki yabncı sermaye hareketi, Düyun-i Umumiye sisteminin yürürlüğe girdiği devrede başgöstermiştir. 1880'lerin sonlarına doğru Fransız emperyalizmi, başta Abdülhamit olmak üzere Osmanlı bürokrasisinin ihanet derecesine varan tutumundan yararlanarak, Zonguldak havzasını eline geçirmişir. Abdülhamit'in Fransız sermayeli " Ereğli şirketi Osmaniyesi'ne verdiği liman ve demiryolu imtiyazları bunun açık birer kanıtıdır.

Havza, 1908-1914 devresinde, esas olarak, Fransız ve Alman emperyalizminin bir rekabet alanı haline gelmiştir. Alman emperyalizminin maden kömürü bölgemizde geniş imtiyazlar elde etmesi, ittihat ve Terakki hükümetinin desteğiyle gerçekleşmiştir.

Birinci yeniden paylaşım savaşı sırasında havzanın denetimi, yine İttihat ve Terakki hükümeti tarafından Almanyaya verilmiş; ancak yenilgiyi izleyen mütareke döneminde Almanya'nın askeri gücü ile birlikte havzadaki sermaye hareketi de son bulmuştur.

Bu devredeki ilgi çekici gelişim; Fransız emperyalizminin, sermayesini korumak amacıyla havzayı işgal etmesi ile, bu olay üzerine yöre halkının bir bakıma **kendiliğinden** örgütlenerek işgale karşı direnmesidir. Bu gelişim; "gizli işgal"in "açık işgal" le daima yan- yana, iç-içe bulunduğu tezi ile; açık işgal şartlarında halk yığınlarının kendiliğinden örgütlenip direnişe geçebileceğini, ancak bunun gizli işgal şartlarında söz konusu olamayacağını ileri süren tezi doğrulaması açısından dikkat çekicidir.

1880'ler -1920'ler devresinde gerek Fransız ve gerekse Alman sermaye gurupları, bu devre arasında değişen hükümetlerin de hoşgörüsü ile, havzada ücretler ve sosyal yatırımlar ile ekonomik yaptırımları asgari düzeyde tutarak, işgücünü ve kömür rezervlerini kelimenin tam anlamıyla talan etmişlerdir.

Yine anılan devrede kapitalist organizasyonunun nisbeten yaygınlaşması, Zonguldak-Ereğli yöresinin toplumsal yapısını da etkilemiş; yöresel yapının 1860'larda iyice gözlenen deforme gelişim ve değişimi bu devrede hız kazanmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

I– İLK İŞ YASASI

Birinci dünya savaşı ile mütareke devresindeki karışıklıklar ve nihayet havzanın fransızlar tarafından işgali, kömür üretimini doğal olarak olumsuz yönde etkilemiş; havzadan üretilen kömür miktarı , aşağıdaki tablo'da görülebileceği gibi, savaş yıllarında hızla düşmüş ve giderek yıl yıl önemli dalgalanmalar göstermeye başlamıştır:

Tablo: 4– Havzadan Üretilen Kömür Miktarı

YIL	Üretilen Kömür/Ton
1905	622.165
1910	764.397
1915	420.326
1916	208.202
1917	158.203
1918	186.056
1919	390.901

(Kaynak : Cumhuriyetin On Yılında..., S. 172)

Kuvayi Milliyeciler, TBMM'nin açılışını (23 Nisan 1920) izleyen hükümetleşme devresinin (başlangıç: 2 Mayıs 1920) ilk aylarında, stratejik önemini dikkate alarak, Zonguldak havzasını bir "Taht-i rabt"a almak üzere harekete geçmişlerdir. Bu devrede, (belirtmiştik), kömürün satışı tamamen serbest bırakılmış, ocaklarda çalışan işçilerin askerlikleri ertelenmiş (81) ve bir "amele kanunu" çıkarılması için ilk girişimde bulunulmuştur: Umuru iktisadiye Vekili Mahmut Celal (Bayar) Bey, 16 Ağustos 1336 (1920) tarihinde Ereğli Maden Müdüriyeti'ne, veya ikinci meşrutiyet'ten sonraki asıl adıyle Ereğli Havza-i Fahmiyye Müdürlüğü'ne, " dakika tehiri gayr-i caizdir" kaydıyla bir telgraf çekerek TBMM'nin maden işçileri için bir kanun hazırlamakta olduğunu, işçi-işveren ilişkileri hakkında bilgi verilmesini istemiştir.

Ereğli Havza-i Fahmiyye Müdürü Hüseyin Fehmi (İmer) Bey, Celal Bey'in bu telgrafı üzerine gerekli bilgiyi derleyerek göndermiş ve 14 Eylül 1336 (1920) tarihinde " gayet müstaceldir" kaydıyla çektiği bir telgrafla " malûmatın postada olduğu"nu bildirmiştir.

İlginç olan, 1920 yılının Ağustos ve Eylül aylarındaki bu " aciliyet" gösterilerine rağmen, **"Ereğli Havza-i Falmiyyesindeki Maden Ocaklarında Çalışan Amelenin Hukuk-i Mütekabilelerinin Temini Hak-**

kında kanun", kısa adıyla, **"Havza-i Fahmiyye Amele Kanunu",** bir yıl sonra, 10 Eylül 1337 (1921)'de ancak çıkarılabilmiştir (*)

1940'larda, "Milli Korunma Mahmekesi" savcı yardımcılığı görevinde bulunan tanınmış hikayecilerimizden **Ümran Nazif Yiğiter**'in verdiği bilgiye göre; kanunun çıkışını geciktiren ilk pürüz kanun teklifinin "esbab-i mucibe"sinin (gerekcesinin) "serlevhasının" (başlığının) tesbitinde kendisini göstermiştir! "İktisat Encümeni" 22 Teşrinisani 1336 (22 Aralık 1920)' tarihli kanun teklifini esasitibariyle uygun görmüş, ancak "Heyet-i Vekile'nin esbab-i mucibe mazbatası" gereğince, yanlış anlamaları peşinen önlemek için, "esbab-ı mucibenin başlığına, **Zonguldak Havza-i Fahmiyye**" sözlerini eklemiştir. Ancak, bu başlık, kömür havzası" Ereğli Havza-i Fahmiyyesi denilmekle maruf bulunduğundan", daha sonra, yukarıda belirtilen şekilde "tashih" edilmiştir. (82).

10 Eylül 1337 (1921) tarihinde yürürlüğe giren 15 maddelik Havza-i Fahmiyye Amele Kanunu ile maden işçilerine tanınan haklar esas itibariyle şunlardı.

●18 yaşından "dûn" (aşağı)olanların maden ocaklarında çalaştırılmaları ile angarya yöntemleri yasaklanıyordu. (Madde : 2)

● Yardım ve Biriktirme Sandıkları'nın kurulması öngörülüyordu. (madde : 4)

● İşçilerin " meccannen" tedavileri sağlanıyordu. (Madde : 6)

● Kazalarda ölen, sakat kalan işçilere tazminat verilmesi şart koşuluyordu. (madde : 7).

● Çalışma süresi 8 saat olarak tesbit ediliyordu. (Madde : 8)

● Yövmiyelere belirli bir taban tayin ediliyordu. (Madde :11) v.b..

TBMM,Amele Kanunu'nu kabûl ve ilan ettiği gün maden işçileri şenlikler düzenlemiştir. Milli Hükümet'e teşekkür telgrafları yağmaktadır... İşçilerin gösterdiği coşku öylesine büyüktür ki, İktisat vekili Celal Bey, " muhterem ameleye" iletilmek üzere " Zonguldak Amele Müfettişliğine" cevabi bir teşekkür telgrafı çekmiştir

Diğer yandan Amele Kanunu'nun kabulü, o sıralar Maden Müdürlüğüne yeni atanan İzmir mebusu Mustafa Rahmi'nin; ".. Memleket ve millet beş-on şahsi mütegalibin kazancı ile değil, bilhassa bu fakir amelenin servet ve saadetile yükselecektir.." gibi duygusal, popülist

*(*) Zonguldak kömür işçileri için çıkarılan bu ilk iş yasasında, bir emekçi dostu olan Bolu mebusu **Tunalı Hilmi**'nin büyük rolü ve emeği vardır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Sadi Borak, **Birinci Mecliste Madenler,** Cumhuriyet Gazetesi, 26.4.1978 vd.*

cümlelerinin yeraldığı bir genelgesiyle "Maden Mevkii Memurluklarına" resmen duyurulmuş ve işçilere haklarının anlatılması istenmiştir.

Şu varki bütün bu tebrik- teşekkürler, şenlikler, vb.heyecan gösterileri, kısa bir süre içinde yerini derin bir sessizliğe, " sükut-i hayal"e terketmiştir. Çünkü kanunun uygulamasında bir sürü engel ortaya çıkmıştır. Ümran Nazif Yiğiter'in verdiği bilgiye göre; ilkten, kanunun uygulanmasında bazı hukuki "boşluklar" doğmuştur. Örneğin temyiz 3. Hukuk dairesi, bir itiraz üzerine, (anılan) 151 sayılı kanunun **Diğer madenlerde** çalışan işçileri de kapsaması gerektiği şeklinde bir karar almıştır. Ancak bu karara temyiz 1. Ceza dairesi itiraz etmiş ve aksi yönde bir karar almıştır. Böylece bir "İçtihat ihtilafı" doğmuştur. Bunun üzerine, Yüksek Temyiz Mahkemesi Tevhid-i İçtihat Heyeti, 4.12.1929 tarih ve 15/1 sayılı kararı ile kanunun sadece Zonguldak maden işçilerini kapsadığını kesin hükme bağlamıştır.

Ancak, problem yine de çözülememiştir. Bu defa da kanunun özellikle (kazalarla ilgili) 7. maddesinin ocak - içi ve ocak dışı işçileriyle, Zonguldak limanı ve demiryollarında çalışan diğer işçileri kapsayıp kapsamadığı tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışma uzun yıllar, havzanın tam devletleştirildiği 1940 başlarına kadar sürmüştür. (83).

Denilebilir ki Havza-i Fahmiyye Amele Kanunu, tıpkı Dilaver Paşa Nizamnamesi gibi, daha çok kağıt üzerinde kalmış, bütünüyle uygulama alanına sokulamamıştır.

II- 1908-1923 YILLARI ARASINDA MADEN İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA ŞARTLARI

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra ittihat ve terakki hükümetinin Zonguldak havzasında bazı "ıslahat" hareketlerine giriştiğini, ancak işçi meselesi ile ayrıca ilgilenmediğini söylemiştik. O kadar ki 1908'ler ile 1920'ler arasında maden işçilerinin çalışma şartlarında Bahriye Nezareti dönemine kıyasla pek bir değişiklik olmamıştır. Havza-i Fahmiyye Amele Kanunu'nun 2. maddesinden anlaşıldığına göre havzada angarya yöntemleri **bile** 1908'den sonra da varlığını korumuştur.

Maden işçilerinin bu perişan durumunu, 1923 yılının ortalarına doğru Bolu mebusu **Cevat Abbas'**la birlikte Zonguldak'a incelemelerde bulunmaya gelen yazar **Aka Gündüz** şöyle anlatmaktadır:

".. Bu kısımdan say kısmına geçiniz, orada da aynı feci vaziyete tesadüf edeceksiniz. İşte Cevat Bey, bir amele barakasında işçilerle konuşuyor:

– Merhaba, nerelisiniz?

– Merhaba, Hepimiz Dadaylıyız.

– Burada daimi mi çalışırsınız.?

– Hayır biz hem çiftçiyiz, hem amele...

Avuç içi kadar loş mahalde sıralanan altı tane tahta kereveti göstererek:

– Bu kuru yerde mi yatarsınız?

Genç Dadaylı tereddütte, içtinaba lüzum görmeyerek yüksek bir sesle ve eyice titreyen bir ifade ile:

– Ne isterseniz beyim, dedi. Altmış kuruşa kaba döşekte yatacak değiliz ya, elbette burada yatacağız. Altmış kuruş yövmiye ile şu olur.

Parmağı ile gösterdiği köşede saçta pişmek üzere hazırlanmış mısır bulaması duruyordu.

Kapının önünde güleç yüzlü bir Daday çocuğuna rastgeldik. Koltuğu altında bir somun ekmek vardı. Yine Cevat Bey konuştu:

– Bu kaç dirhem gelir, tam okka mı?

– Hayır , 325 dirhem.

– Kaça aldın?

– Yirmi kuruşa

Arkadan ben soruşturdum:

– Daha ucuz alması mümkün değil mi?

Genç, kinayeli ve acı bir tebessümle cevap verdi.

– Ucuza çalışmıyoruz ki ucuz alalım.

– Altmış kuruş bahalı mı sanki?

– Biz kuruş bahasına çalışmıyoruz ki.

– Ya ne bahasına çalışıyorsunuz?

Genç hissettim ki boşta kalan yumruğunu göstermeden sıktı ve beni baştan başa süzerek:

– Can bahasına çalışıyoruz, dedi. İlahiri...(84).

Aka Gündüz'ün belirttiği bu gerçeği, 1976 yılının kış aylarında, Ereğli'nin çeşitli köylerinde, yaşlı maden işçileriyle yaptığımız konuşmalarda daha da berraklaştırma imkanı bulduk. Okura aşağıda bu konuşmalardan parçalar sunuyoruz (*):

–Madenci arkadaş bize kendini tanıtırmısın?

–Osman Öztürk.

–Kaç yaşındasın?

–74.

–İlk defa ne zaman girdin ocağa?

(*) Bu konuşmalar, kendisi de bir köy çocuğu olan Kdz. Ereğli Endüstri Meslek Lisesi öğrencilerinden Mehmet Öztürk tarafından A. Kocali ismindeki dağ köyünde yapıldı.

1919 yılında.. 18-19 yaşlarında vardım.

–Ne iş yapardın ocakta?

–Küfeciydim. Ocağa kendi isteğimle girdim. Yoksulluktan. İlkten Çamlı ocağında çalıştım, tüccar elinde... Ocağa yayan giderdik. Yedi-sekiz saat yürürdük. Kumanyamızı birlikte götürürdük; mısır ekmeği, tarhana, bulgur falan...

–Kaç saat çalışırdınız?

–On iki... Biz kazılan kömürü küfelerle arabalara çekerdik. Kömürleri arabacılar çıkarırdı bacaağzına ... Bacaağzında bir "Pulcu " olurdu, çıkarılan arabalar için Pul verirdi. Bir arabaya bir pul... Hesabı ona göre yaparlardı.

–İş elbisesi yatacak yer falan verilirmiydi.?

–Yok. Üstümüzde ne varsa öyle girerdik ocağa.

–Kazalarda tazminat?

–Yok. Kanunda var derlerdi ama ölenin yakınlarına, sakatlananlara birşey verilmezdi. Ben bilmiyorum. "

.....

Madenci arkadaş, bize kendini tanıtırmısın?

–İzzet Akman.

–Kaç yaşındasın ?

–68.

–ilk defa ne zaman girdin ocağa?

–1923 yılında.. 15-16 yaşlarında vardım.

–Nasıldı çalışma şartlarınız?

–Ben italyanların ocaklarında çalıştım. Kandili'de...60-90 kuruş yövmiye alırdık. Ocağa yayan giderdik. Kumanyamızı bir torbaya koyar sırtımızda taşırdık. Kış aylarında ocağa gidip gelmesi çok zahmetli olurdu. Donup ölenlere rastlanırdı. Ocağa vardığımızda, ocak çavuşlarına tavuk, yumurta falan verirdik, yahut biraz para..Bunlar verilmeyince işe girilemezdi. Amele barakaları vardı ama, çok pisti; bitpire kum gibi kaynardı...

III – 1923 GREVLERİ

Bu kötü, ağır çalışma şartları Cumhuriyetin ilan edildiği yıl havza tarihinde o döneme kadar görülen en önemli işçi direnişlerinin patlak vermesine yolaçmıştır. 1923 yılının Temmuz ayı içinde peşpeşe üç işçi direnişinin meydana geldiğini görüyoruz. İlk direniş, Ereğli Şirketni'nin "Asma" ocağında çalışan işçilerden gelmektedir. "Zonguldak" gazetesinin 9 Temmuz 1339 (1923) tarihli sayısında, "Sanayi ve Me-

sai Müdür-i Umumisi Nizamettin Ali Bey'le Mülakat" (*) başlığı altında Asma grevi ile ilgili olarak şu bilgi verilmektedir:

"İki gün evvel Asma'da bir grev ilan edilmiş olduğunu haber aldık. Grevin menşei, sureti cereyanı ve neticesi hakkında biraz malumat lütfeder misiniz?"

" Grev havzada ilk olarak vuku buluyor. Evvelce birkaç tatil-i eşgal olmuştu. Fakat bunlara grev denemezdi. Yapılan tahkikata göre grevin menşei, yevmiye ve ceza meseleleridir. İşçinin iddiasına nazaran yevmiyeler 'araba kesenesi' suret ile icra edilmektedir. Halbuki kanunda asgari ücret mevcuttur. Ve bu ücretler tesbit edilmiştir. Ancak, Şirket yanlız kendi memurları vasıtasile araba adedini tesbit etmektedir. Amelenin iddiası, bu tesbitlerde kendisinin dahi sahib-i rey olmasıdır. Cezaya gelince, işçi fuzuli birtakım cezaların tahammül hükmüne girmiş olduğunu beyan etmektedir. Bu iki nokta tetkik edildi. İşçinin hakkı ve menfaii temin kılındı. Greve nihayet verilmiştir." (85).

Asma işçisinin grev yapmasına yolaçan "araba kesenesi" meselesinin ne olduğunun daha iyi anlaşılabilmesi için Etem Çavuş'un, anılarında, bu konuya ilişkin söylediklerini aşağıda alıyoruz:

"..Şirket, bir müddet sonra, 'Kesenecilik' veya ' Götürücülük'diye bir usül ortaya attı. Bu usülü çıkarına uygun bulan Şirket İşçiye dedi ki: Verdiğim işi yap bitir ve gündeliğini hak et!

"Verilen iş, bir işçinin normal bir işgününde verilebileceğinin çok üstünde hesap ediliyordu.Mesela kaya gibi sert bir kömür damarına çalışan üç kişilik ekibe; 'Bugün 20 araba vereceksiniz' deniliyordu. Halbuki o damardan üç kişinin bir günde 20 araba vermesi imkansızdı. Buna rağmen işçi canını dişine takıyor; ne yapıp ediyor, yövmiyeyi makaslatmıyordu!.. Makaslatmıyordu ama, aşırı çalışmaktan işgücü kısa müddet içinde tükeniyor, çoğu hasta ve yarı,deli bir durumda ocağı terkediyordu. İşe talep fazla olduğu için işçinin kısa bir müddet çalışıp iş görmez hale gelmesi kumpanyanın hoşuna gidiyordu. Zira açılan boşluklara durmadan yeni işçi geliyor, yani taze işgücü akını oluyordu.

"İşçi bu arada, 'hile' yapmasını da öğrenmişti. Ama nasıl hile!.. Verilen işi zamanında çıkaramayanlar, bu defa çok tehlikeli yerlerden kömür çıkarmağa başlamışlardı. Kârdan başka birşey düşünmeyen Şirket'in bile kömür alınmasına müsaade etmediği yerlerden gizlice kö-

*(*) Şefik Hüsnü Deymer'in, Aydınlık'ın Mayıs 1340 (1924) tarihli sayısında yayınlanan **"İşçi Sınıfı Cumhuriyet Hakkında Ne Düşünüyor"** başlıklı yazısında verdiği bilgiye göre, Nizamettin Ali Bey, grevler sırasında işçilere yardım ettiği gerekçesiyle daha sonra işinden uzaklaştırılmıştır. (Seçme Yazılar, S–215).*

mür kazılıyor, gündelikler 'hak' edilmeğe çalışılıyordu... Gitgide Şirket, işine öyle geldiği için buna göz yumdu. Ve çoğu zaman karşılığını canları ile ödeyen işçiler, bu defa Şirket'in emriyle tehlikeli yerlerden kömür çıkarmağa başladılar" (*).

Asma işçileri ilk grevden beş gün sonra tekrak direnişe geçmişlerdir. İkinci grevin sebebi; oniki saat süren ilk grevin işçi ücretlerinden kesilmesidir. A.Naim'in verdiği bilgiye göre; "hükümet bu grevin tatil-i eşgal kanununa tevkifan halledileceğini işçilere tebliğ etmiş ve Şirket de tenzil olunan ücretlerin tashihen ita edileceğini vadeyleyerek" işçilerin ocaklara girmelerini sağlamışlardır. İkinci grev 24 saat sürmüştür (86).

A. Naim, "bütün bu karışık hadiselere rağmen -demektedir-, alakadarlar işçinin kanuni haklarını esirgemekte inatla ısrar ediyorlar veya sürüncemede bırakıyorlardı. İşte bu suretle de Ereğli havzasında üçüncü bir tatil-i eşgal hadisesi daha vücuda geldi; bütün işçiler aynı günde işlerini terkettiler" (87).

"Zonguldak" gazetesinin 6 Ağustos 1339 (1923) tarihli sayısında bu üçüncü büyük direniş şöye haber verilmektedir:

"Son onbeş gün zarfında kömür havzamızda üçüncü terk-i eşgal hadisesisi vuku bulmuştur. İşbu üçüncü terk-i eşgal şimendifer işçileri tarafından vaki olmuştur.

"İşçilerin talepleri beş maddede telhis olunabilir (özetlenebilir):

"1- Amele Kanunu'nun 11. maddesi mucibince tayin ve tesbit edilen haddi asgari ücretin itası (ödenmesi).

"2- Amele Kanunu'nun 8.maddesi mucibince sekiz saat mesainin kabül ve tatbiki ve aynı maddeye nazaran saat-i mesai haricindeki mesai için iki kat ücret itası.

"3- İktisat Vekaleti'nin tamim-i ahiri mucibince (eski genelgesi gereğince) işçilerle şirket arasında vaktile tesbit edildiği veçhile her işçiye haftada bir gün tatil yaptırılması.

"4- Maden Nizamnamesi'nin 71.maddesi mucibince havzada istihdamı memnu (yasak) olan ecnebilerin men'i istihdamı.

"5- Metalibi sabıkanın (geçmişteki isteklerin) şirkete iblağına delalet ettiği cihetle işten ihraç olunan Emin Ef.'nin kemaken istihdamı (yeniden işe alınması).

*(*) Bu ilkel sömürü yöntemi, kömür ocaklannda, **bugün de**, "sarma usulü" adı altında sürdürülüyor. Bu yüzden 8 saatlik mesai **bugün de** kağıt üzerinde kalıyor. Zonguldak ocak işçilerinin halen en fazla yakındıklan mesele, hiçbir ek ücret ödenmeden 8 saatten fazla çalıştırılmaları meselesi.*

"Şirket, işçilerin bu kanuni taleplerini tetkik ederek bir an evvel bu vaziyet-i müşevveşeye (karışıklığa) nihayet vereceği yerde Tatil-i Eşgal Kanunu'na tevkifan murahhas tayin ile meşgul.." (88).

A.Naim; "Ereğli Şirketi -demektedir-, bütün nakliyatı, daha doğrusu bütün havzayı felce uğratan şimendifer grevine 'par-prensip' diye ehemniyet vermez göründü; işini terkeden şimendifercilere 'şantaj' yapmak için grevcilerin terk ettikleri makinelere; limanda bulunan ecnebi vapurlarından, kendi atelyelerinden, makina servislerinden tedarik ettiği makinist ve ateşçileri yerleştirdi. Bu meyanda ecnebi ustabaşılar ve makina mühendisleri de lokomotiflerde makinistlik ve ateşçilik ediyorlardı.

"Diğer taraftan bir kısım memurlarını ve hariçten tedarik ettiği ameleyi şafdötren ve kancacı olarak tavzif etti (görevlendirdi). Bu suretle meydana gelen derme-çatma kadro ile şimendifer münükalatı eskisi gibi devam edecek ve grevcilere gözdağı verilecekti.

"Fakat, bu işler tasavvur edildiği gibi kolay olmuyordu. Çünkü; ecnebi gemilerden, atelyelerden, ustabaşı ve hatta makine mühendislerinden toplanan makinist ve ateşçiler; bir kısım memur ve ameleden ibaret olan şefdötren ve kancacılar pratik olarak bu işi bilmiyorlardı. Hatlara ve hat manevralarına vakıf değillerdi. Üstelik bir kısım grevciler makinelerini terketmeden evvel yağ depolarına kum atmışlar, kazanlara su vererek tertibatı tıkamışlardı. Maden mevkilerine uzanan hat güzergahında bekleşen amele çocukları, hareket halinde olan terenlere şeytan gibi tırmanarak vagonların frenlerini sıkıştırıyorlar ve bu suretle katarları saatlerce yoldan alıkoyuyorlardı.

"Bütün bunlar biraraya gelince şimendifer seferleri bi hercümerç içinde bocalıyordu. Vagonlar devriliyor, tamponlar kırılıyor, kazaların arkası kesilmiyordu.

"Nitekim, o zaman Zonguldak gazetesi de bu vakayii şöye anlatıyordu:

Grevin Elim Neticilerinden İki Kişi Mecruh

Şimendifer müstahdemlerinin terk-i eşgal etmeleri hasabile Ereğli Şirketi bazı ecnebiler ve bunun haricinde mütehassıs olmayan işçilerle şimendiferleri işletmek istemiş, ahvali adliyeye nisbetle (normal şartlara kıyasla) ehemniyetli telakki edilecek hadisat vukua gelmiştir. Ezcümle, birkaç araba yoldan çıkmış, on arabanın da tamponu kırılmış, Lavuarın çavuşu Banyolu Nesimoğlu Paşidin vagonları birbirine raptedeceği sırada vagonların vaziyetlerinin bozuk olması ve makinistin işareti ters anlaması sureti ile kolu ezilmiş ve liman civarında Bayburtlu Süleyman

oğlu kancacı Ahmet Çavuş ta aynı suretle kolundan cerihader olmuştur (yaralanmıştır).

Zabıtaca icra kılınan tahkikat neticesinde kazanın terk-i eşgal eden makinist ve şefdötren ve kancacılar yerlerine vukufsuz ve tecrübesiz memurların tavzif edilmesinden ileri geldiği sübut bulmuştur" (89).

Ereğli Şirketi, demiryolu işçilerinin grevini bu şekilde kıramayınca ister-istemez uzlaşma yolunu tutmuştur. Ahmet Naim; "Nihayet - demektedir-, her iki taraftan seçilen murahhaslar ilk defa olarak belediye dairesinde karşılaştılar. İşçi murahhaslarına Lâz Eminzade Emin Efendi isminde bir zat, şirket murahhaslarına da Ereğli Şirketi'nin müdür-i umumisi mösyö Duroy riyaset ediyordu. Tarafeyn karşılıklı istek ve iddialarını serdetti ve bazı münakaşalardan sonra grevi doğuran ihtilaflı beş nokta üzerinde tam bir itilaf (anlaşma) hasıl oldu. Tatil-i eşgal eden amelenin şirketten istedikleri beş maddeden dördü lehlerine, biri de aleyhlerine halledilmişti. Ereğli Şirketinin kabûl etmediği madde, haftada bir gün istirahat meselesi idi. Dört gün süren grev bu suretle nihayete ermiş bulunuyordu" (90).

Demiryolu işçilerinin direnişinden kısa bir süre sonra bu defa da lavuar işçileri ayaklanmıştır. Ahmet Naim; "Lavuar grevi-demektedir-, amele arasında anarşi doğurmak istidadını göstermişti. İşini terk eden amele, tatil-i eşgale iştirak etmeyen diğer bir kısım ameleye küreklerle hücum ederek arbede çıkarıyorlar, kucaklarında kundaklı çocuklar taşıyan amele kadınları lokomotiflerin önüne yatarak lavuar münakalatını durduruyorlar ve bu suretle kocalarına bilfiil yardım ediyorlardı" (91).

Lavuar işçilerinin bu direnişi oldukça önemlidir. Ahmet Naim, lavuar grevini tahlil ederken, işçilerin belirli istekler öne sürmeden harekete geçmelerini dikkate alarak direnişin "şuursuz" olduğunu, "tahrikatla" meydana geldiğini ileri sürmekte ve buradan kalkarak direnişi "anarşi istidadı" olarak nitelemektedir. Hemen belirtelim ki biz yazarla aynı görüşte değiliz. Lavuar direnişinin, bize kalırsa, o tarihi dönem için hayli tutarlı sayılabilecek bir siyasi karakteri vardı. Anlatalım:

Lavuar grevi bastırıldıktan kısa bir süre sonra, "**Türkiye Umum amele Birliği**"nin (TUAB) Kâtib-i umumisi **Rasim Şakir** Zonguldak'a gelerek direnişçi işçilerle ilişki kurmuştur. Buraya bir nokta koyarak TUAB'ın niteliği üzerinde biraz duralım: TUAB'ın niteliği üzerine farklı görüşler vardır. Örneğin Mete Tuncay'a göre bu işçi teşkilatı **Aydınlık** çevresi tarafından kurulmuştur (92).

Avcıoğlu'nun A.Hamdi Başar'dan atfen verdiği bilgiye göre ise,

TUAB, **"Milli Türk Ticaret Birliği"** tarafından organize edilen tipik bir **sarı** teşkilattır (93). A. Hamdi Başar, TUAB'ın Başkanlığını **Şakir Kasım'ın yaptığını** söylemektedir (94) **Rasim Şakir ve Şakir Kasım...** Biz, bu iki ismin aynı kişiye ait olduğu inancındayız. Yani bize göre TUAB'ın niteliği üzerine A.Hamdi Başar'ın verdiği bilgi daha doğru gibidir. Bununla birlikte bu teşkilata **Aydınlık** çevresinin büsbütün ilgisiz kalmadığı anlaşılıyor. TUAB, kuruluşundan kısa bir süre sonra hükümet tarafından kapatılmıştır. **Şefik Hüsnü Deymer** bu konuda şunları söylemektedir:

"..hükümet el altından bizzat kurduğu Amele Birliği'nin, yarın kendisinden başka bir sınıfın elinde güçlü bir silah olacağını sezdi ve bundan ürktü. Cemiyetler Kanunu'nu dar bir zihniyetle yorumlayarak Birlik'i büsbütün ortadan kaldırma tehditi altında şimdilik resmi varlığından mahrum etti (95). Nitekim Ahmet Naim TUAB'dan "mülga" (lav edilmiş) şeklinde sözetmektedir (96).

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre, TUAB, elaltından Hükümet tarafından kurdurulmuş, ancak hükümet bir süre sonra TUAB'ın dizginlerini elinden kaçırma durumuyla karşılaşmıştır. Zonguldak lavuar grevini o sıralarda lavedilen, resmi varlığından yoksun bırakılan yani Kemalist iktidarla belirli ölçüde zıdlaşır bir duruma gelen TUAB'ın organize etmesi mümkündür. Veya direniş **Aydınlık** çevresinin devrimci unsurları tarafından organize edilmiş (*), TUAB direnişe bilahere sahip çıkmıştır. Bize kalırsa bu çok önemli değildir. Önemli olan direnişin yarattığı geniş yankılardır; direnişin işçi sınıfı hareketine olan olumlu katkısıdır. Anlatalım:

Direnişin bastırılmasından sonra Rasim Şakir'in Zonguldak'a gidip lavuar işçileriyle ilişki kurduğunu söylemiştik. Rasim Şakir ve arkadaşları Zonguldak'ta bir süre kalmışlardır. Rasim Şakir, İstanbul'a döndükten sonra TUAB'ın 250 delegenin iştirak ettiği kongresinde (**) bir konuşma yapmış; Zonguldak'ta polislerin kendisini "bir hırsız, bir cani gibi adım adım takip ettiğini söylemiş; Zonguldak'a değil Cum-

(*) Aydınlık çevresinin Zonguldak maden işçileriyle ilişkisinin olduğu kesindir. Şefik Hüsnü Deymer, Aydınlık'ın 15 Mayıs 1923 tarilli sayısında yayınlanan ***Türkiye'de Dernek Birliklerinin Teşekküllü*** *başlıklı yazısında bunu ihtiyatlı bir dille şu şekilde ifade etmektedir:* ***".. Zonguldak ve Ereğli kömür havzalarında da örgütlenme için çalışan işçiler varsa da henüz yönetmelikleri İktisat Bakanlığınca onaylanmadığından sermayedarların sömürüsüne karşı koyacak bir kuvvete sahip değillerdir. Bu yörede çalışan işçi çok cahil olduğundan kendilerini bilinçlendirmek işi pek çetin olacaktır"*** *(Seçme Yazılar, S–155).*

(**) Mete Tuncay, ***Türkiye'de Sol Akımlar*** *adlı eserinde bu kongreden sözetmekte ve Zonguldak işçileri adına kongreye delegelerin katıldığını belirtmektedir. (S–172).*

huriyetin, Meşrutiyetin bile girmemiş olduğunu, "amele mukadderatının mütehakkimler, mütegallibeler elinde bulunduğu'nu ileri sürmüş; Zonguldak işçilerinin himayelerine girdiğini açıklamıştır (97).

Kongrede hazır bulunan Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey, Rasim Şakir'in konuşmasını olumlu karşılamış ve hatta "bu vadide beyanatta bulunmuştur" (98).

Ahmet Naim, kongredeki konuşmaların **Vakit** gazetesinde yayınlanması üzerine Zonguldak'ta "asabi akislerin uyandığı'nı belirtmektedir. (99). Nitekim, Zonguldak Ticaret Odası Başkanı Bekir Sıtkı, **"Zonguldak"** gazetesinin 18 şubat 1340 (1924) tarihli sayısında **"Tunalı Hilmi Bey'e"** başlığını taşıyan bir yazı yayınlayarak, Rasim Şakir'in "havzada dediği hallerin katiyen gayri mevcut bulunduğunu "ileri sürmüştür. Bekir sıtkı şöyle demektedir:

"Geçen hafta gelen vakit gazetesinde İstanbul Amele Birliği'nin bir içtimaında Rasim Şakir Bey'in havzamızda çalışan amele hakkında hakikate gayri mutabık beyanatını okudum. Müddet'i hayatımda hakikatin bu kadar tağyire uğradığını görmedim. Madencilerden yüzlerce lira istihkak olan amelenin her gün sokaklarda öldüğünü Zonguldak'a değil Cumhuriyet, hatta Meşrutiyet bile girmediğini ve amele mukadderatının mütehakimle, mütegallibeler elinde olduğunu söylemiş.

"Halbuki, Büyük Millet Meclisimiz en evvel havza amelesini düşünerek 10 Eylül 337 tarihinde bir kanun neşretmiştir. O vakitten beri bu mevki-i tatbiktedir. Binaenaleyh havza amelesi bu kanuna ve ahiren yapılan ihtiyat ve Taavün Talimatnamesi'ne tabidir. Bunu bilmeyen, daha doğrusu bilmek istemeyen Rasim Şakir arkadaş, başkaca teşkilat yapmak için buraya geldi; günlerce oturdu, bittabi birşey yapamadı. İstanbul'a avdetinde buraya uzun süren müddet-i ikametini mazur gösteremek için muhayyelesinden birçok şeyler uydurdu.

"Biz onun beyanatının hakikaten tamamen âri olduğunu, havzada dediği hallerin kat'ien gayri mevcut bulunduğunu iddia ediyoruz. Amele umurile alakadar zevat gelip görebilirler.

"Fakat Rasim Şakir arkadaşın sözlerini sizin de hüsn-ü telakki buyurduğunuzu o içtimadaki beyanatınızdan anlıyorum. İşte asıl müteesir olduğum nokta budur. Geçen sene birkaç defa bu muhite geldiniz; günlerce kaldınız; tek amelenin sokakta bırakılarak öldüğünü gördünüz mü Hilmi Bey?

"Muhitimize değil Cumhuriyet, Meşrutiyet bile girmemiştir, deniliyor. Mutlakiyet-i idare içinde mi yaşıyoruz? Zannetmiyorum ki siz de bu kanaatte bulunasınız..

"Ameleyi gayri vaki bir suretle mağdur bir vaziyette gösterip sermayedarlar eleyhine yürümekten ne çıkar?..

Zonguldak Ticaret Odası Başkanı Bekir Sıtkı'nın buram buram demogoji kokan bu yazısını hangi etkiyle yazdığını ortaya koymak için, bu şahsın o tarihlerde Ereğli şirketinin kanadı altında bizzat maden işletmeciliği yaptığını belirtelim. Sanırız bu kadarı yeter!

Kemalist İktidar, Tuab'ı resmi varlığından yoksun bırakmakla beraber, Rasim Şakir'in konuşmasıyla Tunalı Hilmi Bey'in beyanatını dikkate almış ve incelemelerde bulunmak üzere Ticaret Müsteşarı Zühtü Bey' i Zonguldak'a göndermiştir. (100). Zühtü Bey Zonguldak'ta yaptığı incelemelerinin sonuçlarını,22 Mayıs 1340 (1924) tarihli " Zonguldak "gazetesine verdiği uzun bir beyanatla şu şekilde açıklamıştır:

Dertli milletin amelesi de elbette dertli olur. Havza amelesi de baştan aşağı hastalıklı ve muzdariptir. Bu zavallı kiltlenin dertlerine nereden başlayıp nerede bitireceğimi tayin edemiyorum. Havzada amele meselesi ücret meselesi midir? Sıhhat ve selamet meselesi midir? Yoksa daha yüksek bir refah-ı iştimaiyeye namzet olmak isteyen bir sınıfın talepleri meselesi midir? Amele işini maatesüf böyle kısımlara ayırarak tetkike lüzum görmüyorum. Çünki , amele hayatında hiç bir emare-i salah yoktur ve adeta denilebilirki sermayedarlarla birlikte şerait-i idariye , iktisadiye ve içtimaiye bir araya gelip ittifak ederek aleleyi kemirmeğe karar vermişlerdir. Amelenin ücreti burada ismen 60-70'den 150'ye varmaktadır. Havza şerait-i iktisadiyesine ve amelenin yevmi asgari sarf ihtiyacına göre bu para, bir veya iki kimseye ancak bir kaç lokma vermeye kifayet edebilir. Çok mahdut ihtiyaçlı olan köylülerin bir onbeş ve iki onbeş çalışarak köylerinden getirdikleri gıdalarla tagaddi etmeleri esas olmak üzere köylerine bir onbeş nihayetinde 4,5 - 5 lira, ve bir ay nihayetinde 8-10 ve bazen 12 lira götürmeleri ve bu suretle arkada kalan efrad-ı aileye bir parça yardım etmeleri kabul görülmektedir.

"Fakat bir veya iki onbeş içinde zaif ve nahif amele vücuduna 300-400 randıman esasına göre maden kuyuları içinde vurulan darbe, o kadar büyük, ağır ve tehlikelidir. Binayı milli addettiğimiz Türk köylüsü vücudu üzerinde yapılan tahribat-i uzviyeye , alınan bu paraların hiç bir suretle tekabül edemiyeceğini herkes bila kaydü-Şart kabul eylemekte; bundan, konuşulduğu sırada en gaddar sayılan madenci de müşteki görünerek ' bu hastaya bir deva yok mudur?' diye o da vicdanının kendisini tezyip ve takip eylediğini derakap itiraf etmektedir."

" Demek oluyor ki amelenin ismen aldığı kabül edilen ve kendi geçindikten sonra baki kalan para ile ne zayi olan vücut kuvvetini telafi

ettiği ve nede gününe nazaran daha fazla çalışmağı temin edecek bir Kuvve-i zindegi iktisap eylediği iddia olunamaz. Bu hale göre havza, madenleri kemiren ve ameleyi emen kapanlardan ibarettir ki amele musibet taliini bildiği halde buraya gelir ve kendini kapana sokar. Yarı ölüm halinde bitap buradan köyüne döner ve belki ancak orada, oranın havası ve ailesinin mahsul kuvvet ile kendisine bir parça huzur ve sükun yuvası bulur."

"Buradaki facia, ücretlerin bazen tedahül etmesinden, hiç verilmemesinden dolayı filen ve hatta daha aşağı miktarlara iner ve bu hale göre havzada ameleiik boğazı tokluğunun çok altında hayatı bir nevi bile bile ifna oyununa müncer olur"

"Ücret miktar ile amele şerait-i hayatiyesinin bu nisbetsizliği kafi facia ise de her türlü esbabı ihtiyatiye ve fenni tehaffuz çarelerinin düşünülüp tatbik edilmemesinden mühtevellit büyük, küçük kazalar ve bu kazaların muttasıl taakkup ve tevali ettiği nazarı dikkate alılnırsa ameleciliğin bir facia-i iktisadiye suretinde tasvir edilmesi imkan altındadır.

"Şöyle hülasa edebilirim: Amele, burada zavallı, cılız ve zaif bir kurbandır. Amelinin bu halinden kendisi az müşteki, etraf az-çok mütehassis." (101).

IV– DEVLET TARAFINDAN ORGANİZE EDİLEN "İŞÇİ TEŞKİLATLARI"

A) "Amele Birliği"

1923 Eylül'ünde peş peşe patlak veren ve özellikle geniş yankılara yolaçan Lavvar grevinden sonra, devlet işçileri bizzat örgütleme yolunu tutmuştur. İlkten, 1921 tarihli "Havza-i Fahmiyye Amele Kanunu'nun 4.maddesinde belirtilen, ancak uygulaması sürüncemede bırakılan "Amele Birliği-İhtiyat ve Teavün (Biriktirme ve Yardım) Sandıkları "kurdurulmuştur "Amele Birliği", esas olarak, bir çeşit sosyal sigorta olarak düşünülmüştür. Nitekim uygulama da bunu göstermektedir. 1923 yılının Aralık ayında yapılan bir törenle hizmete giren (102) "Amele Birliği"nin "Talimatnamesi"nin 1.maddesi şöyledir:

"Her madende bir ihtiyat ve Teavün Sandığı tesis olunur. Madencilerin talebi ve İktisat Vekâleti'nin tasvibile aynı mıntıkada bulunan birkaç ocak müştereken bir İhtiyat ve Teavün Sandığı tesis edebilirler. İhtiyat ve Teavün Sandıklarının heyet-i mecmuası (tümü) Amele Birliği namını alır.

"Talimatname"nin 2.maddesinde, "İhtiyat ve Teavün Sandıkları' nın maksad-i tesisi (kuruluş amacı) "şu şekilde açıklanmaktadır:

"Evvela, mecruhlara (yaralılara) ve mecruhların ailelerine; saniyen, (ikinci olarak) hastaların ailelerine; sâlisen (üçüncü olarak) muhtaç ailelere; rabian, (dördüncü olarak) ecel-i mevudile vefat edenlerin techiz ve tekfinine muavenette bulunmaktan (defnedilmesine yardımcı olmaktan) ibarettir."

"Talimatname"nin 3. maddesi ile 10. maddesinde "Amele Birliği"nin idari organizasyonu açıklanmaktadır. Buna göre; her ihtiyat ve teavün sandığının yönetim kurulunda işçi ve işverenler eşit sayıda üye bulunduracaklardır. Üyelerin Türk ve okur-yazar olmaları zorunludur. Yönetim kurulu toplantılarında karar alınırken üyelerin oyları karşılıklı şekilde eşit olur'sa, "reisin reyi galip" sayılacaktır.

"Amele Birliği"nin yönetim kurulu ise, her sandığın yönetim kurullarından seçilecek birer işçi ve işveren üyelerin toplamından oluşacaktır. " Ereğli Maden Müdürü, Amele birliği Heyet-i İdaresinin Reisi; Amele Müfettişi ise Reis sanisider (ikinci Reisidir) "(madde:10).

(Bu maddeden anlaşılacağı gibi "Amele Birliği"nin dizginleri, Kemalist iktidarın elindedir.)

"Talimatname"nin 5. maddesinde, İhtiyat ve Teavün Sandıkları'nın "Varidatı" (geliri) açıklanmaktadır. Buna göre, sandıkların geliri , esas olarak, işçi ve müstahdemin aylık brüt ücret ve maaşlarının yüzde1'i ile, işverenlerin aynı miktardaki katkısından oluşacaktır. İşçilere yapılacak para cezaları ile "sandığa nakten vuku bulacak hediyeler" ve "maden şartnamesi mucibince bazı madencilerin amele ve müstahdemin hissesi olarak hükümete tediye edeceği mebaliğ", gelir kaydedilecektir (103).

Tümü 14 madde olan "Talimatname'nin diğer maddelerinde tali önemdeki meselelere yer verilmektedir.

B) "Havza-i Fahmiyye Deniz İşçileri Cemiyeti"

Kemalist iktidar, 1924'te de, Amasra ile Ereğli arasındaki sahil şeridinde maunalardan kûfelerle gemilere kömür yükleyen nakliye işçilerini, A. Naim'in deyimiyle "deniz amelesi"ni örgütlemiştir. 1924'ten önce mavna sahipleriyle nakliye işçileri arasındaki ilişkileri düzenleyen ve mavna sahiplerinin denetimindeki "Kahya teşkilatı" lağvedilerek, yerine, "Havza-i Fahmiyye Deniz işçileri Derneği kurdurulmuştur. **Cumhuriyetin on Yılında...** Kahya teşkilatı zamanında denilmektedir- ferdin menfaatine çalışan zümre ve vasıtalardan alınan para kazancın yüzde yirmiikisi idi. Halbuki, yeni şekilde, Cemiyet'in (Derneğin) faydalarına tahsis olunmak üzere kazancın yüzde sekizi, bu teşekkülün varidatı olaral· tesbit olundu. Ve bu yüzde sekizin üçte birisi sermaye, artanı da masraf olarak kabül ve takarrür ettirildi" (104)

Başkanlığını atanma yolu ile "Havza-i Fahmiyye Müdürü" nün yaptığı bu derneğin işçiye sağladığı haklar, **Cumhuriyetn on yılında...** Şu şekilde açıklanmaktadır:

"1- İşçi ücretleri peşin itfa olunur (ödenir). Ve işçi işini bitirir bitirmez parasını alır. Arada hiçbir mutavassıt (aracı) yoktur.

2- Ereğli'de mevcut bir dispanser bütün işçilerle ailelerini meccanen (ücretsiz) tedavi eder; ilaçları meccanen verir. Deniz işçisi hangi mevkilerde çalışıyor'sa, o mevkide teşkilata mensup sıhhi müesseseler tarafından tedavi edilir , yardım görür.

3- Hastalık ve kaza vukuunda işçinin bulunduğu mevkide teavün sandığından hem kendisi , hemde ailesi yardım görür." (105).

V - HAVZADA BİLİNEN İLK "GİZLİ SERVİS" PROVOKASYONU

Elimizdeki tarihi verilerden anlaşıldığına göre; "Amele Birliği"nin olsun, "Deniz İşçileri Derneğ"inin olsun kuruluşu, havzadaki özellikle yabancı sermayeli şirketlerin tepkisine yol açmıştır:

Ahmet Naim; "Amele Birliği ve İhtiyat Tevaün sandıkları -demektedir- Zonguldak Amele Kanunu'nun 4. maddesi mucibince doğuyordu. Yine bu madde delaletile amele ücretlerinin ve madencilerden yardım sandıkları hissesi olarak alınacak para, Amele kanununun neşrinden sonra maden amelesi müfettiş ve maden mevkii memurlarının cidden samimi bir alaka ve gayretler ile toplanmış ve birliğin ilk kuruluş gününde amele yardım sandıklarının 18 bin liraya yakın yardım akçesi birikmişti."

"İşte, amelenin bu hazır parasına tesahüp etmek (sahip çıkmak) bazı kimselere cazip gelmiş ve bu maksatla da Amele birliğinin kuruluşuna takaddün eden günlerde hususi bir amele teşekkülü vücuda getirilmişti.

"Bu teşekkülün elemanları bir otel odasında toplantılar yaparak bir kısım amele çavuşlarını da elde et nişler ve bunlar vasıtasile ocaklarda beyanname dağıtmışlardı."

"Fakat bu hareketlerinin başındakiler davalarında samimi değillerdi; amele ismini istismar ederek birer ' şahsiyet' olarak sivrilmek ve yine amele nam ve hesabına ortaya atılarak ilk hamlede 18 bin lira ihtiyat akçesile teşekkül etmek üzere bulunan Amele Birliği' nin başına geçmek istiyorlardı. İçlerinde itilaf Devletleri'nin polis teşkelatında, 'Entellicens Ofis'de çalışmış kimseler vardı. Bilfarz, cemiyetin katib-i umumisi (genel sekreteri); Fransız işgal kuvvetlerinin emrinde hizmet et-

miş, daha sonra da memleketi aleyhine ingilizlere casusluk yapmış Suat isminde bir adamdı.

"İşte bu gibi şeflerin idare ettiği cemiyetin başlıca faaliyeti, yeni teşekkül eden Amele birliği aleyhine tahrikat yapmak ve amele arasında 'lazlık', 'Türklük' gibi ikilikler yaratarak birbirine düşürmekten ibaret kalıyordu. (106).

Bu "hususi amele teşekkülü"nün provokatif faaliyetleri o dönemde somut bir başarı elde edememiştir. Bununla birlikte; işçileri bölme, parçalama yönteminin etkileri, " yerli" (Zonguldak'lı) ve " yabancı" (Doğu Karadenizli ya da "laz") ayırımı şeklinde **günümüze kadar** uzanmıştır.

VI - KAĞIT ÜZERİNDE KALAN İŞÇİ HAKLARI

"Entellicens Ofis" provokasyonu somut bir başarıya erişememekle beraber, maden işçileri, Kemalist iktidarın gevşek tutumu nedeniyle, " Amele Birliği"nden 1930'ların ortalarına kadar doğru-dürüst yararlanma imkanı bulamamışlardır. Ahmet Naim, bunu şu şekilde anlatıyor:

"..Amele Birliği'nin (...) yardımları eski talimatname (1923 tarihli ilk talimatname) mucibince hemen havzanın bir kısım işçi ve daimi amelesine inhisar etmekte idi. Çünkü yardım esasalarını ihtiva eden Amele Birliği eski dahili talimatnamesinin bir maddesi: ' yardım görebilmek için her amelenin, Amele Birliği teşkilatına kaydolduktan sonra laakal (en azından) 180 gün çalışma sı'nı şart koyar. Keza amele ailesinin bu muavenetlerden (yardımlardan) istifade edilmesi için muhakkak maden sahası dahilinde oturması lazımdır.

"Halbuki, havzadaki say (emek) unsurunun mühim bir ekseriyetini (önemli bir çoğunluğunu) teşkil eden köylü-amele, eski bir iş an'anenesinin devamı olarak 15 gün tarlasında 15 gün de maden ocaklarında çalıştığından, Amele Birliği dahili talimatnamesinin yardım edebilmek için aradığı evsafı haiz değillerdir.

"Amele Birliği"ne kayıt ve tescil muamelesi her amelenin' cüzdan' ismi verilen fotoğraflı bir hüviyet varakası (kimlik belgesi) almasile tamamlanmış olur. Cüzdanı olmayan ve cüzdanı aldıktan sonra üç ay geçmeyen ameleye yardım yapılmaz. (Amele Birliği dahili talimatnamesi, madde: 42). Bilfarz , köyünden yeni gelen bir maden amelesi kömür ocaklarına girdikten 89 gün sonra bir kaza neticesi malül (sakat) kalsa , veya hastalansa, yukarıda işaret ettiğim maddenin icabatı olarak 90 günü doldurmadığı için yardım göremezdi. Bu hal amele ailesi için de aynı şekilde tatbik olunmakta idi.

"Amele Birliği eski dahili talimatnamesine göre amele alilelerinin

rnuavenete hak kazanmaları için 'maden sahası' civarında ikamet etmeleri lazımdır. Evvelce de söylediğim gibi maden amelesinin çok büyük bir kısmını teşkil eden köylü - amele madenlerde bir ay'ın ancak onbeş gününde çalıştığından, hiçbirinin ailesi, talimatnamenin kastettiği mana ile Amele Birliği yardım sandıkları teşkilatının bulunduğu maden sahalarında oturmazlar. Eski talimatnamenin amele ailesine yardım yapabilmek için 'maden sahası' diye çizdiği hudut, havzaya en çok amele veren köylere, en kesif birer amele mıntıkası olan Devrek, Yenice , Tefen, Çaycuma, Beycuma ve köylerine teşmil edilmediğinden, asıl en ziyade yardıma muhtaç olan köylü -amele ailesi, maatessüf saf haricinde kalmakta idi" (107).

"Amele Birliği"nin iktisat Vekaleti tarafından hazırlanan bu dahili talimatnamesi tam on yıl, 1933'e kadar, yürürlükte kalmıştır. Böylece, diğer uygumama aksaksılkları bir yana, maden işçilerinin önemli çoğunluğu, " Amele Birliği"nin sağladığı haklardan bir bakıma bilinçli olarak yararlandırılmamıştır.

VII– ÜST YAPI REFORMLARI

Kemalist iktidarın 1921 tarihli " Havza-i Fahmiyye Amele Kanunu" ile somutlaşan Zonguldak havzasına ilişkin reformist girişimleri, 1924 yılında Zonguldak'ta bir **"Yüksek maadin ve Sanayi Mühendis Mektebi"** kurdurulması ile sürmüştür.

"Mühendis Mektebi", 1924-1931 devresinde Yetmiş mezun vermiş; bunlar, Zonguldak havzası ile yurdun çeşitli bölgelerindeki linyit, krom vb. madenlerinde görev almışlardır. (107).

1930 yılında da yine Zonguldak'ta " Maden Meslek Mektebi" adı altında bir teknik okul açılmış; bu okuldan da 1930-1932 devresinde otuzbeş teknisyen mezun olmuştur (108)

VIII- İŞ BANKASININ VE İTALYAN SERMAYESİNİN HAVZAYA GİRİŞİ

1926 yılı, Zonguldak havzası için önemli sayılabilecek sermaye hereketlerine sahne olan bir yıldır. Kemalist iktidar tarafından yerli sanayinin desteklenmesi amacıyla kurulan iş Bankası, 1926 yılının Temmuz ve Haziran aylarında havzada iki şirket kurmuştur. İş Bankasının kurduğu ilk şirket (kuruluş: 1 Temmuz 1926), 1 milyon 300 bin lira sermayeli **"Maden kömürü işleri A.Ş."dir.** diğer şirket olan **"Kozlu kömür işleri T.A.Ş."** ise, **"Ereğli şirketi** ile veya Fransız sermayesi ile ortaklaşa kurulmuştur. Yüzde 51 hissesi İş Bankasının , yüzde 49 hissesi de "Ereğli Şirketi"nin olan "Kozlu kömür işleri T.A.Ş.'nin kuruluş sermayesi ise 400 bin liradır. Şirket, 1930 yılında sermayesini 3 milyon

liraya çıkarmıştır. Her iki şirkete de hükümet tarafından 99 yıllık işletme süresi (imtiyazı) tanınmıştır.

Havzada, 1926 yılında kurulan büyük şirketlerden üçüncüsü, İtalyan sermayeli **Türk Kömür Madenleri A.Ş** "dir. 2 milyon lira sermaye ile kurulan bu şirkete, 90 yıllık işletme imtiyazı verilmiştir. (109).

Devlet, bir yandan İtalyan sermayesi ile İş Bankasını işletmeci olarak havzaya sokarken, diğer yandan da havzadan üretilen kömürün pazarlanmasını kolaylaştırmak amacıyla özellikle ulaşım alanında önemli sayılabilecek yatırımlara girişmiştir. İlkten, Ereğli'nin bir demiryolu şebekesiyle Ankara'ya bağlanması için 13 Aralık 1925 tarihinde 1314 sayılı yasa çıkarılmıştır. Ancak, bu yasanın uygulaması dört yıl kadar sürüncemede kalmıştır. Ereğli- Ankara hattının Filyos - Ankara kesiminin inşaatına 1929 yılının Mayıs ayında ancak başlanabilmiştir. 29 Mayıs 1929 yılında çıkarılan yasaya göre , Zonguldak havzasında demiryolu ve limanlar ile su şebekesinin yapımı için 240 milyon liralık ödenek ayrılmıştır. Fİlyos - Ankara hattının yapımı 1933 yılında tamamlanmış; aynı yıl, 25 Mayıs 1933 tarihinde çıkarılan 2214 sayılı yasa ile Ereğli - Ankara hattının Filyos - Ereğli kesimi ile Ereğli'yebir liman yapılması kararlaştırılmıştır. Filyos - Ereğli hattı için 20 milyon lira, Ereğli limanı için de 10 milyon lira ödenek ayrılmıştır.

Bunun yanısıra , Zonguldak sınırları içinde, 1927- 1931 yılları arasında 16 köprü inşaa edilmiş; yine aynı devrede toplam 454 kilometre yol yapılmıştır.

Diğer yandan havzadaki yabancı ve yerli şirketler, 1928- 1929 yıllarında, devletin de desteğiyle, bir dizi teknolojik yeniliklere girişmişlerdir. 1930'lu yılların başlarında havzada faaliyet halinde bulunan toplam 12-13 bin kilovat gücüneki 7 elektirik santarlının 5'i 1928-1929 yılları arasında kurulmuştur. 1929-1933 yılları arasında işletmeye açılan 8 lavarın (kömür yıkama fabrikası) en güçlüleri yine aynı yıllarda faaliyete geçirilmiştir; bir kısmı da tevsii edilmiştir. Bunun dışında ocak - içi motörleri (otodrezin), havai hatlar, v.b mekanik araç gereçler, esas olarak bu devrede kömür işletmeciliğine girmiştir.

Bu arada, 22 Haziran 1935 tarih ve 2804 sayılı yasa ile **Maden Tetkik Arama (M.T.A) Enstütüsü** kurulmuştur. Kömür rezervlerini ve işletme yöntemlerini saptamak amacıyla kurulan M.T.A , ilkten Söğütözü, Azdavay, Kozlu ve Karadon'da linyit ve taşkömürü sondajlarına girişmiş; diğer yandan da yine M.T.A. tarafından havzanın ilk topoğrafik haritası yapılmıştır.

Kısaca denilebilirki, kömür hav ası, özellikle 1920'lerin ikinci yarısında sözü edilebilecek bir gelişme göstermiştir.

Nitekim, **Sadrettin Enver'** İn verdiği bilgiye göre; bu devrede kömür üretimi artmış, buna paralel olarak elektirik, patlayıcı madde ve direk tüketimi yükselmiştir.

1923 yılında 18. 522 metreküp olan direk tüketimi 1936 yılında 88.676 metreküpe ulaşmıştır.

Keza, 1923 yılında 14. 381 kilo olan patlayıcı madde tüketimi, 1936"da 122. 110 kiloya çıkmıştır. (*)

Kömür üretim rakamları ise şöyledir.

Tablo : 5 Havzadan Üretilen Kömür Miktarı

YIL	Üretim/Ton
1923	597.410
1924	769.032
1925	969.870
1926	1.350.833
1927	1.323.833
1928	1.050.639
1929	1.412.008
1930	1.600.000
1931	1.574.091
1932	1.593.579
1933	1.852.107
1934	1.228.269
1935	2.340.491
1936	2.298.649

(Kaynak: Cumhuriyetin on yılında.., S.172 ve Sadrettin Enver, a.g.e., S. 42-43.)

Yurakrıdaki tablo dikkatle gözden geçirilecek olursa, 1929 dünya ekonomik krizinin en alt noktasına ulaştığı 1931-1932 yıllarında zonguldak havzasındaki kömür üretimi, 1930 yılına kıyasla cüzi bir düşüklük göstermiştir. Aslında bu 25-30 bin tonluk düşüklük çok önemli değildir. Çünkü buhran yıllarında dünya kömür üretimi ile fiyatları adeta allak bullak olmuştur. 1929 yılında 1.332.600.000. ton olan dünya kömür üretimi, 1932 yılında 960.300.000 tona düşmüştür. Kapitalizmin

*(*) Sadreddin Enver, **Zonguldak Kömür Havzamız,** Güzel Sanaatlar Matbaası, Ankara 1941, S. 42-43.*

temel hastalığı diyebileceğimiz üretilenin satılamamasından (Stok büyümesi) doğan büyük buhran, kaçınılmaz olarak kömür fiyatının da düşmesine neden olmuştur. Örneğin 1924 yılında ABD'de tonu 5 altın-dolar olan kömür, 1929'da 3.99'a, 1931'de de 2.68'e düşmüştür.Dünya kömür üretimi ile fiyatlarındaki bu sarsıntı, ikinci yeniden paylaşım savaşının arefesine kadar sürmüştür.

Kömür fiyatının uluslararası piyasada hızla düşmesi, bu piyasaya bağımlı olan Zonguldak taşkömürünün de fiyatını etkilemiştir. Örneğin; Zonguldak havzasında üretilen kömürün dış piyasa fiyatı 1929 yılında 778 kuruş iken 1934 yılında 342 kuruşa düşmüştür.

Eldeki verilere göre, bu devrede Zonguldak kömür işletmeciliği devlet tarafından enerjik bir biçimde desteklenmiştir. Sadrettin Enver'in verdiği bilgiye göre; hükümet," havza istihsalatını artırmak ve harici kömür satışlarını korumak gayesiyle; 1.4.1933 tarihli ve 14112 numaralı karanameyi neşretmiştir. 1749 kanuna istinad eden mezkur kararname ile:

1-1932 senesi zarfında ecnebi (yabancı) memleketlere satıp, harice çıkardıkları miktarın iki misli ihraç edilen kömürün nisbi resmi yüzde 1;

2- Aynı seneye nazaran 1. 75 misli ihracat yapanların nisbi resmi yüzde 2;

3- Aynı seneye nazaran 1.50 misli ihracat yapanların nisbi resmi yüzde 4;

4- Aynı seneye nazaran 1.0 nisbetinde ihracat yapanların nisbi resmi yüzde 5 olarak tesbit edilmiştir. (*)

Böylece kömür işletmeciliği devlet maliyesinden yapılan fedâkarlıkla teşvik edilmiştir.

Bununla da yetinilmemiş; 14.112 nolu kararname. 2.4. 1934 tarihinde 2-359 sayılı kararname ile değiştirilerek, 1932 yılına nazaran yabancı ülkelere yapılacak fazla satışın her tonu için (lave-krible) için 1.25 TL; tüvönan için de 0. 96TL. prim verilmesi öngörülmüştür. Şu koşulla ki, verilecek bu pirim, maden işleten şirketlerin ödedikleri verginin üzerine çıkamayacaktır. Bu yöntemle, şirketler, en azından vergiden büyük ölçüde muaf kılınmışlardır. Tabii dışsatımda başarılı olmaları halinde.

Özet olarak, devlet, kömür üretimini hazine özverisi ile himayesine almıştır, Bu destek, sonraki yıllarda da çeşitli kararnamelerle sürdürülmüştür. (**).

(*) S. Enver, a.g., S. 38-39.
(**) S. Enver a.g.e, S. 39-40.

IX– TEFECİ TÜCCARLARIN DOĞUŞU

Ereğli Zonguldak yöresinde, cumhuriyet öncesi, ticaret hayatına azınlık milliyetlerden unsurların, özellikle rum ve ermeni tüccarların hakim olduğunu söylemiş; ve Zonguldak Ticaret-Sanayi Odası'nın 1919 tarihli kayıtlarına göre, Oda'ya bağlı 280"tüccar"dan 240'nın "gayr-i Türk" unsurlardan oluştuğunu belirtmiştik.

1923 mübadelesindan sonra , ticaret hayatı hızla Türk tüccarların ve küçük- esnafın eline geçmiştir. Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odasının (Ereğli, Saframbolu v.b ilçeler dahil) kayıtlarına göre 1932 yılında Oda'ya 1238 "tüccar" ve "küçük-esnaf"kayıtlıdır. Bunların 469'u "tüccar", 769'u da "Küçük esnaf"tır. Aynı yıl'da Zonguldak'a bağlı (Ticaret odasına sahip) Bartın ilçesinin ise, 325'i "tüccar" 646'sı küçük esnaf" olmak üzere 781 "ticaret erbabı"na sahip olduğu anlaşılmaktadır.İçlerindeki küçük bir "dönme"azınlık bir yana bırakılacak olur'sa, "tüccar" ve küçük- esnaf"ların çoğunluğunu Türk milliyetinden unsurlar oluşturmaktadır.(110).

1923 mübadelesinden sonra azınlık milliyetlere mensub unsurlardan boşalan ticari alanı hızla eline geçiren Türk tüccarlarının bir kısmı, (sözgelimi Ereğli'de), civar köylerden şehre yerleşmişlerdir. Bu unsurlar, Ereğli-Zonguldak yöresinde 1840'ların sonlarında başgösteren ve 1860-1989' lar devresinde hız kazanan "çarpık" yada deforme yapısal gelişim ve değişimin belirlediği bazı fonksiyonları, feodal devreye özgü fonksiyonları üstlenmiş bir görünüm vermektedirler. Mübeccel Kıray, (Ereğli..., 1964) adlı araraştırmasında bunu şöyle anlatmaktadır:

"Ereğli bölgesinde her köylü bütün ihtiyaçlarını kasabadan, kasabada da belirli bir tüccardan gidermektedir. Bazan bütün köy bir tüccara gider. Böyle hallerde o tüccarın o köy üzerindeki nüfuzu ve etkisi, çok kere, muhtardan, jandarma kumandanından, hatta kaymakamdan fazladır. Bazan aynı köyün türlü gurupları kasabanın türlü tüccarı ile alış veriş ederler. O zaman tüccarların nüfuzu sadece alış veriş eden köylü üzerindedir. Köylünün kendisi, karısı, kızı yada ailesinden kim varsa, kasabaya indiği zaman ihtiyaçlarını kendi tüccarlarının dükkanından veresiye alırlar. Bu borç yanlız tüccar tarafından kaydedilir. Ödenmesinin belirli birkaç yolu vardır. Bunlardan birincisi, bir gurup köy tarafından yetiştirilen ve büyük şehirlere ihracı para getiren çilek mahsülüdür. İkincisi, gene ihracı bir değer olan kerestedir. Bu iki ürünü mahsuben borçlanma, büyük ihtiyaçları karşılar. Üçüncü ödeme yolu, kömür işçiliğinden alınan gündeliklerdir. Köylü, havzanın işçi programına uygun olarak bir ay kömürde çalıştıktan sonra köyüne dö-

nerken tüccarına uğrar, kazancının büyük kısmını borcuna, bazen tekrar alacağı mallara mahsuben yatırır. Köyde kaldığı bir ay zarfında kendisi, ocağa gittiği zaman ailesi, yani iki ay, evinin ihtiyaçlarını yine borçlanarak aynı tüccardan sağlar. Ve bu fasit daire böylece devam eder. Bu mekanizma, kasabadaki bir çok küçük esnaf ailesi için de böyledir.

"Bölgede özellikle kadınların yetiştirip sattığı tavuk, yumurta, sebze, meyva yada av derisi gibi sekonder ürünleri dahi köylü, daha iyi fiyatla başkasına satmaktansa, tüccarına götürmeyi tercih eder. Böylelikle ağa yada tüccar hem kendi malını kendi tesbit ettiği şartlar ve terimlerle satar, hem de köylünün para edecek ürünlerini gene kendi koyduğu fiyattan alır. (*) Bu alış verişte kredi, faiz ve benzeri terimler gene tüccar tarafından kararlaştırılır. Bu muamelenin hiç bir formel tarafı yoktur. Hesap muhasebesi, tüccar tarafından küçük küçük defterlere sadece kendisinin anlayacağı işaretlerle tutulur. Gerektiği zamanlarda köylüye yada kasabalıya bildirilir. Dolayısıyla da hem köyde hem de kasabada hayatı kontrol eden gurup, faraza E.K.İ. (Ereğli Kömür İşletmesi) değil, büyük tüccar olur. (**)

"Köylü- tüccar ilintisinin temeli ve en bariz tarafı, bu alış-veriş ve borçlanma mekanizmasıdır. Fakat bu sadece ticari ilintinin yanında, onu destekleyen ve yaşatan diğer ilinti ve fonksiyonlardan da söz etmek gerekir. Köylünün, mahsulün yetiştiği devre dışında paraya ihtiyacı çoktur.Bunu en kolay tüccarından temin etmektedir. Gerekli parayı gerektiği anda hiçbir formaliteye ihtiyaç göstermeden tüccarı verir. Daha sonra çok yüksek faiz ödese, bütün geleceğini onun ellerine teslim etsede o anda ihtiyacı olan parayı temin etmenin köylü için hayati önemi vardır.Köylüler pek bankaya gitmek istemezler onların tabiri ile banka 'gemisi yüzene yardım' edermiş, 'yalpalayana' değil. Bunun dışında tüccar, köylüsüne, kasabadaki başka müesseselere işi düştüğü

*(*) Bu nokta çok önemlidir. Dikkat edilecek olursa köylü-tüccar alış verişinde eşdeğerlerin mübadelesi sözkonusu değildir. Tüccar, köylünün ürününü gerçek değerinin **altında** satın almakta, kendisine esasen tekel fiyatı ile aktarılan malları köylüye "gerçek" değerinin **üstünde** satmaktadır. Bu, özellikle kasaba düzeyinde bugün de görülen feodalizm-kapitalizm karışımı bir çeşit tekelciliktir. İlginç olan nokta, tefeci-tüccarın elde ettiği bu ek-kâr'ı genellikle verimsiz yatırımlara; Altın'a gayri-menkule, vb. akıtmasıdır. Bu durum, kârın dağılımında dengesizlik ve dolaşımda tıkanıklıklar yaratmakta; bu ise, tekelci yerli burjuvazi (ve genel olarak emperyalizm) ile tefeci-tüccarlar arasında zaman zaman siyasi planda da kendisini gösteren sürtüşmelerin doğmasına yolaçmaktadır.*

*(**) Tefeci-tüccarların **genel hayatı konrol etmesi** şeklindeki doğru değerlendirme, elbette siyasi hayatı da kapsamaktadır. Toprak ağalığı gibi katı feodal ilişkilerin gözlenmediği sanayileşmiş bölgelerde bile, özellikle kırsal halkın kendi menfaatlerine aykırı siyasi partilere oy vermelerinin bir sebebinin de, bu **kontrol** olduğu söylenebilir.*

zaman yol gösterir ve akıl verir. Mahkeme işlerine bakar, avukat bulur. Hastalandığı zaman hangi doktora gideceğini söyler, ilaçlarını aldırır, vb. Çok kere de bu işler için gerekli masrafı görür ve bunlarıda borç hanesine kaydeder. Kız, oğul evlenmelerinde, ölümlerde, nizaya düşmüş köylüleri uzlaştırmakta fonksiyon görürler. Bu çeşit yardımlar bazen çok ileriye gider. Örneğin, tüccarlardan biri, çocuğu kemik veremine tutulmuş bir köylüden o an hiç bir şey istemeden, çocuğu önce Ereğli'de, sonra da İstanbul'da Balta Limanı Kemik Veremi Hastanesinde tedavi ettirmiştir. Bu davranışla yanlız çocuğun ve babasının değil bütün köyün minnetini kazanmıştır.

"Dikkat edilirse, bu ilintiler modern sınai bir düzenin tamamiyle merkantil ve anonim ilintilerinden farklı münasebet şeklindedir. Her şeyden önce tüccar ve köylü yüz yüze şahsi temas halindedir. Sonra, toplumda sosyal sigorta ve sosyal dayanışma fonksiyonlarını, ahbablık ve şahsi temas seviyesinde üzerine almıştır. **Bu fonksiyonlar feodal devrenin toprak ağalarına has fonksiyonlardır.** Buna rağmen bu davranışlar, tüccarı, feodal bir düzenin çok parçası haline getirmez...Bu hal Ereğli'de **Yeni düzenin, eski feodal düzenle uyuştuğunu, feodal bünyeye has bazı özelliklerin kalıntılar olarak, fakat gene de fonksiyonel bir parça halinde yeni bir düzenle bütünleştiğini gösterir.** Burada belli bir bünyenin belirli bir cephesi büsbütün değişmiştir. Öbür taraftan değişmeyen bir yönde bazı fonksiyonlar açıkta kalmıştır. Yeni bünyenin bu fonksiyonları görecek müesseseleri gelişinceye kadar önce beliren müessese fonksiyonları üzerine almış ve kendi bünyesine uydurmuştur. Bu şekilde sosyal bünyede Tampon bir müessese ve fonksiyon belirmiş, yeni bir konfigürasyon meydana gelmiş , göreli bir denge sağlanmıştır. Değişmenin ileri safhasında, toprak ağalarının yukarıda sözü geçen fonksiyonları tüccarların elinden, işi bu olan anonim temeller üzerine kurulmuş belirli organizasyonlara geçecektir." (111). (Altı tarafımızdan çizildi, S.Ç.).

Mübeccel Kıray'ın sözünü ettiği bu değişme süreci, tamamlanmış değildir. Ereğli-Zonguldak yöresinde köylü ile tefeci- tüccar arasında gözlenen feodal devreye özgü fonksiyonlar bugün de varlığını korumaktadır. Esasen bu fonksiyonların kendiliğinden ortadan kalkacağını, bir başka deyişle feodal fonksiyonların yokolacağı bir düzene kendiliğinden erişileceğini düşünmek bizim gibi ülkeler için bilimsel bir değerlendirme olmaz. Kanaatimizce feodal devreye özgü ilişkilerin bütünüyle ortadan kalkması, bir kökten değişim meselesidir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta; Ülkemizde, feodal devreye özgü fonksiyonların, değişik biçimler altında sanayileşmiş bölgelerimizde **bile** yaşamasıdır. Feodal ilişkilerin, Türkiye'nin başlıca sanayi

merkezlerinden biri sayılan Zonguldak ve yöresinde günümüzde de varlığını koruması, bu tür sosyal ilişkilerin ülkemizdeki varlığını inkar eden ve / veya çok önemsiz kabul eden görüşlerin çürüklüğünü ortaya koyması bakımıdan dikkat çekicidir.

X - İLK DEVLETLEŞTİRME GİRİŞİMİ

1930'ların başlarında havzadaki bütün kömür şirketlerini ve faal durumdaki münferit ocakları aşağıdaki tablo'da toplamak mümkündür:

Tablo: 6- 1931 Yılında Havzadaki Şirket ve Münferit Ocaklar

Şirket ve ocakların ismi	Sermaye kaynağı	Üretim (Ton)	Satış (Ton)	S. Oranı
Zonguldak Mevkii:				
Ereğli Şirketi	Fransız	624.203	426.819	38.25
Maden Kömürü İşleri	İş Bank.	278.632	185.058	16.59
A. Ali Ocakları	Yerli	37.528	27.461	
Çıkrıkçı Ocağı	"	15	–	2.90
Taşkesen Ocağı	Fransız	4.782	3.943	
İnamiye Ocağı	Yerli	1.101	918	
Kozlu Mevkii:				
Türk Kömür Madenleri	İtalyan	217.238	149.512	13.31
Kozlu Kömür İşleri	İş B-Fr.	169.009	101.574	9.20
Gürgen Ocağı	Yerli	730	675	
Fevzi Bey Ocağı	"	9.346	2.384	
Kasap Tarla Ocağı	"	6.826	5.762	
İnceğiz Ocağı	"	6.888	8.052	2.05
Kılıç Ocakları	"	4.575	5.889	
Hüsnü Efendi Ocağı	"	–	109	
Kilimli Mevkii:				
Kilimli Kömür Madeni	Yerli	16.191	12.916	
İnağzı Ocağı	"	16.129	15.119	
Naci, Hikmet, Selim Oc.	"	8.946	9.154	4.45
Mülâzım Bey Ocağı	"	12.607	12.459	
Ereğli Mevkii:				
Türk Kömür Madenleri	İtalyan	144.237	134.855	12.08
Dağcı İsmail bey Ocağı	Yerli	1.308	1.108	
Kireçlik Şirketi	"	6.559	7.253	0.91
Mazlumcuzade Ocağı	"	2.113	1.837	
Amasra Mevkii:				
Amasra İstismar Şirketi	"	3.331	2.863	0.26

(Kaynak: Ahmet Naim, a.g.e., S.92-93)

Tablodan anlaşılacağı gibi, Zonguldak havzasından 1931 yılında toplam 1 milyon 574 bin 91 ton kömür üretilmiştir. Satılan miktar ise, aynı yıl, 1 milyon 115 bin 877 tondur.Bunun 816 bin 618 tonu yurtiçine, 299 bin 259 ton'u da yurtdışına satılmıştır. (112).

Cumhuriyet'in on yılında... verilen bilgiye göre 1930'ların başlarında kömür ihraç ettiğimiz başlıca ülkeler sırasıyla şunlardır: Yunanistan, İtalya, Romanya, Suriye, Mısır, Malta, Macaristan, Cezayir ve Basra. (113). Başlıca yurtiçi tüketicileri de şunlardır: Devlet Demiryolları,Şark Demiryolları, İzmir-Kasaba ve temdidi demiryolları, Mudanya - Bursa demiryolu, Deniz Yolları ve Akay idaresi, Elektirik Şirketi (İstanbul), Şirket-i Hayriye, Haliç Vapurları Şirketi, Kadıköy ve Dolmabahçe Havagazı Şirketi, Askeri Fabrikalar, İstanbul Liman Şirketi, Bahriye ve Donanma, Terkos kumpanyası, Çimento Fabrikaları, İzmir Körfezi, Şeker Fabrikaları, Muhtelif Müesseseler ve Türk vapurlarının ihrakiyeleri (yakacakları). (114).

Yukarıdaki tablo'ya göre genel satışın yüzde 38,25'ini Fransız sermayeli Ereğli Şirketi, yüzde 25.39'unu, İtaylan sermayeli Türk Kömür Madenleri Anonim Şirketi, yüzde 16. 59'unu , İş Bankası semayeli Maden Kömürü İşleri Anonim Şirketi, yüzde 9,20'ni İş Bankası (yüzde 51) ve Ereğli Şirketi (yüzde 49) sermayeli Kozlu kömür işleri Türk Anonim Şirketi yapmıştır. Geriye kalan yüzde 10,57'lik pay, münferit ocaklara aittir.

Buna göre 1931 yılında genel üretim ve satışın yüzde 68'ni yabancı sermaye, yüzde 32'sini de yerli sermaye gerçekleştirmiştir.

Kısaca, 1930'ların başlarında Zonguldak havzası genel olarak yabancı sermayenin elinde bulunmaktaydı.

Havzada kullanılan inorganik ve organik enerjinin dağılımı da bunu göstermektedir. Havzada 1930'ların başlarında toplam 7599 beygirgücü enerjinin 2630'unu Ereğli Şirketi, 3425'ini Türk Kömür Madenleri Şirketi, 905'ini Kozlu Kömür işleri şirketi, 614'ünü Süleyman Sırrı (*) Ocakları, 25'ni de Kasaptarla Ocağı kullanmaktadır. Buna göre yabancı sermayenin kullandığı toplam beygirgücü 6055, yerli sermayenin kullandığı toplam beygirgücü ise 1544'dür.

Aynı devrede 6 elektrik santarılında üretilen toplam 10.988.000 kilavat elektiriğin 2.850.000'nini Ereğli Şirketi, 5.730.000'nini Türk Kömür Madenleri Şirketi, 1.650.000'nini Maden Kömürü işleri ile Kozlu Kömür İşleri şirketi, 750.000'nini de Süleyman sırrı ocakları kullanmaktadır. Buna göre toplam10.988.000 kilovat elektiriğin

(*) Tablo: 6'da A. Ali Ocakları diye anılıyor.

8.588.000'nini yabancı sermaye, 2.400.000'nini de yerli sermaye elinde bulundurmakta yada kullanmaktadır. (115).

Taradığımız kaynaklarda, anılan devrede, şirket ve münferit ocaklarda çalışan işçilerin sayısı üzerine sağlıklı bilgilere rastlayamadık. Ahmet Naim'in verdiği bilgiye göre 1930'ların başlarında havzada 10 bini aşkın işçi çalışmaktadır. Çeşitli kaynaklara göre ise, aynı devrede en çok işçi çalıştıran şirket, Ereğli Şirketi'dir. Bu bilgiler doğru olsa gerektir. Çünkü havzada kullanılan inorganik toplam enerjinin en çoğuna italyan sermayeli Türk Kömür Madenleri Şirketi tasarruf ettiği halde, bu şirketin toplam üretim içindeki payı yüzde 25,39'dur. Yüzde 38,25 ile en fazla paya sahip olan Fransız sermayeli Ereğli Şirketi'nin, üretimi, daha çok organik enerjiye (insan ve hayvan enerjisine) dayandırdığı anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle en ilkel sömürü yöntemine...

Özet olarak 1930'ların başlarında Zonguldak havzasının yabancı sermayenin tekelinde olduğu rahatlıkla söylelenebilir.

Kemalist İktidar, yabancı sermayenin Zonguldak havzasındaki tekeline son vermek için ilk ciddi girişimi 1936 yılında yapmıştır. Hemen belirtmek gerekir ki bu devletleştirme girişiminin temelinde, ekonomik şartların zorlaması yatmaktadır.

1926 yılında havzada italyan sermayeli Türk Kömür Madenleri A.Ş.'ne 90 yıllık işletme imtiyazı verildiğini biliyoruz. Ayrıca, İş Bankası'nın Fransız sermayesi ile müştereken bir şirket kurduğunu da...Bütün bunlara bakılarak, 1926'larda Kemalist İktidarın Zonguldak havzasını devletleştirme gibi bir düşüncesinin olmadığı söylenebilir. Ülke çapında yabancı sermayeli şirketlerin devletleştirilmesi fikri ve uygulaması, daha çok, 1929 genel buhranından sonra kendisini göstermiştir. Nitekim, 1928 yılında gerçekleştirilen Anadolu ve Mersin-Tarsus- Adana demiryolları ile Haydarpaşa Liman Şirketi'nin devletleştirilmesi bir yana bırakılacak olursa, sayıları 20'ye ulaşan yabancı sermayeli şirketlerin devletleştirilmesi, 1931-1944 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Kaldı ki Ereğli Şirketinin devletleştirilmesinde zorlayıcı özel ekonomik sebepler de vadır. Bu özel sebeplerin başında, Ereğli Şirketinin en geri tekonolojiyi kullanması, bir başka ifadeyle ekonomik yatırımları mümkün olan en düşük düzeyde tutuması gelmektedir. Nitekim bu gerçek, Ereğli Şirketi'nin devletleştirilmesine ilişkin 3146 sayılı kanun tasarısının Büyük Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında, İzmir mebusu Halil Menteşe tarafından dolaylı yoldan şu şekilde dile getirilmektedir:

– Halil Menteşe (İzmir): Resmi istatistiklerden anlaşıldığına göre

on sene zarfında havza istihsalatı her sene bir nisbet-i muayyenede terakki göstererek dokuzyüz elli bin ton'dan , 936'da iki milyon ikiyüz doksanbeş bin tona irtika etmiştir. (yükselmiştir). Gerek hususi menabiden (kaynaklardan), gerekse resmi menabiden icra ettiğim tahkikata göre, havzanın senelik istihsalatı beş milyon tona çıkabilir. Tesisat modernize edilirse (Şimedifer-liman), bugün altıbuçuk -yedi liralık maliyet, üç- üçbuçuk liraya düşer.

"Tediye muvazenesinde ise beş milyon tona kadar kömür çıkarılabilir. İkibuçuk milyon ton harcanır, ikibuçuk milyon ton ihraç edilir. Bu da memleketin tediye muvazenesine ise oniki - onbeş milyon temin eder. (...) Binaenaleyh her cephede memleket için hayırlı ve faydalı neticeler verecek olan bu mühim servet ve enerji kaynağının rasyonalizasyonu için alınacak tedbirlerin başlangıcı olarak bu mukaveleyi (*) getirdiği için iktisat Vekili'ne teşekkür ederim..."

"..Emin Sazak (Eskişehir): Ben de Zonguldak'a gittiğimde karşılaştığım şeyleri anlatayım: Orda göreceğiniz her şeyi sorun, alacağınız cevap 'Ereğli Şirketi'nin..Herşey bu şirketin hakimiyeti altındadır. Bu gücüme gitti..."

Ereğli Şirketi'nin 3,5 milyon lira karşılığı devletleştirilmesine ilişkin 3146 sayılı kanun tasarısının müzakeresine 260 mebus katılmış ve sonuç olarak tasarı, aynı sayıdaki "kabûl" oyu ile kanunlaşmıştır. Müzakerede 138 mebus hazır bulunmamıştır. Bunlar arasında Zonguldak mebusları Dr. Mithat Altınok ile P.Zühtü Soyak da bulunmaktadır. (116).

Ereğli Şrketi böylece devletleştirildikten sonra Etibank'nı yönetimine verilmiştir.

XI– KÜLTÜREL HEGAMONYA

Taradığımız kaynaklardan anlaşıldığına göre, Fransız sermaye gurupları 1890'ların başlarından itibaren Zonguldak havzasına sömürgeci iktisat siyasetleri ve yöntemleriyle birlikte, sömürgeci kültürlerini de taşımışlardır. **Ereğli Şirketi**, Zonguldak'a tipik bir koloni şeklinde yerleşmiştir. İlkten, limanın üst kesiminde bir **"Fransız Mahallesi"** kurulmuştur. Ahmet Naim; " Ereğli Şirketi-demektedir- , Şehrin en güzel mevkiinde, yine en güzel ve konforu haiz binalardan müteşekkil bir mahalle vücuda getirmiş, mahallenin ortasına bir kilise oturtmuş ve iki de papaz mektebi açmıştı. **Eski devirlerde bu mahalle bir Fransız kolonisinden farksızdı"** (117).

(*) Hükümet ile Ereğli Şirketi arasında imzalanan 28 Teşrinisâni 1936 tarihli satış (ön) mukavelesi kastediliyor.

"Fransız mahallesi"nde açılan papaz okullarının yanı sıra, havzaya, özellikle Afrika halkları arasındaki propaganda çalışmalarında uzmanlaşmış misyonerler de getirilmiştir. Bunlar, işçiler ve köylüler arasında emperyalist kültürü, bağımlılık ideolojisini, çesitli biçimler altında yaymağa girişmişlerdir. Ahmet Naim'in bu satırların yazarına 1960'larda verdiği bilgiye göre; misyonerler, aynı zamanda, bir çeşit "gizli istihbarat örgütü" rolü de oynamışlardır.

Çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi, Fransız sermayesinin havzaya iyice yerleşmesinden sonra, havzada, çeşitli yortular kutlanmağa başlanmıştır. Bu yortulardan biriside, "en eski madenci" olduğu ileri sürülen **Sainte Barbe** adına kutlanan "Maden yortusudur."

Şu varki, özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra, etki-tepki yasası, havzada kültürel alanda da işlemiş; maden kömürü bölgemizdeki anti-emperyalist aydınlar, yayın yolu ile karşı-propogandaya girişmişlerdir. Bu çabanın özellikle 1930'ların başlarında yoğunlaştığı anlaşılıyor. Nitekim, Halkevi Zonguldak şubesi, 1932 yılında, "Zonguldak'ta kömürü ilk bulan Türk'ü tesbit amacıyla bir komisyon kurmuştur. Komisyon, maden kömürünün ilk defa 1829 yılında Uzun Mehmet isminde bir yoksul köylü tarafından Ereğli'de bulunduğunu tesbit etmiş; ve o tarihten (1932) itibaren **"Sainte Barbe Maden Yortusu"** na **karşı, Uzun Mehmet Kömür Bayramı** kutlanılmağa başlanmıştır.

İlginç olan nokta, havzadaki bu milliyetçi girişimlerin giderek turancılığa, ırkçılığa doğru derinleşmesidir. Zonguldak Gazetesi ile daha sonraları yayınlanan **"Doğu"** ismindeki derginin etrafında kümelenen bir gurup aydın, Ziya Gökalp'in fikirlerinden esinlenerek hızla ırkçılığa kanalize olmuşlardır. Bu haretin başında, **"Doğu"** dergisinin sahibi **Tahir Karaoğuz** bulunmaktadır. Aynı guruptan tek-tük aydın, giderek toplumculuğa yönelmiş; ancak, Zonguldak'ın ilk aydın kuşağı diyebileceğimiz 1930'lar kuşağı, esas olarak, şoven bir çerçeve içinde kalmışlardır. Özetle; Zonguldak'ın özel şartlarının da pompaladığı derin milliyetçiliğin, şehrin ilk aydın kuşağını genel olarak ırkçılığa doğru götürdüğü rahatlıkla söylelebilir. "Zonguldak" gazetesi ile "Dogu" dergisinin tarayabildiğimiz eski sayılarında bunun somut örneklerine rastladık.

XII- TAM DEVLETLEŞTİRME VE / VEYA FÜZYON (FUSİON)

Zonguldak havzasının tarihinde kısaca "füzyon" (**fusion**: birleştirme) olarak anılan **bütün yabancı ve yerli sermayeli şirketlerin ve münferit ocakların devletleştirilmesi** tarihi, 1 Aralık 1940'dır. Havzanın tam devletleştirilmesi kelimenin tam anlamıyla bir

zorunluluk olarak kendisini göstermiştir: Ne iş Bankası'nın 1926 yılında havzaya yaptığı yatırımlar ve nede Ereğli Şirketi'nin (esasen şirketin isteği üzerine) devletleşirilmesi, kömür işletmeciliğine "milli bir veçhe" kazandıramamıştır. Ereğli şirketi'nin devletleştirilmesinden iki yıl sonra İkinci dünya savaşının patlak vermesiyle de havzada, derin bir üretim buhranı başgöstermiştir. Bir yandan havzadaki yabancı ve yerli sermayeli şirketler ekonomik yatırımlarını asgari düzeye düşürürken, diğer yandan da, -savaş sebebiyle-, maden direği (sütunu) ithali durmuştur. Bu yüzden birçok ocak yarı -muattal hale gelmiştir.Turgut Etingü; " Füzyon -demektedir- ocakların verimli işletilmesi ve üretim kapasitelerinin ülke iktisadi politikasıyla paralel bir düzeyde yürütülmesi zorunluluğundan doğmuştu.Kömür çıkarılması; yurt düzeyinde yeni kurulmakta olan endüstriyel bölgelerin tüketimlerini karşılayacak biçimde ayarlanacak ve maliyetinde, dünya piyasasındaki normal fiyata uyarlı olması için yeniden düzenlenmesine gidilecekti. Ve bu kadarla da kalınmayacak, bir zamanların; 'ortaçağ ırgadı, zahmetkeş kul tayfası' deyimlerini kaldıracak bir demokratik ortam oluşmasına gidilmesi kararı da alınacaktı. Ve o günlere dek hala yeraltı işçilerinin alınlarından silinmeyen madenciyan tayfası'nın da sosyal ve ekonomik yaşantılarında köklü bir değişikliği getirecek ön tedbirler alınacaktı.." (118).

Alınmışmıdır? Bu sorunun cevabını sonraki bölümde vermeye çalışacağız. Devam edelim:

Havza , işte bu zorunluluk karşısında, TBMM'de yükselen bazı itiraz seslerine rağmen tümüyle devletleştirilmiş; ve, 3241 sayılı kanunun 1. maddesi ile 3460 sayılı kanunun hükümlerine göre Etibank tarfından kurulan "Mahdut Mes'uliyetli Ereğli Kömür işletmesi" (E.K.İ.) nin bünyesi içine alınmıştır.

XIII- 1923- 1940 YILLARI ARASINDA MADEN İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA ŞARTLARI

Zonguldak havzasında çalışan işçilerin, 1923- 1940 yılları arasındaki çlaşma şartlarının ne olduğunu tesbit amacıyla, zaman - ortalaması olarak 1933 yılını esas alacağız. Daha sonra da havzanın tam devletleştirilmesinden iki ay sonra Ereğli- Zonguldak yöresineki köylü- işçilere konulan İş Mükkellefiyetinin üzerinde duracağız:

Ahmet Naim; "Ereğli- Zonguldak kömür havzasında -demektedirbugün (1933) 10 binden fazla amele çalışır. Bu amele iki kısma ayrılır:

1- Muvakkat amele,

2- Daimi amele.

"Daimi amele, Ereğli havzasında yerleşmiş işçilerle Trabzon, Vakfıkebir, Rize, Şark köylerinden ve Şark vilayetlerinden gelen ameledir."

"Kömür havzasındaki maden kuyularının en mühim say(emek) unsurunu teşkil eden muvakkat amele ise Zonguldak köyleri, Devrek, Çaycuma, Beycuma, Yenice, Ereğli havalisinden gelir.

"Havzada 'köylü- amele' diye anılan muvakkat amele sınıfı bir ayın onbeş gününü maden ocağında onbeş gününü de tarlasında çalışmakla geçirir" (...)

"Maden ocaklarında işe yeni başlayan amele kaç kuruş gündelikle çalıştığını bilmez (*).Yevmiye ücretleri ay sonlarında ocakların ecnebi mühendisleri tarafından , maden ocağının o ay zarfındaki randımanına göre tesbit edilir. Şunu unutmamalıdır ki ecnebi mühendislere ne kadar az işçilikle azami randıman edilirse, o nisbet dahilinde büyüyen bir 'ikramiye' verilir. (Altını biz çizdik, S.Ç.)

"Halbuki, Zonguldak Amele Kanunu'nun onbirinci maddesi: 'Maden ocaklarında çalışan amelenin haddi asgari ücreti ocak amil ve mültezimlerile Amele Birliği ve İktisat Vekaleti tarafından müntehap (seçilen) üç zat marifetile tayin olunur'der. **Amele Kanununun bu çok muhik (Doğru, yerinde) maddesi ancak on sene evvel** (1923) **bir defaya mahsus olarak tatbik edilmiştir"** (Altını ben çizdim, S.Ç.). (...)

"Ereğli-Zonguldak havzasında 'daimi' ismi verilen işçilerin' muvakkat amele'ye nisbetle yaşayışları daha düzgüncedir. Bunlar aylıklarını aldıkları zaman paranın bir kısmını memleketlerine tarla, hayvan ve tohumluk borçlarını ödemek üzere gönderirler. Cüz'i bir kısmı da aylık kumanyalarını tedarık ederler. Aylık kumanya; bulgur, fasülye gibi yiyecek maddelerinden ibarettir.

"Havzanın sây unsurunun üçte ikisini teşkil eden muvakkat amele, maden ocaklarına gelirken 'hüriye' ismi verilen meşin bir arka torbası içinde yiyeceklerini de getirirler. Bu yiyecek, amelenin madenlerde çalışacağı onbeş gün için hesaplanmış bir miktar mısır unundan ibarettir. Amele bu mısırunu ile 'bazlamaç' ismini verdiği bir nevi ekmek yapar sadece sıcak su ve tuz ile mısır unundan 'malay' denilen bir çorba kaynatır ve bunu yer". (...)

"Havza amelesinin mühim dertlerinden biri de Amele Kanunu'nun

*(*) Cumhuriyet sonrası, Zonguldak havzasında çalışan işçilerin gündeliklerine ilişkin bir yığın resmi istatistik yayınlanmıştır. Örneğin Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğünün 1930 yılında yayınladığı **İstatistik Yıllığı** gibi... Bunlann tümü uydurmadır; kesinlikle gerçekleri yansıtmamaktadır.*

çizdiği müddetten fazla çalıştıkları iş saatlerinin yine kanunun tayin ettiği nisbet dahilinde çift olarak verilmesi ve maden ocaklarında bir taammüm haline giren (genelleşen) fuzuli gündelik kırma, para cezası gibi cezalandırma şekillerinin muayyen esaslara istinad eden makul bir hadde indirilmesidir.

"Filhakika (gerçi), Zonguldak Amele kanununun neşrinden sonra ortaya çıkan sekiz saatten fazla çalışan ameleye, kanunun tahdit ettiği, sekiz saatten fazla mesai için çift ücret vermek meselesi bir mecburiyet haline gelince, alakadarlar kanunun tarifine uygun defterler vücuda getirmişler, **fakat aynı zamande amele ücretlerini de indirerek, kanunun neşrinden evvel 12 saatlik kazancı 60 kuruşu bulan bir amelenin mesaisi, defterlerde 8 saatten fazlası için çift ücret verilmiş gösterildiği halde yine 60 kuruşu 1 santim bile geçmemiştir.** (Altını ben çizdim, S.Ç.)

"Ceza meselesine gelince; bu bilhassa ecnebi şirketlerde çok fazla suistimal edilen bir keyfiyettir. Ocak içinde sigara içmek, memnu (yasak) mıntıkalardan kömür almak gibi ocağın ve bütün amelenin hayatını tehdit eden ve buna benzer çok ciddi sebepler istisna edilirse, ameleye yapılan diğer cezalar hemen ekseriyetle indi ve keyfi muamlelere istinad etmektedir." (120).

Ahmet Naim, kaza ve tazminat konularında da şunları söylüyor:

"Ereğli Zonguldak havzasının son altı senelik kaza bilançosunda ölen yada yaralanan amelenin yekünü 3931'dir. Bu yekünün senelere ve nevilerine göre taksimi şudur.

(Tablo: 7- 1927-1932 Yılları Arasında Havzada Meydana Gelen İş Kazaları

Sene	Ölüm Kazası	Ağır ve Hafif Yaralı
1927	28	293
1928	46	311
1929	48	610
1930	61	556
1931	49	610
1932	50	729
Yekün	282	3109

Bir kazada yaralanan veya kaza neticesi vefat eden ameleye, maden işleten müesseseler Amele Kanunu'nun 7. maddesi mucibince tazminat vermekle mükkelleftirler. Yine aynı madde: 'Kaza vukuu, amil veya mültezimlerin sui idaresinden veya fennen ifası lazım gelen hususatın ademi ifasından neşet etmiş ise tazminattan maada işbu amil veya mültezimlerden beşyüz liradan beşbin liraya kadar ceza-i nakdi' alınacağını zikreder.

Maden kazalarından doğan tazminat davalarında maden kömürü mıntıkası umum müdürlüğünün hukuk müşaviri amelenin mecannen vekilidir. Mahkemeye verilen tazminat davalarında esas, maden fen heyetinin vereceği rapora istinad eder.

Tazminat işlerinde, iş sahibile yaralı amele veya ölen amelenin varisleri ekseriya sulhen anlaşırlar. Bu takdirde ölen amelenin ailesine verilen tazminat miktarı vasati 400 ila 600 lira arasında tehalüf eder.

Yaralı amelenin veya ölen amelenin varislerinin müesseselerle sulhen anlaşmasındaki sebeplerin başlıcaları, mahalli mahkemelerce verilen yüksek tazminat hükümleri iş sahiplerinin avukatlarınca temyiz edildiğinden amelenin veya varislerinin Zonguldak'ta beklemek için icap eden vesait ve paradan mahrum bulunmalarıdır.(121).

XIV– İKİNCİ MÜKELLEFİYET

Maden işçileri, bütün bunların yanısıra, 28 şubat 1940 tarihinde yayınlanan bir karaname ile, ikinci kez **İş Mükellefiyeti** 'ne tabi tutulmuşlardır. Sekiz yıl süren ikinci mükellefiyet devresi, maden işçilerinin, kelimenin tam anlamıyla **kıyıldıkları** bir devre olmuştur. İşçiler, bu devrede, "hasta","sakat" denilmeden jandarma dipçiği ile ocaklara sürülmüşlerdir. Yine aynı devrede köylü-işçilere karşı uygulanan cebir ve şiddetin sistematize edildiği görülmektedir. Örneğin ilkten bir **iş Mükellefiyeti Müdürlüğü** kurulmuştur. Bu müdürlüğün bünyesinde görev alan memurlar, muhtarlar aracılığı ile köylerden işçi toplama işine girişmişlerdir. Ayrıca, mükellefiyetten kaçan köylü-işçileri yakalamak ve ocaklara sürmek için, bünyesinde bindirilmiş özel jandarma ekiplerinin yer aldığı bir **Tahkimat Komutanlığı** kurulmuştur. (122). **Bugün**, Ereğli'nin A.Kocaali ismindeki dağ köyünde yaşayan Yaşar şen ismindeki eski bir maden işçisi, mükellefiyet devdesini bize özetle şu şekilde anlattı:

"1940'da mükellefiyete göre ocağa girdim. Tırkacıydım. Kazılan kömürü' ayaklardan tırkalarla oluklara çekerdik.Çalıştığımız ocakta hava pervanelerini elle çevirirlerdi. Bu yüzden içerisi çok sıcak olurdu. Hava da çok bulanık... Çıplak çalışırdık; sadece hayalarımıza birer

mendil bağlardık. Ocağa girişimden bir hafta kadar sonra kaçtım. Çok bunalmıştım. Köye gidip saklandım. Aradan bir iki gün geçmeden atlı jandarmalar geldi. Beni bulamayınca karımı sürüyüp karakola götürdüler. Karımı ben teslim oluncaya kadar bırakmadılar. Bazen mükellefiyetten kaçanların bebelerini de rehin alırlardı. Dayak da vardı. Kaçanı yakladılar mı ilkten falakaya yatırırlardı."

O dönemde havzada "üst madenci" olarak çalışan Turgut Etingü de mükellefiyeti şöyle anlatıyor:

"Tam 8 yıl havzada despot bir çalıştırma rejimi uygulandı. Mükellefiyetten kaçma bahane edilerek, köylerde nice ırza geçme olayları; karakollarda taban patlatasıya dayak atmalar; iş kaçaklarını yıldırmak için kurulan 'Tahkimat komutanlığı' emrinde maden işçilerinden niceleri; hırsızlar kaatiller, vatan hainleri gibi diyar diyar sürgün edildiler!.."

"Tüm bunlar en sıkı bir sansür çevresinde yapıldı. İstanbul, Ankara basınına bu çeşit haberlerin yansımaması için şeytana özgü tedbirler alındı !.."

"Kısacası; ancak kömür havzası bu trajediye sahne oldu. Dram ise sadece düzenleyicilerinin huzurunda oynandı. Durum o denli kötüye itildiki, İş Mükellefiyeti Müdürlüğü ile, Teşkilat Hastanesinden o dönem rüşvet zengini olanların adları listeler oluşturudu!.."

"Ayak veya kollarını, parmaklarını keskin yüzlü taş veya balta ile yontup, bazı parçalarını keserek hastaneye yatan ve böylece mükellefiyetten kurtulmak isteyenlerden bu yaraları işlete işlete sonradan kangren olarak el, ayak yoksunu kalanlar çok görüldü!!.." (123).

Bütün bunlar, İnönü-Saraçoğlu hükümeti tarafından Ereğli Kömürleri işletmesi'nin yönetimine atanan otoriter bir kadro aracılığı ile yürütülmüştür. Bu kadronun başında, Genel Müdür sıfatıyla, **İhsan Soyak** isminde bir zat vardır. Bu zata ve kadrosuna, kömür üretimini artırmak şartıyla çok geniş yetkiler tanınmıştır şu varki, İ. Soyak ve kadrosu, kömür üretiminde önemli bir artış sağlayamamışlardır. İşte rakamlar:

(Tablo: 8– 1941-1948 yılları arasındaki tuvönan üretimi)

YIL	Üretim/Ton
1941	3.019.626
1942	2.509.614
1943	3.162.605
1944	3.554.279
1945	3.718.772
1946	3.830.245
1947	3.945.119
1948	4.021.797

*(Kaynak: **1941-1961 Ereğli Kömür Havzası İstatistikleri, E.K.İ İstatistik servisi, M.K.E. Matbaası, 1962)***

Görüldüğü gibi sekiz yıl içinde yüzde 33 oranında bir üretim artışı ancak sağlanabilmiştir. O da işgücünün en kaba sömürüsüne, mutlak artı-değer formülüne dayanılarak.

Bu gerçek aynı yıllar içindeki işkazası sayısında da kendisini göstermektedir. Rakamlar Şöyle:

(Toblo: 9– 1941-1948 yılları arasında meydana gelen işkazaları)

YIL	Ölü	Yaralı
1941	75	3.274
1942	108	3.154
1943	72	4.039
1944	83	3.817
1945	81	4.059
1946	61	3.798
1947	121	2.664
1948	58	3.860

(Kaynak: Keza, S. 64.)

Doğaldır ki bu yüksek düzeydeki işkazaları aynı düzyede işgünü kaybına yol açmıştır. Rakamlar Şöyle diyor:

(Tablo: 10– 1943-48 arasındaki işgünü kayıpları)

YIL	İşgünü Kaybı/Ad.
1943	566.464
1944	646.510
1945	635.389
1946	488.787
1947	933.064
1948	468.113

(Kaynak: Keza, S. 64.)

İhsan Soyak ve kadrosu kömür üretiminin yükseltilmesinde pek bir başarı sağlayamamışlardır; ama, Zonguldak havzasında, Türkiye' nin en despot devlet işletmesini yaratmayı başarmışlardır! O kadar ki, İ. Soyak; 1940 yılında 1400 olan memurların sayısını, sekiz yıl içinde 3600'e çıkartmış; E.K.ı bürokrasisi için lüks konutlar ve eğlence yerleri inşaa ettirmiş; yaya ve bindirilmiş birliklerden oluşan silahlı, özel üniformalı bir "Kömür Alayı" kurmuş; ve hatta, işletme bünyesinde geçerli para bile bastırmıştır!..

Kısaca; 1940-1948 arası, E.K.İ bürokrasisi için, kelimenin tam anlamıyla bir altın çağı olmuştur. Ekmeğin vesikayla verildiği bu devrede, E.K.İ bürokisisi büyük bir lüks içinde yüzmüş; kimi bürokratların karıları, her gün süt banyosu yapacakkadar ipin ucunu kaçırmışlardır! (124).

Türkiye'deki rejimin minyatür bir görünümünü veren bu 8-10 yıllık despotik yönetimin sonundadır ki, Ereğli-Zonguldak köylüleri, 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde, 100-150 kilometrelik yolları aç-susuz ve yakalanmak korkusuyla dağ geçitlerinden yol alarak geçecek ve oy'larını bir başka gerici siyasi partiye, Demokrat Parti'ye vereceklerdir (125).

Özet olarak denilebilir ki, Türkiye'de İkinci Dünyü Savaşı döneminde uygulanan "savaş ekonomisi"nin ve bu kılıf içinde gizlenen zorbalığın, soygunculuğun en ağır yükünü çeken emekçi yağınları/ içinde Zonguldak havzası işçileri en ön safta yer almışlardır.

XV- İLK SENDİKA

Mükellefiyet zorbalığı, 1946 yılında, etki-tepki yasasına uygun olarak, Zonguldak Havzasındaki ilk sendikayı yaratacaktır. Şu var ki, bu

ilk sendika uzun ömürlü olmayacaktır. Sözü burada, ilk sendikanın kurucularından üstmadenci ve yazar **Turgut Etingü'ye** bırakacağız. **Etingü** ilk sendikanın kuruluşunu ve sonunu şöyle anlatıyor:

"18 Haziran 1946 günü, işletmenin (E.K.İ) Üzülmez bölgesinde, elektrik ustası Mustafa Turan tarafından, Memur Pansiyonu yemekhanesinde **havzada işçilerin genel durumu** üzerine bir tartışma açılmıştı. Ben de, o konuşmalara istekle katıldım ve Mustafa Turan'la daha orada görüş birliğine vardık.

Gerçi aramızda ayrılıklar çıkabilirdi ama, kendisinin özellikle bu konudaki içtenliğinden hiç kuşku etmedim. Birkaç gün sonra da, onun önerisiyle işletmenin 'İmar ve İnşaat Grubu'nda görevli Yüksel İnşaat Yüksek Mühendisi ve Mustafa Turan'ın memleketlisi Bay Abdülkadir Basa ile tanıştık.

Bir garip kişiliği vardı Abdülkadir Basa'nın; bir mühendisten çok, dış giysileriyle işçi kılığındaydı! Konuşmaları da tam bir içtenliği yansıtıcı tutumdaydı.

İlkin çekingen davranmamız doğaldı. Çünkü o, İşletme-içi önemli bir makam adamıydı. Biz ise, yine de sıradan, üstelik ben ocakiçi kadrosunda yeralmışlardan biriydim...

Abdülkadir Basa ile sendika konusunda çabuk anlaştık. Beni iyice dinledi. Sonra, bu açıdan kendi görüşlerini ortaya koydu. O da, bir sendikanın hiç zaman kaybetmeksizin kurulmasını öneriyordu. Üstelik bana öncülük tanıyor ve 'kurucu üye' olmamı da ısrarla istiyordu. Hem de kendisini bizim saflarımızda sayarak, işçi haklarının savunucuları arasına katılmada bir sakınca da duymadığını daha o sıra belirtti!..

Bir yüksek mühendisin bizim saflarımızda yan yana bir gidişe ayak uydurmayı kabüllenmesi, o dönem Havzasını ve işletme yöneticilerinin acımasız tutumlarını bilenler için çok ilginç bir olay sayılırdı. Gerçi biz, kaybedecek birşeyi bulunmayanlardan olduğumuz için, bu durumdan bir kuşku payı çıkartmayı bile düşünmüyorduk...

Çok kısa bir süre içinde, aşağıda adları yazılı ve yakın arkadaşlardan oluşan ilk 'Kurucu Kadro' şöylece düzenlendi:

Abdülkadir Basa (Yüksek inşaat mühendisi).

Ahmet Armağan (Jeomtr).

Turgut Etingü (Üstmadenci)

Rıza Ünlü (Ocak başçavuşlarından).

Selahattin Efes (Elektirik posta şefi).

Mustafa Turanlı (Elektirik ustalarından).

Hamdi Demirci (Elektirik ustalarından).

Böylece içtenlikli, uygarca cesaret sahibi kimselerden oluşan ve 'dost, dostu bulur' kavlince zincirlenerek, **'MADEN KÖMÜR HAVZASI İŞÇİLERİ SENDİKASI'** adı altında bir kuruluş gereğinde ilkin kanıtlandık.

Gerekli yasal formaliteler hazırlanırken, diğer yandan da, tüzük açısından ana maddelerin saptanması için o tarihlerde **(İstanbul Sendikalar Birliği)** 'nin yayın organı olan 'Sendika' gazetesine, **(İstanbul Maden İşçileri Sendikası)**'na ana tüzüğünün acele gönderilmesi ricasında bulunduk.

Aradan bir hafta geçti ve istediğimiz tüzük örneği de geldi. Tüzüğün, havza koşullarına; özellikle kendi işçi kardeşlerimizin çalışma koşullarına, yaşantı biçimlerine, gerekli ve kaçınılmaz ihtiyaçlarına, geleneklerine uygun yeni bir tüzüğün hazırlanması ben ve arkadaşım Armağan Kerimol'u çoğunlukla yordu. Ama, 27 madde üzerinde düzene soktuğumuz tüzük de ilk genel toplantımızda hemen onaylandı. Ve yasa gereğince de resmi makama dilekçe ile verilen tüzük örnekleri yanısıra da, 7 Temmuz 1946 ve 3 Ağustos 1946 tarihlerinde, kentte yayımlanan **Türkün Sesi** gazetesinde kamuoyuna da duyuruldu.

İlk maddesi: (Zonguldak'da maden Kömür Havzası İşçileri Sendikası adı altında, siyasetle ilgisi olmayan bir cemiyet kurulmuştur) der.

Ve gerçekten tüzük dışı bir düşünce ve çaba katmaksızın, kaderinin çizgisi kısa da olsa, yürüyebilmiştir!.." (126).

İlk sendikaya tepkiler doğmakta gecikmemiştir. Bir grup tutucu tarafından çıkarılan **"Ocak"** ismindeki gazetenin 2 Ağustos 1946 tarihli sayısında, sendikanın kuruluşuna karşı çıkılmıştır. **"Sendika Meselesi"** başlığını taşıyan yazıda, bu tür örgütlenmelerin gereksizliği üzerinde durulmuştur.

Bu arada ilk sendikaya bir bina bulunması işi büyük sorun yaratmıştır. Turgut Etingü bunu şu şekilde anlatıyor:

"Resmen kurulmuş olmasına ve tüzüğünü de yayımlamış bulunmasına karşılık, tüm seferber olduğumuz halde, sendikamıza bir barınak bulamadık! Tam birbuçuk ay bütün kurucularıyla birlikte didindik! En sonunda o günlerin Demokrat Parti İl merkez binasının altındaki bir odacağı, âllem ettik kallem ettik ve parti kurucularından Hakkı Hilalcı'nın şartlı isteğini kabullenme zorunda kalarak aldık!..

Hakkı Hilalcı'nın önkoşulu, sendikanın, partilerini desteklemesi idi. Bu gayrı resmi bir söz verme idi. Yeri gelmişken açıklamak gerekir ki, bu isteğe uyma zorunluydu. Zonguldak gibi, barınak buhranı ile yanıp tutuşan bir yerde, hele cadde üzerinde yer bulmak olanaksızdı. Ve

durumun yer bulmadan sürdürülmesi de mümkün değildi. İşten atılma, ekmekten olma gibi yaşam rizikolarını göze alma, bizim gibilerin sendika inançlarını da suya düşürebilirdi!

Gerçeklerin cilvelerine uyma zorunluluğuyla karşı karşıya idik. Öyle sanıyorum, o sıralarda Demokrat Parti'nin de, yurtta kurulu sendikaları destekleme amacını yansıtan bir merkez bildirisi bile gelmişiti. Tüm bunlar işimize yaradı. Böylece de, sendikamız sokakta kalmaktan kurtuldu!.. Fakat, sendika olarak Demokrat Parti'ye hiçbir destek, gizlice de olsa, gösterilmedi.

Gerçi, Demokrat Parti'nin ana tüzüğünde **'sendika kurmak ve sendikaların desteklenmesi'** gibi, bir madde yer almıştı. Ve ülkede peş peşe sendikalar da kurulmaktaydı. İşte bu sırada günlerden bir gün,10 Ekim1946'da, Başkan Bay Celal Bayar, Zonguldak'a çıkageldi.

Daha il merkezinde, koltuğunda oturmadan, hazır bulunan kalabalığa

–"..Demin aşağıda, kapının önünden geçerken levhasını okuduğum (Maden İşçileri Sendikası) hakkında bana izahat verin; içinizde bu işle ilgili bir arkadaş varsa, çıkıp lütfetsin.." dedi.

Önce ben, sonra İbrahim Çaydamar-ki o sıra sendikanın sorumlu sekreteri idi- yeteri kadar açıklama yaptık. Ben, Ereğli Kömürleri İşletmesinin bu kuruluşu iyiniyetle karşılamadığından ve idari makamlardan da zorluk gördüğümzüden yana yakıla dert yandık!.

Sayın Bayar'ın ilgisi dış görünüşüyle çok oldu. Ama, siyaset adamlarının iç dünyalarını kim bilebilir?!..

Sendikamız bir yandan üye yazımına çalışırken, öte yandan da üye ve diğer maden işçilerinin dertlerini, dileklerini dinliyor, gerekli resmi kuruluşlara, karşılığında bir ücret alınmaksızın tüm dilekçelerini yazıp, gönderiyordu. O kadarla da kalmıyor, idare kurulu olanakları kadar, küçücük bütçesinden ayırdığı paralarla işçinin acil yardımına, ilaç ve benzeri gereksinmelerine destek olmaya çalışıyordu.

Sendikanın ilk ve önemli bir çabası da, **havzada bir verem hastanesinin yapımı için** Bakanlıklarla ilişki kurmasıydı. Ayrıca, **hafta tatili** konusu üzerinde görüşlerini de tüm nedenleriyle, geniş açıklamalı olarak, o günlerin çalışma Bakanlığına göndermiş ve hükümetten bu konuda olumlu bir sonuç beklendiği önemle belirtilmişti.(127).

Sendika iki ay içinde bin civarında üye yazmıştır. İlk kongresini de 4 Kasım 1946 tarihinde ve "Zevk Park Gazinosu" salonunda toplamıştır. 900 kadar üyenin katılımıyla toplanan kongreyi, Demokrat Parti İl yönetimi tam kadro izlemiştir.

Kongrede, konuşmacılar, işçi haklarını dile getirmişler; bu arada siyasal ihtiraslara alet olmayacaklarını, hiçbir partiyi desteklemek gibi bir amaçlarının bulunmadığını söylemişlerdir.

Turgut Etingü, daha sonraki gelişmeleri şöyle anlatıyor:

"Kongre sonrası, İdare Kurulu seçiminde, o günlerin gerçekten çok değerli ve ünlü yazarı **Ahmet Naim Çıladır,** çoğunluğun oylarıyla sendika sekreterliğine getirildi. Sonrada bu, birçok dedikodulara sebep oldu. Ahmet Naim'in öteden beri havza işçisinin dertlerine karışmış olması, işçinin sosyal kalkınışında ve hukiki durumunda, bir aydın-yazar olmanın vicdan sorumluluğu ile candan ilgi duyarak çaba harcaması, yıldırımları üzerine çekiyordu!. Onun kaleminden iğnelenmiş kişilerce sekterer oluşu hiç de iyi karşılanmamıştı...

O ve benzeri aydınlara; sırf kişisel yaşam rahatlıklarının bozulacağı kuşkusuyla tedirgin olanların karşı çıkışı ve düşman saflar kurmaları elbette doğaldı...

Ülkücü, içtenliği belirgin, namuslu kişilere, devrimci olanlara vicdan kuralları dışında vurulan (aşırı solculuk) damgası, kısa sürede kentin dört yanına yayılır oldu. O, ben, Armağan Kerimol, İbrahim Çaydamar ve daha niceleri dedikodunun diline verildik!.. Polis de peşimizdeydi, artık!..

Oysa, Ahmet Naim Çıladır'ı seçenlerin düşünce birliği şu idi:

A– Tanınmış bir yazardı. Üstelik işçi dâvâsında ve konularında uzman sayılırdı.

B– Herhangi bir yabancı konuk veya uzman (ki havzaya böyleleri sık sık gelirdi) gelişinde, yabancı dil bilmesiyle epey yardım sağlardı.

C– Sorumlu sekreterlik görevinde yetenekli, üstelik tam bir gazeteciydi. Havzaya ilişkin, gerçek değerde sosyal, ekonomik, tarihi yazı ve yapıtları vardı.

O dönemde, özellikle İstanbul'da 16 Aralık 1946 tarihinde olayların patlak vermesi nedeniyle, (İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı)'nın bilinen buyrultusu üzerine, kısa bir tarih yaşantısı olan **Maden Kömür Havzası İşçileri Sendikası** da, fesat örgütlenmesiyle ve kapatılan siyasi bir-iki partiyle (*) bağlantı kurma karalamasına uyularak, çalışmasına son verildi, kapısı mühürlendi!.."(128).

Zonguldak havzasındaki ilk sendikanın, **"Türkün Sesi"** gazetesinin 27 Temmuz 1946 günlü sayısında yayınlanan tüzüğüne göre, Başkanı veya Genel Başkanı yoktu. Sendika, yedi kişilik yönetim ku-

(*) 1946'da kapatılan iki sosyalist parti kastediliyor.

rulu içinden seçilen bir icra kurulu tarafından yönetiliyordu. Üç kişiden oluşan bu kurulun başında **Sorumlu Sekreter** vardı. Diğer iki üyeyi; **muhasip** ile **kültür sekreteri** oluşturuyordu.

Tüzüğün 9.maddesine göre; ahlak düşkünleri ile ispiyonlar, ırkçılar ve faşistlerin sendikaya üye olmaları yasaktı.

İlk sendikanın, Şükrü Saraçoğlu hükümeti tarafından üç ay içinde apar-topar kapatılmasının nedeni, sanırız şimdi daha iyi anlaşılmaktadır.

BİR DEĞERLENDİRME

Zonguldak havzasının 1923-1940 devresi, Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi) iktidarının genel siyasetleri ile 1940'larda ulaştağı soyo-ekonomik ve sosyo-politik platformu olanca açıklığı ile billûrlaştıran bir devre olmuştur.

CHP iktidarı, 1930 başlarına kadar Zonguldak kömür madenlerini devletleştirmeyi düşünmemiştir. Tam tersi, yabancı sermayeyi de kucaklar bir şekilde, özel girişimciliği desteklemiştir. İktidarın 1920'lerdeki havzaya yönelik reformlarını bu çerçeve içinde değerlendirmek gerekir.

Devlet işletmeciliği, özellikle 1929 genel buhranından sonra bir zorunluluk şeklinde kendisini göstermiştir. Bir başka ifadeyle 1920'ler "liberalizm"inin iyice tıkandığı devrede... Tam devletleştirmenin ise, bu zorunluluğun, ikinci yeniden paylaşım savaşı sırasında iyice pekişmesiyle gerçekleştirildiği söylenebilir.

Bütün bunlar gözönünde bulundurulmak şartiyle, tek parti iktidarının Zonguldak havzasına yönelik siyasetini üç aşamada toplamak mümkürdür.

1– Himâyeci devre (1921-1926).

2– Dolaylı müdahaleci devre (1926-1936).

3– İşletmeci devre (1936-1940 ve devamı).

Tek parti iktidarının havzada çalışan işçilere karşı takındığı tavır, genel olarak işçi sınıfına karşı takındığı tavırdan özellikle 1940-1948 devresinde daha olumsuz olmuştur.

Havza işçilerinin özellikle 1923 yılında yoğunlaşan hareketliliği, yine aynı yıl sol çevrelerin havza işçilerini örgütleme girişiminde bulunmaları, tek parti yönetimi için adeta bir "uyarı" olmuştur. Devlet, bir yandan işçileri sınıf uzlaşmacı örgütleri çatısı altında bizzat örgütleme yolunu tutarken, öte yandan da ünlü **Takrir-i Sükûn Kanunu** ile bütün solu ve dolayısıyla Zonguldak havzasında uç veren solcu örgütlenmeleri ezmiştir.

Aynı devrede, işçi haklarına son derece gevşek bir tutum takınılmış; zaten sınırlı olan bu hakların hayata geçirilmesi için ciddi önlemler alınmamıştır.

1940 tarihli ikinci **iş mükellefiyeti** faşizan bir uygulamadır.

1867 tarihli **ilk** iş mükellefiyeti, o devreye kadar görülmemiş bir takım işçi haklarını beraberinde taşırken; 1940 tarihli **ikinci** iş mükkellefiyeti varolan hakları yoketmişti, üstelik işçilere karşı açık bir kıyıma girişilmesinin somut aracı rolünü oynamıştır.

1920-1940'lar devresinde, Ereğli-Zonguldak havzasının toplumsal yapısına **kapitalizm** damgasını basmıştır. 1840'larda toplumsal süreç **feodalizm** damgasını taşırken, yüzyıl içinde kapitalist ilişkiler ön plana geçmiştir. Ancak, bu yüzyıllık gelişim / değişim süreci içinde, feodal devreye özgü ilişkiler yokolmamış; özellikle köylü-tüccar arasında fonksiyonel bir parça halinde varlığını korumuştur.

SONUÇ

Buraya kadar söylediklerimizden sanırız şöyle bir sonuca ulaşılabilir:

Zonguldak kömür havzası, 1848-1940 devresinde yabancı sermayenin fiili ekonomik işgali altında kalmıştır. Bu devrede, çeşitli yabancı sermaye grupları, ücretler ve sosyal yatırımlar gibi ekonomik yatırımları da en düşük düzeyde tutarak azami kar sağlamaya çalışmışlardır. Bu devrede kömür rezervlerimiz ile işgücümüz kelimenin tam anlamıyla talan edilmiştir.

Yabancı sermayenin güdümünde gelişen kömür işletmeciliği, Zonguldak ve çevresinin yapısal gelişim ve değişiminde temel kuruluş rolü oynamıştır. Şu var ki, azami kâr etme yanı olan bu temel kuruluşun yatırım yanı cücedir! Bu sağlıksız kapitalist organizasyon, yörenin yapısal gelişim ve değişimini de sağlıksız bir şekilde etkilemiş; yüz yıllık zaman süreci içinde ortaya dezorganize bir yapı çıkmıştır.

1936-1940 devresinde kendisini gösteren devlet işletmeciliği bu bozuk yapının üzerine oturmuş; bu yapıyı yaratan kendinden önceki temel kuruluşu, yani kapitalist işletmeciliği, sağlıklı bir işlerliğe kavuşturamamıştır.

EKLER

CUMHURİYET DEVRİNDEN EVVEL ODA'DA MUKAYYET TÜCCAR

A- Oda'nın bidayet teşekkülü olan 30 Temmuz 1919 tarihinden 1922 senesi nihayetine kadar Ticaret Odamızda mukayyet Türk Tüccarın isimleri aşağıda gösterilmiştir.

Birinci Sınıf:

Madenci Süleyman Sırrı Bey.

Tüccardan Ahmet zâde Ali Efendi.

İkinci Sınıf:

Çakal zâde Mehmet Efendi.

Abalı zâde Halit Efendi.

Bekir Sıtkı Bey.

Madenci Mehmet Maksut Efendi.

Kozlu'da Mazlumcu zâde.

Kozluda madenci Remzi Bey.

Kozluda Madenci Fevzi Bey.

Kozluda Madenci Osman Kamil Efendi.

Kozluda Madenci Rıza Bey.

Zonguldakta madenci Cafer Efendi.

Zonguldakta madenci Tüccardan Alişan Bey.

Ferhat Çavuş.

Zonguldakta madenci Aksekili müftü zâde Mehmet ve şeriki Ali Rıza

Zonguldakta madenci Zonguldak'ta Müftüzade İbrahim Bey

Zonguldakta madenci Taşçı zâde Mehmet Çavuş.

Zonguldakta madenci Safranbolulu Mehmet Hilmi Efendi ve şeriki.

Zonguldakta madenci Bakkal Bartınlı Hasan Efendi.

Zonguldakta madenci Hamamcı Cinoğlu Ereğlili Hacı Mehmet Efendi.

Üçüncü Sınıf:

Bartınlı Molla Halil zâde Halil Efendi.

Kozluda madenci Sabri Bey.

Tüccardan Pehlivan zâde Hakkı Efendi mahdumları.

Bakkal Resneli Rıza Efendi.

Bakkal ve manifaturacı Ereğlili Hacı Musa Efendi.

Bakkal Ecir oğlu Ahmet Recep Bey.

Acente Hasan Hilmi (Antalya, Pera, Artinya vapurları).

Dördüncü Sınıf:

Bartınlı Molla Halil zâde İbrahim Efendi.

Hacı Ahmet Ali zâde Mustafa Efendi.

Kozluda tüccardan Salih Zeki Efendi.

Hacı Ahmet Ali zâde damadı Mehmet Efendi.

Siirtli Hızır Mustafa Efendi.

Manifaturacı Hasan ağa zade Abbas ve şeriki Ali Asgar.

Tuhafiyeci mütekâit Mülazım Ali Efendi ve mahdumu İbrahim Etem efendi.

Aksekili Zeybek zâde Hüsnü ve biraderi Mehmet Nuri.

Camcı Hasan Ağa.

Kantariyeci Mustafa Fehmi Efendi.

Nakliyat Bahriye Şirketi Zonguldak acentası Tahir Karaoğuz Bey.

Acenta Pehlivan zâde Faik Bey (Kırım ve Demirtaş vapuru).

B-1919-1922 senelerinde Ticaret Odasında mukayyet ve hali faaliyette bulunan ekalliyet anasırına mensup (240) tüccarın isimleri de aşağıya aynen nakledilmiştir.

Birinci Sınıf:

Bartınlı Mihal Kozmidis Efendi.

Madenci Boyacı oğlu Anesti Efendi.

Madenci Torna Fotyadis Efendi.

Tüccardan Petro Gregoviç Efendi.

Maden tüccarı Fransız tebasından Möyö For.

Tüccardan Sarafim Efendi.

Tüccardan Rombaki ve 63 numaralı Panopolos ocakları Müdürü mes'ulü doktor Dünyas.

Sarıcazadeler kömür madeni ocakları şirketi müdürü mesulü Mösyö Cove.

Bartınlı Kozma oğlu Petro.

Sınıf	Türk	Gayri Türk	Yekun
1	2	9	11

İkinci Sınıf:

Murat Panosyan Efendi.

Ohanis Hızarbetyan Efendi.

İstanbulliyan Karabet Efendi.

Madenci Hoca İstapan Efendi Yorgiyadis.

Kozluda Kozma Efendi.

Zonguldak'ta madenci Mihal Fidis.
Zonguldak'ta madenci Lazoros Papadopolos.
Zonguldak'ta madenci Yorgopolos.
Zonguldak'ta madenci Tuğlacı Ropen Fenerciyan Efendi.
Zonguldak'ta madenci Manifaturacı Kigork Boyacıyan.
Zonguldak'ta madenci Artin Kuyumcuyan.
Zonguldak'ta madenci Agop İstanbulliyan.
Zonguldak'ta madenci Hacı Serkis Giritliyan.
Zonguldak'ta madenci Agop Adıyaman.
Tüccardan Petro Kozmidis.
Tuhafiyeci Yorgiyadis ve Kapudand.
Ohanis oğlu Aram.
Tüccardan Mıgırdiç Yağyayan.
Pavlaki Durmuş oğlu mahdumu Yorgi.
Manifaturacı Giritli oğlu Nişan Serkis.
Marangoz kalfalarından Kostioğlu Trifo.
Kunduracı Şilili Aleko.
Ereğli Şirketi liman inşaat müteahhidi Bulgar Hristo mahdumu Dimitri.

Sınıf	Türk	Gayri Türk	Yekûn
2	18	26	44

Üçüncü Sınıf:
Tüccardan Şahinaviç biraderler.
Tüccardan Hacı Antranik Yağyayan.
Maden sütünu ve kereste tüccarından Yorgi Vasiliyo.
Tüccardan Manok Efendi.
Tüccardan Kapudanidis Efendi.
Selâmsız Yuvanaki Efendi.
Kalpakçiyan Efendi.
İran Koço Efendi.
Terzi Todori Efendi.
Manifaturacı Karabet Seferyan.
Manifaturacı Mardros oğlu Karabet Ağyanyan.
Manifaturacı ve tuhafiyeci Simon Kiryakopolos.
Manifaturacı Abraham Miyapanyan.
Tuhafiyeci Yordan Mutaf oğlu.

Sadıkzade ve Alde vapurları acentesi İpokrat Lazaridis.

Ecnebi vapurları acentesi İspanya tebasından Möyö Peymon Fokyon.

Bakkal Mihal Cakolidis.

Manifaturacı Yağyayan Boğos.

Manifaturacı Manok oğlu Artin.

İnşaat müteahhidi Deli Yani oğullarından Lefter kalfa.

Macar oğlu İstelyanos.

Kunduracı Balcı oğlu Aleko.

Bartınlı Partalcıoğlularından Hamparsum oğlu Osekyan.

Üzülmezde hava varagelesinde işçi Macar oğlu Yani.

Manifaturacı Partal oğlu Takfur.

Taşçı Çakır Sava oğlu İstavri.

Taşçı Papas oğlu Kostaki.

Boyacı oğlu İstefan velet Yorgi.

Terzi Bodos Bedevi oğlu Lazari.

Marangoz Manyo oğullarından Manol.

Kunduracı çırağı Balcı oğlu Sava.

Marangoz Zafiri oğlu Yamandi.

Manifaturacı Papas oğlu Bedros Simpat.

Sarafim ocağında ambar memuru Aksakal oğlu Klovlus velet Dimitri.

Kozma ocağında Yorgi oğlu Hristo.

Terzi Minas oğlu Devrekli Nişan.

İhsaniye ocağında kazmacı Panayot velet Lazarti.

Hacı Antranik Yağyayan Efendi vekili umuru Nazarat Papasyan.

Bakkal Leskovikli Avram Kostantindis.

Avangales Mazoğlu.

Sinoplu Aksakal oğullarından Hristo oğlu Yani.

Yuvakim oğlu Hralambo.

Sınıf	Türk	Gayri Türk	Yekûn
3	8	45	53

Dördüncü Sınıf:

Kayış oğlu Koço Efendi.

Koço Mandolaki Efendi.

Tüccardan Yağyayan Efendi.

Tüccardan Eftim Yordyadis Efendi.
Manifatura ve bakkaliye tüccarlarından Hralambos Vasilyadis.
Tüccardan Koço Kalın oğlu.
Manifaturacı Müseviç oğullarından Manok oğlu Benyamin.
Manifaturacı Mardros Taşçıyan.
Manifaturacı Manasa Topalyan.
Manifaturacı Karabet Pamukyan.
ManifaturacıKremih oğlu Mıgırdıç.
Manifaturacı Hayık Kalpakçıyan.
Manifaturacı Kalıpçı oğlu Kirkor Papasyan.
Manifaturacı Ve Tuhafiyeci Eksinazi kerimesi Viktorya.
Terzi Kalfan oğlu Yuvakim.
Simsar Papas oğlu Vasil.
Çaycumalı Terzibaş oğullarından Agop oğlu Takvor.
Marangoz Ereğlili Yorgi Sormaz oğlu Aleko.
Kozlu'da Çakır Yuvan oğullarından Vartan oğlu Onnik.
Simsar Papas oğlu Vasil mahdumu Aristo.
Taşçı Zafranbolulu İstavri.
Taşçı İyokradis Baraş oğlu.
Taşçı Yuvakim oğlu Yorgi.
Kireççi İstavri oğlu Todori.
Bakkal Kokona oğlu Mihal.
Terzi Bulgaroğullarından Sava oğlu Teövfani.
Berber Panayot oğlu İstavri.
Dağdeviren oğlu Hristo.
Sarıcalarda kazmacı Mihal oğlu Pandeli.
Duvarcı Yuekim oğlu Vasil.
Manifaturacı Hayık Kalpakçıyan Artin oğlu.
Ahmet Ali ocağında Dimitri oğlu Yorgi.
Ahlmet Ali ocağında Panayot oğlu Yorgi.
Madenciler Lulübünde Yuvan oğlu Nikola.
Karabet oğlu Mercan.
Horlak oğullarından Anastas oğlu Yorgi.
Kozamak oğlu Yordan.
Büyükçekmeceli Mihal oğlu Yorgi.
Taşçı Lönidas zevcesi Makrina.

Bakkal Sarraf oğlu Mihal.
Hallaç oğullarından Avram oğlu Yako.
Terzi İstepen Usta yanında çırak Şehverdi oğlu Agop.
Bakkal çırağı İstiratı.
Berber Aksava oğullarından Yordan oğlu Lazari.
Maden amelesi Vangel oğullarından Hristo oğlu Yorgi.
Kunduracı Çaycumalı Kosti oğlu Torna.
Berber Yorgo yanında çırak Hacı Karabet oğlu Bolulu Boğos
Devrekli Tatyos oğullarından Takvur.
Utçu ve marangoz Bedros oğlu Tekfur.
Rombaki ocağında müstahdem Macar oğlu Lazari.
Berber Yorgi oğlu Yanko.
Kunduracı Nişan oğlu Hayık, nam-ı diğer, Haçik (Haykazun).
Bakkal Yemo yanında Şileli Lüindis oğlu Yamandi.
Kasap Niğdeli Ohanis veledi Karabet.
Manifaturacı İstefen oğlu Agop.
Sebzeci Minas oğlu Anastas.
Bekçi ve hamal Kalohi oğlu Mamas.
Karabet oğlu Asador.
Ananya oğlu balıkçı Sava.
Çalgıcı Bartınlı Karabet Aragil.
Sergici Nevşehirli Yorgi oğlu Dimos.
Meyhaneci Yani oğlu Simo.
Devrekli Manuk oğlu Artin.
Marangoz Hacı İstirati İlya.
Manifaturacı Sirakan.
Taşçı oğullarından Mardiros.
İstavri oğlu İstefen.
Bartınlı oğlu Hayık.
Bakkal Nevşehirli Gazi oğlu Hıristo.
Terzi Devrekli Mikraz oğlu Gazeros.
Bolulu Sapat oğlu Mardik.
Keşişyan oğullarından Ropen oğlu Tiryahdifal.
Panayot oğlu Panayot.
Manifaturacı Mardiros oğlu Karabet.
Bakkal Yuvan ağa nezdinde Kastamoni Gazi oğlu.

Niğdeli Hacı Simon oğlu Takfor.
Ereğlili Yani oğlu Dimitri.
Zafranbolulu Tellioğlu Yorgi bin Yordan
Bolulu Samatyaloğlu Sempat
Çaycumalı Tellioğullarından Yardanoğlu Bodos
Amele Trabzonlu Yorgi velet Apostol.
Marangoz Kayır oğlu Koço velet Atnaş.
Aşçı Bedros oğlu Haçator.
Demirci Çilingir oğlu Armanak velet Agop.
Tüccardan Dimostini Çatala.
Zafranbolulu Yordan oğlu İlya.
Baba Aştaş oğlu Tanaş.
Lefter oğlu Yordan.
Terzi Bartınlı Aragil oğlu Bağdasar.
Sandalcı Foti oğlu Dimitri.
Ocak kâtibi Mıgıdıç oğlu Onnik.
Ereğli Şirketinde Kalimi oğlu İraklı.
Ereğli Şirketinde Boğos oğlu Mardiros.
Ereğli Şirketinde Dimitri oğlu Anderya.
Bakkal Kalosyan oğlu Hazar.
Kunduracı Şileli Panayot oğlu İstavri.
Kozluda manav Sümbül oğlu Hıristo.
Salamon oğullarından Andon oğlu Yordan.
Hacı İznat oğlu Lokaki.
Gelikte kunduracı Hıristo Simos oğlu Vasil.
Kireççi Nikoli Usta mahdumları Anastas ve Andon.
Ateşçi Simon Yuvan oğlu.
Terzi İstepan oğlu Kigork.
Terzi Devrekli Bedros oğlu Ohanis.
Aşçı Kiryako velet Yorgo.
Seyyar satıcı Devrekli Boğos oğlu Oskan.
Sarıcazadelerde Osep.
Gelikte Paraşkova oğlu Nikola.
Kozluda kahveci İstavri.
Kozluda kahveci İstavri oğlu Sava.
Zafranbolulu Ponaz oğlu Yordan velet Vasil.
Marangoz Şileli Demeyan oğlu Perikli.

Murat Panosyan mağazasında Hacı Kirkor.
Duvarcı Maçkalı Apostol velet Nikola.
Taşçı Zafranbolulu İspiro.
Gelikte bahçıvan Artin oğlu Ohanis.
İlya oğlu Panayot.
Taşçı Yovakim oğlu Yovakim.
Taşçı Maryas oğlu Panika.
Kozluda aşçı Nevşehirli Yani.
Kasap ve bakkal Simo Kozonya.
Gümüşhaneli Mihael oğlu Yani.
Sergici Trabzonlu Panayot oğlu Dimitri.
Terzi çırağı Todori oğlu Bodos
Kuş oğullarından Dimitri oğlu Yani.
Gelikte Pavli oğullarından Porika oğlu Nikola.
Kilimlide bakkal Kocabıyık oğlu Yuvanaki velet Hıristo.
Meyhaneci Kiriako.
Kahveci Var oğlu Hacı Kosti mahdumu Yorgi.
Saatçı Devrekli Keşiş oğullarından Agop oğlu Bedros.
Dimitri Kiramidis oğlu.
Hıralambos Kapupolos.
Kahveci Panayot Zaharlli oğlu.
Devrekli Markar oğlu Apostol.
Fırıncı Manastırlı Sava velet Tanaş.
Bartınlı Mığırdıç oğlu Artin.
Şirkette çavuş Küçük Petko oğlu Yorgi.
Kozluda bakkal Yuvan dükkanında Sava.
Boyacı oğlu ocağında lağımcı Yani oğlu İlya.
Devrekli Serkis oğlu Artin.
Bartınlı Parsalcıoğlu Hamparsınam.
Kozluda Eftim velet Tanaş.
Zanoviç oğlu Trabzonlu Hırambos velet Yorgi.
Yanyalı Mantuş oğlu Takvoraksan.
Yuvakim oğlu Misak.
Bardiros oğlu Mühran
Ekmekçi İstavri oğlu İlya.
Ekmekçi Tanaş oğlu Mihal.

İnebolulu Lazari oğullarından Öğrinos oğlu Kiryako.
Asador oğlu Yervant.
Bakkal Kostanti oğlu Dimitri.
Ekmekçi Çavuş oğlu İstepan Manok oğlu Agop.
Şileli Baraşköy oğlu Dimitri.
Yordan oğlu Yorgi mahdumu Yuvan.

Sınıf	Türk	Gayri Türk	Yekûn
4	12	160	172

1919-1922 senelerinde Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı bulunan yukarıdaki Türk tüccarı ile gayri Türk tüccarının adedini şu suretle hülâsa mümkündür:

Sınıfı	Türk	Gayri Türk	Yekün
1	2	9	11
2	18	26	44
3	8	45	53
4	12	160	172
	40	240	280

(Kaynak: Cumhuriyetin On Yılında...S-56,57,58,59,60).

SALTANAT DEVRİNDE ZONGULDAK HAVZASINDAKİ MADEN OCAKLARININ SAHİPLERİ

1– Zonguldak mevkii:

Ocak âmilinin ismi	Ocak adedi	Ocak numarası
Papas oğlu Marko	3	36, 37, 72.
Fabrikacı Andon	2	38, 49.
Kurci Kampanyası	1	26.
Çolak K. Simon oğlu Yorgi	2	52, 80.
Anderya ve Şürekâsı	1	53.
Boyacı oğlu veresesi	1	56.
Nikoli Marko	1	57.
Artin Karamanyan ve şürekâsı	2	59, 281.
Ziko	1	61.
Latini Yanko	1	211.
Kurci Pano	1	231.
Lâtin Yorgi	1	51.
İ. Marko ve miloşahin	1	40.
P. Z. Yuvan Vaspaso	3	46, 51, 295.
P. Z. Yuvan Vaspaso	2	268, 350.
P. Z. Yuvan Vaspaso	2	45, 369.
Pombaki veresesi	1	211.
M. ve Partalcı Yuvan	1	163.
H. Oğlu ve şürekâsı	1	207.
Pado ve Petro	1	224.
Cura ve İspiro	1	270.
Halaçyan Parsih	1	273.
Bodosaki	1	334.
M. Panosyan ve Şinork	2	351, 352.
Vasilaki kalfa	2	277, 290.
	36	
2- Kozlu mevkii:		
M ve Çerkes oğlu Yani	2	12, 23.
M. ve Nikola	2	216, 152.

Torna ve şürekâsı	1	17.
Fabrikacı Yanko	1	244.
B. ve Sava şürekâsı	1	357.
Yuvan ve Sotiri	1	388.
Tenekeci Vasil	1	9.
I. Yorgiyadis ve şürekâsı	1	393.
Petro Grogoviç veresesi	1	33.
	13	
3– Kilimli mevkii:		
Pançiri ve Kartali Beyler	2	155, 220
Filin ve Cuka	1	178.
Artin Karamanyan Kumpanya	3	104, 107, 186.
K. Boşko ve Hacı Bedros	1	84.
I. ve Kara Simon	1	86.
Çakır Yuvan oğlu Nikola	1	92.
M. Filip ve Ankaralı Kirkor	1	98.
Mumcu Nikola	1	115.
Nikosman	1	225.
Halaçyan Parsih	1	237.
Vasilaki Kalfa	1	291.
Pavlaki, Petro ve şürekâsı	1	81.
	16	
4– Ereğli mevkii:		
Asadoryan	1	130.
Todori	1	124.
Marko	1	130.
Bodosaki	1	297.
	4	
5– Amasra mevkii:		
Cevahirci oğlu Bodoski	1	143.
Kosti Yağdilis	1	144.
Kurci Pano ve H. Parsih	1	145.
B. ve Nomikos	1	173.
S. Pembeciyan, S. Bakıciyan	1	217.
İspiro ve Anderya	1	253.
Pandelaki ve şürekâsı	1	274.

Bodosaki	2	282, 283
Marko Petro	1	294.
	10	

Buna mukabil o devirdeki Türk Madencileri, başlamasile tatil-i faaliyet etmesi arasında kısa zamanlar geçmiş olan bazı ocakları ve gayri Türk anasırla ortak olanlarını istisna edersek, çok küçük bir mevcudiyet teşkil etmektedir. Aşağıya geçirdiğimiz cetvel bu hususta kâfi bir fikir vermektedir.

1- Zonguldak mevkii:		
Emin Ağa	3	39, 55, 262.
Mustafa Çavuş	2	61, 66.
C. Ef. A. İsmail veresesi	1	34.
Ç. Abdülkadir ve hemşireleri	1	241.
H. A. Ali Süleyman Sırrı Bey	1	374.
H. Ahmet Ali Ağa veresesi	2	35, 228.
	10	
2– Kozlu mevkii:		
Sarıcazadeler	6	14, 25, 227, 235, 298, 384.
M. Abdullah Bey ve Loindi	1	19.
Ahmet ve Artin Efendiler	1	229.
Dostum oğlu Mustafa Efendi	1	10.
Mazlumcu oğlu ve şürekâsı	3	20, 185, 233.
C. ve Hüsnü Ef. veresesi	1	245.
H. Mustafa Bey ve Kozma Ef.	1	392.
Kasap İsmail veresesi	2	271, 368.
	16	
3– Kilimli mevkii:		
M. Salih Ef. Mustafa Sinan	1	109.
Hüsnü Çavuş ve Cuko	1	89.
H. Ömer ve Lazo	1	91.
Aldurrahman ve Arapzade	1	101.
H. Molla ve H. Kara Simo	1	110.
Boşnak Hasas ve İstefan	1	165.
M. Selim ve oğlu Hüseyin	1	195.

Mülâzım Bey veresesi	1	82.
	8	
Ereğli mevkii:		
Sarıcazade Ocakları	2	Muhtelif No: ?
D. İsmail Bey ve şürekâsı	1	116.
Halil Paşa veresesi	2	214, 364.
D. Ahmet Ağa veresesi	2	117, 275.
H. Ali Bey ve Todori	1	124.
H. Mehmet ve Marko	1	297.
K. Mahmut zâde Halil	1	372.
	10	
5– Amasra mevkii:		
Ethem Ağa veresesi	1	140.
Hasan Ef. ve Ölçek oğlu Hasan ve Haralambo	1	276.
Hasan, Mustafa–Enavidos Paskal	1	142.
Notacı Emin Bey	1	373.
	4	

(Kaynak: Cumhuriyetin On Yılında..., S. 129, 130, 131, 132).

FERMAN-İ ÂLİ

Ereğli maden-i hümayunun Kozlu nam mevkiinde bir liman inşası ile maden-i mezburdan çıkarılmakta olan kömürleri sür'at ve kemali emniyetle sefine ambarlarına nakil ve tahmili zımnında bir usul-i mahsusa vaz etmek için mukaddame şeref sünuh vesudur eden irade-i seniye-i melukanem mantuk menbai üzre üç yüz sekiz senesi şevvalinin yirmi biri tarihile isdar ve ita kılınan ferman-ı hümayunun Hükm-i âlisince rical-i devlet-i aliyemden iftihar ulûâli velâazim mimar Yanko bey nam âleviye kırk iki sene müddetle ruhsat verilmiş ve inşaata mübaşeret olunmuş isede orada liman inşası tehlikeden salim olamıyacağı cihetle tatil-i faaliyet olunduğundan buna mukabil yine maden-i mezkurun kurbinde Zonguldak nam mevkiinde bir liman inşası zımnında kararlaştırılan şeraite tevkifan miri mümaileyhe kezalik kırk iki sene müddetle ruhsat itasına daire-i umur Bahriyemiz nezaretinde vuku bulan işar ve gönderilen mukavelename lahiyası üzerine şura-yı devletçe tadilat ve tahsisat mukteziye bilicra kaleme alınan mazbata meclis-i mahsus Vükelayı fehamda mütala olunarak olveçhile icrası icabı bittensip keyfiyet tarafı eşref-i şehriyanemden arzile istizan edilmiş ve bu husus memalik mahruse-i şahamede tezayüt ve terakkisi nezdi hilafet fed-i hümayunumda matlup ve mültezim olan umur nafiadan madud olarak mukavelename lahiyası muhteviyatı dahi yolunda görülmüş olduğundan sabıkuzzikr Zonguldak mevkiinde bir liman inşası ve müteferriatının icrası zımnında şerait-i mukarere bir müddet-i mezkure ile ruhsat itası hususuna irade-i seneyi-i şehriyanem müteallik ve şerefsudur olmağ ile hükm-i muktezi şerait-i mukarrerenin itmam-ı icrasına mütaallik olmak ve mezkur üç yüz sekiz senesi şevvalinin yirmi biri tarihli emri âlişanem lâciyülhıfz divan-ı hümayun kalemine iade ile kalemce kaydı bala sene dahi şerh verilmek üzre tecdiden işbu emir celilülkudum isdar ve mukavelenamenin sureti musaddakası maan ita kılındı. 325 Teşrinisâni 309

("Abdülhamit Han Sâni")

(Kaynak: Ahmet Naim, Aynı eser. S. 46-47).

(Telgraf)

Dakika tehiri gayri caizdir **Ankara 16 Ağustos 336**

Ereğli Maadin Müdüriyetine

Amelenin ve bilhassa kömür madenleri amelesinin terfihi Büyük Millet Meclisince nazar-ı dikkate alınarak bu bapta bir lâihayi kanuniye tanzimi hususu Umur-u İktisadiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletlerine havale olunmuştur. Orada devam eden memuriyetinizde amelenin ahvaline ve sermayedaranla bunların arasındaki münasebete dair tetki-katılâzma icra ve malumatıkâfiye istihsal edilmiş olacağından layihanın tanzimi sırasında bu kıymettar malûmattan istifade etmek istiyoruz. Binaaneleyh halihazırda ve istikbale âit mütalâanızın bir haftaya kadar tanzimi ile irsali ehemmiyetle reca olunur efendim.

Umur-u İktisadiye Vekaleti
Vekili
Celal (Bayar)

(Kaynak: Cumhuriyetin On Yılında..., S.181-182)

(Telgraf)

Gayet müstaceldir **Zonguldak 14 Eylül 336**

Umuru İktisadiye
Vekâletine

C– Ereğli kömür madenleri amelesinin terfihi hakkındaki kanun lâyıhası ikmâl ve postaya tevdian takdim kılındığı maruzdur.

Ereğli Madenleri Müdürü
Hüseyin Fehmi (İmer)

(Kaynak: Cumhuriyet'in On Yılında..., S.182).

Ereğli Havza-i Fahmiyyesindeki Maden Ocaklarında Çalışan Amelenin Hukuk-i Mütekabilerinin Temini Hakkında Kanun

HAVZA-İ FAHMİYYE AMELE KANUNU

Madde1-Maden ocaklarında müstahdem amelenin beytutetleri ve temin-i istirahatları için her ocak civarında İktisat Vekâletince tanzim edilen numunelere tevkifan amele koğuşları ile hamam inğasına ocak amilleri mecburdur.

Madde 2-Maden işlerinde amelenin cebren istihdam ve angariye suret ile herhangibir işe sevki ve maden ocakları dahilinde on sekiz yaşından dûn olanların istihdamı memnudur.

Madde 3-Her madenci istihdam ettiği amelenin miktar ücret ile künyesini mübeyyin numunesine tevkifan muntazam defter tutmağa ve bu defteri Amele Birliği müfettişine ve İktisat Vekâleti memurlarına berayı tetkik ibraza mecburdur.

Madde 4-Alelumum madenciler nizamname-i mahsusuna tevfikan amele tarafından teşkil olunacak İhtiyat ve Teavün Sandıklarına beher mah zarfında istihdam edecekleri amele ücûrat-i yevmiyesinin yüzde birinden dûn olmamak üzere muavenet-i nakdiyede bulunmağa mecburdurlar.

Madde 5-Amelenin zatına ait olup esnayi ameliyatta kırılan âlat ve edevatile nakliyat esnasında telef olan hayvanatı madenci tarafından tazmin olunur.

Madde 6-Bilumum madenciler; hasta ve kazazade olan ameleyi meccanen tedavi ettirmeğe ve bunu teminen maden civarında hastahane, eczahane ve şahadatnameli etipba bulundurmağa mecburdurlar. Bunların tayin-i mahal ve adedi ile muhtelif madencilerin arasında mesarifin veçh tevzi ve itasına dair ayrıca bir nizamname tanzim olunacaktır.

Madde 7-Havza-i Fahmiyye'de sây ve amelden dolayı kazazade olanlarla vefat edenlerin varisleri veya Amele Müfettişliği veyahut İktisat Vekâleti taraflarından tazminat davası ikame olunur.

İşbu tazminat davası miktarı kaç kuruştan ibaret olursa olsun Sulh hakimleri hakkındaki kanuna tevfikan Sulh Mahkemelerince, kaabili temyiz olmak üzere rüyet olunur. Tazminat miktarı tarafeynden alelusul müntehap erbab-i vukuftan teşekkül edecek heyetin vereceği rapora istinad eder. Kaza vukuu amil veya mültezimlerin sui idaresinden veya fennen ifası lazım gelen hususatın adem-i ifasından neşet etmişse tazminattan maada işbu amil veya mültezimlerden beş yüz liradan beş bin liraya kadar ceza-i nakdi alınır.

Madde 8-Mesai âlelıtlak sekiz saattır. Bu müddetten fazla çalışmağa hiçbir işçi icbar edilemez. Tahtezzemin mesafede nüzul ve suut için geçen müddet sekiz saata dahildir.

Madde 9-Amelenin ahval-i sıhhıye ve şerat-i hayatiyeler ile hukuk-i umumiyelerine müteallik işbu mevadı ifa etmeyen madenci ve mültezimlerin ruhsatname ve şartname ve imtiyazları fesh olunur.

Madde 10-İşbu kanun ahkâmı elyevm mer'i olan bilumum ruhsatname ve şartname ve itilâfname ve imtiyazlara da şamildir.

Madde 11-Maden ocaklarında çalışan amelenin haddiasgari ücreti ocak amil veya mültezimlerile Amele Birliği ve İktisat Vekâleti tarafından müntehap üç zat marifet ile tayin olunur.

Madde 12-Maden Nizamnamesinin 77. ve 78. maddeler ile işbu kanunahkamına taarruz eden alelumum mevadı nizamiye mülgadır.

Madde 13-Maden ocağı amilleri bir mescid ve genç ameleye gece derseleri vermek üzere bir mektep yapmağa ve muallim tutmağa mecburdurlar.

Madde 14-İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 15-İşbu kanunun icraasına Adliye ve İktisat Vekilleri memurdur.

10 Eylül 1337

(Kaynak:Cumhuriyet'in On Yılında...,S.184-185).

Maden Mevkii Memurluklarına

Milleti bir baba şefkat ve muhabbet ile seven Milli Hükûmetimiz, mazlum ve mağdur ameleyi, fıkara hakkını yiyerek zengin olanların zulüm ve tagallübünden kurtarmak ve zavallı amelenin alınteri dökerek ve bin tehlikeye göğüs gererek geçen tahümmülsüz ömrünü rahat ile geçirmesi ve kazancını gâsıp ellere kaptırmaması için Büyük Millet Meclisinden bir amele kanunu çıkardı. Mukeddaratımızı mübarek ellerine bıraktığımız Büyük Millet Babaları gibi, siz de, şimdiye kadar hiçbir yerden güler yüz görmeyen ve hakkını alamayan ve almasını bilmeyen zavallı ve muhterem ameleye idare kapılarını daima açık bulundurup onların alacaklarını hemen tahsil ediniz, dertlerini kemalişefkat ve muhabbetle dinleyiniz, her hususta kendilerine rehber olunuz. Maden İdarelerine babalarının evine girer gibi serbest, cessur girsinler, saadet hakkının asıl kendilerinin olduğunu bilsinler. Çünki çalışan onlardır. Memleket ve Millet beş on şahsı mütegallibin kazancı ile değil, bilhassa bu fakir amelenin servet ve saadet ile yükselecektir. Benim tavsiyelerim bunlardır. Bütün ocaklara giderek ve ameleyi toplayarak bu hakikatları ve haklarını söyleyiniz ve öğretiniz ve bayramlarını müjdeleyiniz.

22 Eylül 337

Ereğli Havza-i Fahmiyyesi
Maadin Müdürü
Mustafa Rahmi

(Kaynak: Cumhuriyet'in On Yılında..., S.182-183).

(Telgraf)

Zonguldak Amele Müfettişliğine

Müteaddit amele imzası ile bir telgraf aldım. Amele Kanunu münasebetile hükûmete arz-ı minnettarı edilmektedir. Hükumetin her sınıf halkın hukukunu muhafazaya azim olduğuna göre ameleyi de düşünmek vazifesi idi. Arzularını Büyük Millet Meclisine arz eyledim. Kanunun tarihi 10 Eylül'dür. Yevmimezkûrun ameleye bayram ittihaz edilmesi mucib-i memnuniyetimiz olduğunun umum ameleye tarafımızdan tebliği ile kendilerinin hukuklarının siyaneti ve başkalarının da hukukuna hürmetkâr bulunmaları lüzumunun tebliği.

17/18 Eylül 337
Türkiye Büyük Millet Meclisi
Hükûmeti Umuru İktisadiye
Vekili
Mahmut Celâl (Bayar)

(Kaynak: Cumhuriyet'in On Yılında..., S.182).

BİBLİYOGRAFYA

1) Ahmet Naim, Zonguldak Havzası (Uzun Mehmet'ten Bugüne), İstanbul Hüsnü Tabiat Matbaası, 1934, s.19.

2) Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, 1969, s.50.

3) Ahmet Naim, Zonguldak Havzası...,s.19..

4) Ahmet Naim,Aynı eser, s.19.

5) Ahmet Naim, s. 19.

6) Ahmet Naim, s. 20.

7) Ahmet Naim, s. 21.

8) Ahmet Naim, s. 21-22.

9) Ahmet Naim, s. 22.

10) Ahmet Naim, s.24.

11) Ahmet Naim, s. 25.

12) Ahmet Naim, s. 27.

13) Ahmet Naim, s. 27.

14) Ahmet Naim, s. 27-28.

15) Ahmet Naim, s. 29.

16) Ahmet Naim, s. 100-101.

17) Ahmet Naim, s. 26.

18) Ahmet Naim, s. 31.

19) Ahmet Naim, s.109.

20) Ahmet Naim, s. 33.

21) Ahmet Naim, s. 37.

22) Ahmet Naim, s. 37.

23) Ahmet Naim, s. 39.

24) Ahmet Naim, s. 41.

25) Ahmet Naim, s.111.

26) Mübeccel Kıray, Ereğli-Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, Devlet Plânlama Teşkilatı Yayınları, Anakara, 1964, s. 34.

27) Mübeccel Kıray, Aynı eser, s. 34.

28) Mübeccel Kıray, Aynı eser, s. 34 dipnot.

29) Ahmet Naim, Aynı eser, s. 111-112.

30) Ahmet Naim, s.149-150.

31) Mufassal Osmanlı Tarihi, Güven Yayınevi, 1963, Cilt VI, s.3346.

32) Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt VI, s. 3346.

33) Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt VI, s.3347.

34) Ahmet Naim, Aynı eser, s.45.

35) Ahmet Naim, s. 45-46.

36) Ahmet Naim, s.49-50-51.

37) Ahmet Naim, s. 51.

38) Ahmet Naim, s. 55-56.

39) Ahmet Naim, s. 59.

40) Ahmet Naim, s. 59-60.

41) Ahmet Naim, s. 60.

42) Ahmet Naim, s. 61.

43) Ahmet Naim, s. 62.

44) Ahmet Naim, s. 63.

45) Ahmet Naim, s. 64.

46) Ahmet Naim, s. 43-44.

47) Ahmet Naim, s. 43-44.

48) Ahmet Naim, s. 44.

49) Ahmet Naim, s. 64.

50) Ahmet Naim, s. 64.

51) Ahmet Naim, s. 65.

52) Hüseyin Avni Şanda, Türkiye'de 54 yıl önceki işçi hareketleri İstanbul, Evren Yayınevi, 1962, s.16-17.

53) Ahmet Naim, Aynı eser, s. 113-114.

54) Zikreden: Hüseyin Avni Şanda, Türkiye'de 54 yıl önceki..., s.21.

55) Mete Tuncay, Türkiye'de Sol Akımlar, Bilgi Yayınevi s.22-23.

56) Oya Sencer, Türkiye'e İşçi Sınıfı, Habora Yayınevi, İstanbul, 1969, s.214-222. Zikreden: Dr. Kurthan Fişek, Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmeşi ve İşçi Sınıfı Doğan Yayınevi, 1969, s.53.

57) Ahmet Naim, Aynı Eser, s.65.

58) Ahmet Naim, s.65.

59) Ahmet Naim, s.69-70.

60) Ahmet Naim, s.76-77.

61) Ahmet Naim, s. 76-77.

62) Ahmet Naim, s.67.

63) Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, s.71.

64) Rosa Luxemburg, Osmanlı Devleti ve Alman Emperyalizmi, İstanbul 1941, s.9-10.

65) Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, s.71.

66) Ahmet Naim **Aynı Eser**, s.77-80.

67) Ahmet Naim, s.70.

68) Ahmet Naim, s.82.

69) Ahmet Naim, s.83.

70) Ahmet Naim, s.68.

71) **Zonguldak İl Yıllığı**, s.204-205.

72) Zonguldak İl Yıllığı, s.204-205.

73) Zonguldak İl Yıllığı, Aynı Yerde.

74) Zonguldak İl Yıllığı,Aynı Yerde.

75) Zikreden: Tuncer Şanlı, **Ereğli'nin kurtuluş günü yok mu?,** Ereğli Memleket Gazetesi, sayı: 210-216,22 Haziran 1967-29 Haziran 1967.

76) Zikreden:Tuncer Şanlı, aynı yerde.

77) Zikreden:Tuncer Şanlı, aynı yerde.

78) Zikreden:Tuncer Şanlı, aynı yerde.

79) Zikreden:Tuncer Şanlı, aynı yerde.

80) Zikreden:Tuncer Şanlı, aynı yerde.

81)Necip D.Tesal, **Zonguldak Vilayetinin İktisadi Ehemmiyeti,** İstanbul 1975, s.85.

82)Ümran Nazif Yiğiter, **151 Sayılı Amele Kanununun Tatbik Yeri ve Hududu,** Karaelmas Dergisi, Sayı: 12,s.16-18, (29.10.1943.)

83) Ümran Nazif Yiğiter **aynı yerde.**

84) Ahmet Naim **Aynı eser, s.123-124.**

85) Ahmet Naim, s. 126.

86) Ahmet Naim, s. 127.

87) Ahmet Naim, s. 127.

88) Ahmet Naim, s. 127-128.

89) Ahmet Naim, s. 129,130.

90) Ahmet Naim, s. 130-131.

91) Ahmet Naim, s. 132.

92) Mete Tuncay, **Türkiye'de Sol Akımlar** ,s.172.

93) Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni,** s.167.

94) Doğan Avcıoğlu, **Aynı Yerde.**

95) Şefik Hüsnü Deymer, **İşçi Sınıfı Cumhuriyet Hakkında Ne Düşünüyor?,** Aydınlık, Sayı: 21, Mayıs 1340 (1924), **Seçme Yazılar**, s.215-216.

96) Ahmet Naim Aynı Eser, s.133.

97) A.Naim, s.133.

98) A.Naim, s. 134.

99) A.Naim, s. 134.

100) A.Naim, s. 136-137.

101) A.Naim, s. 138-139.

102)A.Naim, s. 141.

103) Cumhuriyet'in On Yılında...,s.188-189.

104)Cumhuriyetin On Yılında ..., s.199.

105) Cumhuriyetin O Yılında..., s. 199.

106) Ahmet Naim, s.140-141.

107) Ahmet Naim, s. 144-145.

108) Cumhuriyetin On Yılında ..., s.138 ve 143.

109) Cumhuriyetin On Yılında..., s. 148-155.

110) Cumhuriyetin On Yılında..., s.62-71.

111) Doç. Dr. Mübeccel (Belik) Kıray, Ereğli-Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara 1964, s. 61-63.

112) Ahmet Naim, s.93.

113) Cumhuriyet'in On Yılında...,s.178.

114) Cumhuriyet'in On Yılında...,s.178.

115) Cumhuriyet'in On Yılında...,s.163-169.

116) 3146 sayılı kanunun müzakeresine ilişkin **Meclis Zabıtları**, TBMM Kütüphanesi.

117) Ahmet Naim, s.82.

118) Turgut Etingü, **Kömür Havzasında İlk Grev,** Koza Yayınları 1976, s.110.

119) Sina Çıladır, **Zonguldak Havzasında Emperyalizm: 1848-1940,** Aydınlık Yayınları 1970,s.74.

120) Ahmet Naim, s. 148-153.

121) Ahmet Naim, s.153-154.

122) Turgut Etingü, a.g.e., s. 114.

123) Turgut Etingü s. 114-115.

124) Turgut Etingü s. 117-120.

125) Turgut Etingü s. 113.

126) Turgut Etingü s. 113-114.

127) Turgut Etingü s. 114-115.

128) Turgut Etingü aynı yerde.

YARARLANILAN DİĞER KAYNAKLAR

Hüseyin Fehmi İmer- **Ereğli Maden Kömürü Havzası Tarihçesi,** Zonguldak 1944.

Karl Marx, **Kapital,** Cil 1,2. Kitap, Çev: M.Selik, Sol Yayınları 1966.

Lenin, **"Sol Komünizm" Bir Çocukluk Hastalığı,** Sol Yayınları 1974.

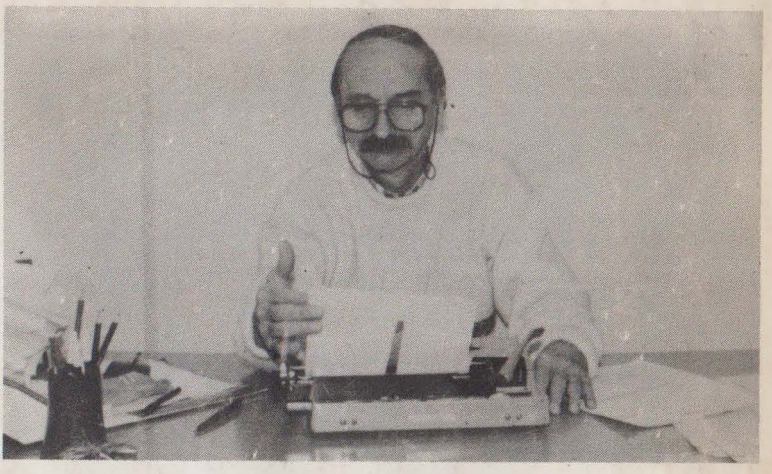
Prof. İ. H. Uzunçarşılıoğlu, **Alemdar Mustafa Paşa,** İstanbul 1942.

Tahir Karaoğuz, **21 Haziran Zonguldak'ın Milli İdareye Kavuştuğu Günün 15'nci Yıldönümü,** Zonguldak Halkevi Yayını, Karaelmas Basımevi 1937.

Doç. Dr. Ali Sarıkoyuncu, **Milli Mücadelede Zonguldak Ve Havalisi,** Kitap halinde yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Türk Inkılâp Tarihi Enstitüsü 1990.

Tahsin Aygün, **Kurtuluş Savaşında Karadeniz Ereğlisi,** Tekışık Matbaas, Ankara 1984.

Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik,** Türkiye ve İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaacılık, Ankara 1970.

SİNA ÇILADIR

Sina Çıladır, 1939 yılında Zonguldak'ta doğdu. Mithatpaşa ilkokulu ile Mehmet Çelikel Lisesi'nde okudu. Öğrenimini tamamlayamadan hayata atıldı. Ereğli Kömürleri İşletmesi (EKİ)'de bir süre işçi olarak çalıştı. 1966 yılında gazeteciliğe başladı.

Aynı yıllarda politikayla da ilgilenen yazar, düşünce ve eylemlerinden ötürü 12 Mart döneminde açılan siyasi davalar nedeniyle 1971-1974 yılları arasında tutuklandı ve yargılandı.

Yazar, bugün hiç bir siyasi partinin üyesi değil.

1966'dan bu yana çeşitli yerel ve ulusal gazeteler ile sanat ve düşünce dergilerinde yazan, köşe yazarlığı yapan Sina Çıladır, çalışmalarını daha çok Zonguldak kömür havzasının tarihi gelişimi üzerinde odaklaştırdı.

Halen Karadeniz Ereğlisi Demokrat Gazetesi'nin Genel Yayın Yönetmeni ve Başyazarı Sina Çıladır'ın yayınlanmış belli-başlı eserleri şunlar:

– Zonguldak Havzasında Emperyalizm (Aydınlık Yayınları, 1970)

– Zonguldak Havzasındaki İşçi Hareketlerinin Tarihi (Y. Maden-İş Yayınları, 1977)

– Kdz. Ereğlisi'nin Tarihi (basılıyor)

GENEL MADEN-İŞ YAYINLARI

Dizgi-Baskı: Günoğulları Ofset 2539813 Zonguldak